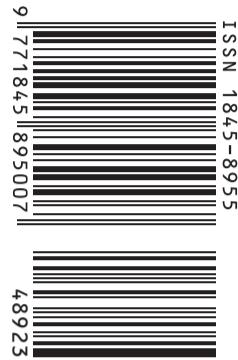

NOVOSTI НОВОСТИ

#1250

Samostalni
srpski
tjednik

Petak 01/12/2023
1.33€ / 10 kn / 100 din

Bravosuđe

Branimir Glavaš je opet otišao u Bosnu i Hercegovinu. Iako je sudačko vijeće Županijskog suda u Zagrebu imalo pravne osnove da ga zadrži u Hrvatskoj do izricanja pravomoćne presude, čovjeku s prethodnim iskustvom bijega nije uvedena nikakva mjera opreza

str. 3-4.

Ambicija umjesto servilnosti

Prvi potezi novog ministra obrane i potpredsjednika Vlade Ivana Anušića govore da se ne misli pretvoriti u premijerovog poslušnika. Njegova je politička ambicija da bude šef HDZ-a poslije Plenkovića, kad god se to zbilo

UPRVIH desetak dana svoga mandata na položaju ministra obrane i potpredsjednika Vlade, IVAN ANUŠIĆ povukao je dva poteza koji znače izravni raskid s nasljedjem MARIJA BANOŽIĆA, njegovog prethodnika na čelu Ministarstva obrane, a jedan od tva poteza predstavlja iznevjeravanje javno izrečenih očekivanja premijera ANDREJA PLENKOVIĆA. Riječ je o Anušićevom odnosu s predsjednikom Republike ZORANOM MILANOVIĆEM. Što se tiče Milanovića i njegova ponašanja prema Vladu i ministru obrane, on mora napraviti neke geste gdje će povući sve difamacije i najvulgarnije napade na članove Vlade i kada se to dogodi, onda se može očekivati normalizacija komunikacije. Do tada će politika Vlade biti kakva je sada i neće se mijenjati, rekao je Plenković pred saborskim Odborom za obranu kad je predstavljao Anušića, tada još kandidata za ministarsku poziciju. Ni tјedan dana poslije, ministar Anušić srdačno se družio s Milanovićem na svečanosti dodjele prvih časničkih činova u Hrvatskom vojnom učilištu. 'Dogovorili smo se da će se uspostaviti komunikacija na razini kabineta i da će se rješavati sve što se mora rješavati zajednički, uključujući i neke zaostatke. Sradnja će biti onakva kako nalažu zakoni i Ustav', kazao je Anušić.

Drugi potez novog ministra tiče se njegovog mjeseta stanovanja u Zagrebu. Za razliku od Banožića, koji je sam sebi bio dodijelio državni stan od 90 kvadrata u centru Zagreba i pritom odlučio da se uloži oko 50 hiljada državnih eura u uređenje i opremanje tog stana, Anušić će boraviti u apartmanu vojnog nebodera na Črnomercu. Može biti da su razlozi takvog odabira praktične naravi, jer je do parlamentarnih izbora ostalo najviše nekoliko mjeseci, ali nema dileme da je novi ministar i na simboličkoj razini htio pokazati da je drukčiji od svog kompromitiranog prethodnika, naročito kad se zna da je Anušić bio skeptičan prema Banožićevim političkim kapacitetima i prema načinu na koji vodi i Ministarstvo obrane i HDZ-ovu or-

ganizaciju u Vukovarsko-srijemskoj županiji. Javno ga je prozivao zbog slabljenja HDZ-a na krajnjem istoku Hrvatske. Novi ministar, usto, odmah je udaljio iz svoje blizine dvoje Banožićevih suradnika zaduženih za protokol i sigurnost.

Anušić je na samom početku pokazao da ne kani biti servilan prema premijeru iz zahvalnosti na povjerenju ministarskoj i potpredsjedničkoj dužnosti. On zna da ga Plenković nije promovirao zato što ga voli, zato što ga poštaje i zato što mu želi blistavu političku karijeru. Zna da je ta Plenkovićeva odluka bila motivirana vlastitim političkim interesima i kombinacijama: HDZ se mora spašavati u Slavoniji, svojoj tradicionalnoj izbornoj utvrdi; da bi se spasio i odupro Domovinskom pokretu, Mostu i Suverenistima mora skrenuti udesno, a Ivan Anušić ima idealan politički profil i idealnu biografiju za tu vrstu manevra. Anušić je, također,

Zna da ga Plenković nije promovirao zato što ga voli
– Ivan Anušić (Foto: Neva Žganec/PIXSELL)

svjestan da nije imao prostora da odbije premijerovu ponudu. Da je to učinio, došao bi unutar stranke na glas čovjeka koji animozitet prema Plenkoviću prepostavlja stranačkim interesima, koji bježi od odgovornosti i u zavjetrini čeka da Plenković ode, pa da zatim krene u pohod na stranački tron. Da je to učinio, sam sebi ozbiljno bi otežao realizaciju političkih ambicija, a njegove ambicije vezane su uz HDZ: izvan HDZ-a postao bi samo jedan od slavonskih desničara osuđenih na borbu za političko preživljavanje. To je bilo najočitije nakon što se tadašnji osječko-baranjski župan suzdržao od frontalnog sukoba s Plenkovićem poslije ničim izazvane smjene NATAŠE TRAMISAK, ministricе regionalnog razvoja i fondova EU,

koja je bila u Vladi zahvaljujući isključivo njegovom zagovoru.

Anušić šalje poruku da ga Plenković nije pacificirao imenovanjem na visoku dužnost, jer je to imenovanje ujedno i klopka. Njegove političke ambicije ne iscrpljuju se na dosad dosegnutom, a da bi se vinuo iznad trenutačne razine mora sačuvati politički i ljudski integritet, mora zadržati političku i ljudsku distancu prema Andreju Plenkoviću. To je – uz pretpostavku da se pokaže relativno dobrim ministrom i da HDZ poluci dobar izborni rezultat u Slavoniji – ključni sastojak njegovog nastojanja da bude šef HDZ-a poslije Plenkovića, kad god se to zbilo. Utoliko su promašene glasine da bi Anušić mogao biti HDZ-ov kandidat za predsjednika Republike, odnosno takvi glasovi odražavaju potajne želje Plenkovića i njegovog stranačkog kruga: poraz na predsjedničkim izborima uvelike bi unazadio Anušićevu političku karijeru i podrezao krila njegovim ambicijama, dok bi ga pobjeda – po sili Ustava – isključila iz članstva u HDZ-u. Osim toga, veće su mu šanse da postane predsjednik HDZ-a nego predsjednik države, a politička i društvena moć koja proističe iz pozicije šefa HDZ-a, što automatski znači i pretendenta na premijersku dužnost, znatno je veća od moći šefa države.

U prilog Anušićevim kalkulacijama i karijernim planovima govori iskustvo HDZ-ovog skretanja udesno nakon relativno umjerenja stranačke vlasti, to jest primicanja centru poslije tvrdog desničarskog usmjerjenja, kao i činjenica da ni jedan od dosadašnjih lidera HDZ-a nije bio iz Slavonije. Ponajviše mu, međutim, u prilog ide to što Plenković u sedam godina u krugu svojih istomišljenika i sebi lojalnih nije uspio, ili nije htio, pronaći jednog čovjeka, ili više njih, koji bi se logično nametali u razgovorima o budućem predsjedniku najače stranke u Hrvatskoj. Zasad se spominju tek OLEG BUTKOVIC i GORDAN JANDROKOVIC – za koje je, doduše, upitno u kojoj su mjeri Plenkovićevi ljudi – no njih dvojica, prema sadašnjem stanju stvari, teško mogu parirati Anušiću. ■

IMPRESSUM

Godina xxiv / Zagreb | petak, 01/12/2023

NOVOSTI #1250

Samostalni srpski tjednik

IZDAVAČ

Srpsko narodno vijeće

ZA IZDAVAČA

Milorad Pupovac

GLAVNA UREDNICA

Andrea Radak

ZAMJENIK GLAVNE UREDNICE

Tihomir Ponoš

IZVRŠNI UREDNICI

Goran Borković (Portal Novosti), Petar Glodić,

Lujo Parežanin (Kultura)

REDAKTORICE

Ana Grbac,

Darija Mažuranić-Bučević

KOLUMNISTI

Boris Dežulović,

Viktor Ivančić, Sinan

Gudžević, Boris Rašeta

REDAKCIJA

Paulina Arbutina, Jerko

Bakotin (urednik Interna-

cionalne), Dragana Bošnjak,

Milan Čimeša, Zoran

Daskalović, Ivica Đikić,

Tena Erceg, Dragan

Grozdić, Mirna Jasici Gašić,

Nenad Jovanović, Vladimir

Jurišić, Anja Kožul, Igor

Lasić, Branimira Lazarin,

Bojan Munjin, Tamara

Opačić, Ivana Perić, Boris

Postnikov, Srećko Pušić,

Hrvoje Šimičević i Nataša

Škarlić

TAJNICA REDAKCIJE

Irena Bosnić

FOTOGRAF

Sandro Lendl

GRAFIČKI UREĐNICI

Ivana Družak,

Darko Matovićević

DIZAJN

Parabureau / Igor

Stanišević & Damir Bralić,

Nikola Đurek

ILUSTRACIJA NASLOVNICE

Luka Duplančić

ŠTAMPA Tiskara 'Zagreb',

Zagreb

TIRAŽA 6000

Novosti su financirane

nacionalne manjine Vlade

Republike Hrvatske i

sredstvima Ureda za

ljudska prava i prava

nacionalnih manjina Vlade

Republike Hrvatske.

REDAKCIJA

Gajevo 7, 10 000 Zagreb

T/F 01/481198, 4811281

info@portalnovosti.com

www.portalnovosti.com

Bjegunac s dozvolom

Nastavljena je tradicija hrvatskih sudova da Glavašev potencijalni bijeg uopće ne razmatraju pri donošenju odluka. Iako je sudačko vijeće Županijskog suda u Zagrebu imalo pravne osnove da ga zadrži u Hrvatskoj do izricanja pravomoćne presude, ono nije uvelo nikakvu mjeru opreza

BRANIMIR GLAVAŠ je opet otišao u Bosnu i Hercegovinu, iako je sudačko vijeće Županijskog suda u Zagrebu, predvođeno sucem DRAŽENOM KEVRIĆEM, imalo pravne osnove da ga zadrži u Hrvatskoj do izricanja pravomoćne presude. Neobično je, najblaže rečeno, da čovjeku s prethodnim iskustvom bijega od hrvatskog pravosuda Županijski sud nije uveo nikakvu mjeru opreza. Ovako je, posve očekivano, ispaо recidivist najgore vrste. Dobivši mornornih sedam godina za naređivanje proračunatog i pomno isplaniranog serijskog ubojstva nedužnih srpskih civila, usred izricanja pravorijeka nabio je sudačko vijeće 'na kurac' i slobodno odšetao, najprije iz suda, a potom i iz Republike Hrvatske. 'Za svaki slučaj', objasnio je razloge prelaska granice, odakle je suca Kevrića usporedio s budalom. 'Ne želim više živjeti u Hrvatskoj. Ja sam ovu državu stvarao, ali nisam je zamišljao ovakvu kad sam stavljaо glavu na panj. Nemaju niti jednog dokaza. Ovo je politička namještajka. Nemam namjeru odslužiti ni jednog dana u zatvoru', rekao je Glavaš u izjavi za 24 sata. Ako već nije poslan u zatvor, zašto nije onemogućen da priđe granicu, pitali smo Županijski sud. Kratko su nam odgovorili da će sudac Kevrić ovoga tjedna objaviti obrazloženje zašto je odlučio da mimo presude neće ništa poduzimati. Iz Županijskog državnog odvjetništva u Zagrebu rekli su pak da će nakon sučeve pisane obznane odlučiti o tome hoće li uložiti žalbu na njegovu odluku.

Prema Zakonu o kaznenom postupku, svatko s dosuđenom kaznom većom od pet godina automatski ide u istražni zatvor. Ako iz različitih razloga procijeni da osuđeniku neće odrediti obavezni zatvor, sudac može donijeti alternativnu, blažu mjeru opreza. U istom su zakonu među ostalima navedene mjere zabrane napuštanja boravišta te privremeno oduzimanje putne i druge isprave za prijelaz državne granice. Pored toga, ako postoji opasnost od bijega i ako su na djelu 'osobite okolnosti koje upućuju na to da će pobjeći', sudac može uvesti takve mjere.

Sudeći po Zakonu o kaznenom postupku, Županijski sud je imao mogućnost da Glavašu propiše mјere koje bi ga zadržale u Hrvatskoj. Da mu je samo oduzeo pasoš i osobnu iskaznicu, ne bi se danas iz druge države beljio žrtvama, njihovim obiteljima i hrvatskom pravosudu, usput nazivao suca budalom i svojim ponašanjem nastavio nabijati njega i ostatak sudačkog vijeća na spolovilo. Opravdanje za takav sučev potez, garniran jasno obrazloženim razlozima, bio bi vjerojatno najmanje kontroverzan u povijesti hrvatskog pravosuđa. Radi se, valja ponoviti, o čovjeku koji je u gotovo identičnom spletu događaja, u razdoblju izricanja nepravomoćne presude, 2009. godine pobjegao u BiH. Budući da je i sada otišao nedugo poslije presude prvog stupnja, paralele su više nego očigledne.

Svi argumenti kojima je Županijski sud tijekom presude pravdao izostanak dodatnih mјera do pravomoćne presude nalaze se u odluci Ustavnog suda iz 2015. godine, koja je tada dovela do ukidanja istražnog zatvora za Glavaša. Ta je odluka donesena nakon što je Ustavni sud dva mjeseca prije u potpunosti ukinuo prvu pravomoćnu presudu Vrhovnog suda protiv Glavaša i ostalih, pa je aktivna ostala nepravomoćna presuda Županijskog suda iz 2009. godine. Pozivajući se na tadašnju odluku Ustavnog suda, Kevrić je ovako obrazložio svoju recentnu odluku: 'Ukupno je Glavaš dotad (do 2015., op. a.) bio

Nakon presude slobodno je odšetao, najprije iz suda, a potom i iz Hrvatske – Branimir Glavaš
(Foto: Josip Regović/PIXSELL)

Javna sjednica Vrhovnog suda u slučaju Branimira Glavaša 2016.
(Foto: Tomislav Miletic/PIXSELL)

lišen slobode pet godina, dva mjeseca i 27 dana. Nakon što je bio pušten iz zatvora u BiH, nakon što se vratio u RH, s obzirom na to da je bila na snazi ona nepravomoćna pre-suda Županijskog suda u Zagrebu, Vrhovni sud je donio odluku kojom mu se određuje obligatorni istražni zatvor. Međutim, Ustavni sud je zapravo rekao da se ne može tako suhoparno gledati zakon i da se u svakom slučaju treba uzeti u obzir sve vrijeme koje je Glavaš proveo u istražnom zatvoru i na izdržavanju kazne. Uzimajući u obzir da su i ostali optuženici gotovo izdržali svoje kazne uz uvjetne otpuste, uzimajući načela Evropskog suda za ljudska prava, određivati mu istražni zatvor bi bio puki formalizam. Vrhovni sud je po žalbi DORH-a tada ukinuo istražni zatvor. Uzimajući u obzir sve principe i načela koje je dao Ustavni sud u toj odluci, imajući u vidu sve vrijeme koje je Glavaš proveo u istražnom zatvoru i izdržavanju kazne, njemu nije određen istražni zatvor unatoč kazni zatvora u trajanju duljem od pet godina', poručio je Kevrić.

Isti sudac, međutim, nije naveo jedan drugi detalj koji se nalazi u navedenoj odluci Ustavnog suda. Pri kraju tog dokumenta Ustavni je sud poručio Vrhovnom судu da doneše novo rješenje u kojem će utvrditi 'postoje li i dalje razlozi za istražni zatvor'. Ako ne postoje, onda bi sud mogao odlučiti i o eventualnim uvjetima njegova puštanja na slobodu u smislu izricanja odgovarajućih mjeru opreza, smatra li ih potrebnim'. Vrhovni sud je tada donio rješenje o puštanju Glavaša na slobodu, bez mjeru opreza. Iako je dakle u ustavnosudskoj odluci na koju se nedavno pozvao Županijski sud navedena i sugestija o mjerama opreza, to se ni ovaj put nije spominjalo pri izricanju presude. Što je nedavno omogućilo Glavašu da bez zakonskih ograničenja slobodno otpuće, a ne pobegne, u susjednu Bosnu i Hercegovinu.

Time je nastavljena tradicija hrvatskih suda da Glavašev potencijalni bijeg uopće ne razmatraju pri donošenju odluka. Dapače, pojedine instance, poput Županijskog

suda, rezolutno su 2015. godine tvrdile da je argument njegovog napuštanja Hrvatske nerealna opcija. U odgovoru na zahtjev Državnog odvjetništva da mu propiše zatvor i zbog te opasnosti, Županijski je sud tada odgovorio da 'nije dovoljna pretpostavljena i apstraktna opasnost od bijega'. Optuženi Glavaš se sam javio na izdržavanje kazne zatvora u Bosni i Hercegovini te je bio dostupan ovome судu tijekom trajanja postupka, a nakon ukidanja drugostupanske odluke po odluci Ustavnog suda došao je na ročište za odlučivanje o istražnom zatvoru pristajući da po eventualnoj odluci suda bude liшен slobode. Sve ove okolnosti u svojoj ukupnosti ukazuju na to da nema realne bojazni da bi optuženik boravkom na slobodi postao nedostupan nadležnim tijelima'.

Glavaš je, podsjetimo, prvi put pobjegao u BiH isključivo zahvaljujući Hrvatskom saboru. U otvorenoj opstrukciji pravosuđa i

Županijski sud smo pitali zašto, ako već nije poslan u zatvor, Glavaš nije onemogućen u prelasku granice. Kratko su nam odgovorili da će ovoga tjedna objaviti razloge zašto mimo presude ništa neće poduzimati, a ŽDO će nakon sučeve pisane obznane odlučiti o žalbi

posrednoj poruci svjedocima da se radi o čovjeku kojeg štiti zakonodavna vlast, Sabor je 2008. godine odlučio da ga neće lišiti imuniteta, što je značilo da će presudu dočekati na slobodi. Nedugo prije bijega i prvostupanske presude, krajem 2008. godine dobio je državljanstvo zemlje u koju je prešao. I on i njegovi suučesnici, zapovjednici i izvršitelji u vodu smrti koji je uspostavio pravomoćno su u startu osuđeni na sramotno niske kazne.

NAMJERA i ubrovjost tijekom otimanja, mučenja i ubijanja srpskih civila u Osijeku, izravni predumišljaj, visok stupanj krivnje svih optuženika, činjenica da su cijelo vrijeme negirali dokazane zločine – ništa od toga nije se reflektiralo na kazne koje su svakom novom sudskom presudom bile sve manje. Ustavni sud nije pritom 2015. godine srušio pravomoćnu presudu zbog navedenih razloga, nego je po mnogočemu produbio pravni, etički i moralni ponor Hrvatske u odnosu prema Glavašu. Tadašnja odluka Ustavnog suda donesena je naime iz čistih političko-historijskih razloga. Ispostavilo se da je od suda prvog stupnja nadalje Glavaš osuđen zbog zločina u nemedunarodnim sukobima, odnosno da su ga procesuirali na isti način prije i poslije proglašenja neovisnosti Hrvatske. Nije bila riječ o tome je li dokazana Glavaševa krivnja, već o problemu tehničke naravi koji nije imao nikakav utjecaj na pravnu zaštitu žrtava ratnih zločina. Rukovodeći se istom državotvornom logikom, kojoj je dao značaj odlučnih činjenica, Vrhovni sud je potom srušio i prvostupansku presudu. Budući da je Ustavni sud odgovarao više od četiri godine prije ukidanja pravomoćne presude, udrugica Documenta ocijenila je tada da je svojom sporušcu ozbiljno narušio povjerenje u pravnu sigurnost, kako optuženih tako i žrtava. Da je odluka bila čiste političke naravi, pokazao je tajming njenog donošenja. 'Sud' koji je nebrojeno puta pokazao političku servilnost HDZ-u napisao je pravorijek svega dan uoči drugog kruga tadašnjih predsjedničkih izbora 2015. godine. Zahvaljujući Ustavnom

Namjera i ubrovjost tijekom otimanja, mučenja i ubijanja srpskih civila u Osijeku, izravni predumišljaj, visok stupanj krivnje svih optuženika, činjenica da su cijelo vrijeme negirali dokazane zločine – ništa od toga nije se reflektiralo na kazne koje su bivale sve manje

sudu, Glavaš se uspješno kandidirao za Sabor, u kojem je kasnije postao dio tanke HDZ-ove većine.

U sličnom tonu odvijalo se novo suđenje, koje je počelo 2017. godine. Izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Zagrebu, predvođeno IVANOM TURUDIĆEM, razdvojilo je u ožujku 2018. proces protiv Glavaša od ostalih petero optuženika. Tri mjeseca poslije predsjednica vijeća na suđenju Glavašu TANJA PAVELIN izdvojila je iz spisa kao nezakonit iskaz svjedoka KRUNOSLAVA FEHIRA, koji je Glavaša izravno teretio kao odgovornog za ubojstvo Čedomira Vučkovića i mučenje Đorda Petrovića u garaži osječkog Sekretarijata za narodnu obranu. 'Na ovaj se način pokušao eliminirati inkriminirajući iskaz svjedoka protiv Branimira Glavaša u slučaju 'Garaža' dok su se odlukom o razdvajanju postupka, izvanraspravnog vijeća Županijskog suda u Zagrebu pod predsjedanjem suca Ivana Turudića, pokušali eliminirati iskazi suoptuženika koji terete Branimira Glavaša u kontekstu zločina počinjenih nad civilima u slučaju 'Selotejp', upozorila je Documenta. Samo ova dva poteza dovele bi vjerojatno do oslobođanja Glavaša svih optužbi.

Njihovim odlukama prepriječio se Vrhovni sud, koji je u siječnju 2019. godine ukinuo rješenje Turudićevog vijeća. Još je u prijašnjoj odluci ustvrdio da iskaz Krunoslava Fehira ne smatra nezakonitim. Iste godine, međutim, sutkinja Pavelin je imenovana u novoosnovani Visoki kazneni sud. Premda je prema mišljenju pravnih stručnjaka bilo vremena za donošenje nepravomoćne presude, to se nije desilo. Zašto suđenje nije okončano ili barem nastavljeno prije preseljenja predsjednice vijeća i zašto čelninstvo Županijskog suda, u tom trenutku predvođeno Ivanom Turudićem, koji je u međuvremenu takoder otišao na Visoki kazneni sud, nije slučaj delegiralo nekom drugom sucu prije ovih događaja, ostaje nepoznanica. Rasprava je tako opet krenula iz početka, došavši do nepravomoćnog epiloga tek u listopadu 2023. Osim lišavanja ovog postupka nekog suvislijeg koncepta pravde, zbog odgovlačenja suđenja, definitivno će izostati i osuda dva optuženika koji su u međuvremenu preminuli.

O aktualnoj nepravomoćnoj presudi odlučivat će upravo Visoki kazneni sud na kojem se danas nalaze navedeni suci. Doduše, tek treba biti donesena odluka o tome tko će na tom sudu drugog stupnja biti delegiran da odlučuje o Glavašu i ostalima. ■

Antifašizam brani demokraciju

Antifašizam danas obrana je demokracije i njenih temeljnih odrednica, slobode i ravnopravnosti. Nasuprot stoje ekstremno desne stranke i pokreti, poput AfD-a u Njemačkoj ili Geerta Wildersa u Nizozemskoj, koji zastupaju radikalni nacionalizam, dehumanizaciju pripadnika pojedinih grupa i militarizaciju društva

NEKI tekstovi napisani prošlih godina na temu fašizma, koji su u vrijeme objavljanja predstavljali ozbiljna upozorenja i čak odisali pesimizmom, danas djeluju skoro pa preoptimistično.

Na društvene pojave svojstvene počecima fašizma upozorava se u Hrvatskoj i u svijetu već tridesetak godina. Jedan od poznatijih tekstova koji je nabrajao i analizirao te početne korake, većini građana još neprimjetljive i neprepoznatljive, jeste članak UMBERTA ECA 'Ur-fašizam', objavljen 1995. godine. Zadnjih godina kao da su te pojave ušle u sljedeći, prepoznatljiviju fazu. Sve veća podrška birača ekstremno desnim populistima dovela je neke od njih na vlast, a neke blizu vlasti. Radi se, uglavnom, o političari-ma s kojima gotovo ni jedna konzervativna stranka još prije par godina nije htjela imati nikakve političke veze, koji su u ozbiljnim medijima tretirani kao lokalni politički 'ordinari', slično kao HITLER dvadesetih godina dvadesetog stoljeća.

Usporedba današnjih političkih događanja s događanjima u Europi između dva svjetska rata sama se nameće. Države nastale raspadom Austro-Ugarske Monarhije i porazom Njemačkog Carstva uvele su parlamentarnu demokraciju i većinom su postale republike. Petnaestak do dvadeset godina kasnije u gotovo svim tim državama demokracije su bile zamijenjene totalitarnim režimima koji su bili ili deklarirano fašistički ili su na fašističke režime gledali kao na uzor ili su, u najboljem slučaju, te demokracije degenerirale u autoritarne demokrature. Zašto je taj 'val demokracije', naglo nastao na tektonskim političkim promjenama pokrenutim Prvim svjetskim ratom, tako brzo usahnuo? Svakako, zabrinjavajuća je sličnost između porasta popularnosti izrazito desnih, neliberalnih politika u sve više europskih država tridesetih godina prošlog stoljeća, kako je vrijeme od kraja Prvog svjetskog rata odmicalo, i procesa koji se događa danas u nekim europskim državama, kako vrijeme i entuzijazam oko stvaranja Europske unije prolaze. Prije desetak i više godina dolazak na vlast, demokratskim putem, stranaka kao što su Fidesz VIKTORA ORBÁNA u Mađarskoj ili Pravo i pravda braće KACZYNSKI u Poljskoj, izgledalo je kao an-

malija u EU-u. Danas to dobiva dimenziju mogućeg političkog razvoja. Obrazac je već viđen; na sudenju u Nürnbergu HERMANN Göring je rekao: 'Narodu jedino trebate reći da je ugrožen i optužiti pacifiste za manjak patriotizma i izlaganje domovine opasnosti. To funkcionira na isti način u svakoj zemlji.' Kako bi se taj osjećaj ugroženosti bar u dijelu naroda postigao, obično se bira neka vanjska sila koju je moguće prikazati kao prijetnju ili neka grupa, po mogućnosti lako raspoznatljiva, koja navodno prijeti vašem načinu života. Još bolje ako je moguće naći oboje. Na putu nacista prema vlasti to su s jedne strane bile zapadne demokracije koje su Njemačkoj nepravedno nametnule Versajski ugovor i kojima su se domaće sluge i izdajnici pokoravali, a s druge strane Židovi u Njemačkoj i svijetu, koji su u svakodnevnoj propagandi prikazivani kao prijetnja Nijemcima.

U politikama i retorici radikalno desnih populista u svim europskim zemljama danas su te uloge dodijeljene Briselu i migrantima. Tako u govoru u listopadu 2021., o 65. godišnjici mađarske revolucije iz 1956., Orbán kaže: 'Ponovo strani visoki dužnosniči donose odluke o našoj судбинi bez našeg pristanka. Oni nas sile da budemo tolerantni i liberalni čak ako će nas to ubiti. (...) Cilj im je otrgnuti Mađarsku iz ruku Djevice Marije i baciti je pod noge Brisele.'

Po prilici kad su Fidesz i PiS dolazili na vlast, u Njemačkoj, u kojoj se na denacifikaciji radilo više nego u drugim državama,

osnovana je mala i neutjecajna neonacistička stranka Alternativa za Njemačku (AfD). Do birača je pokušala doći naglašenim euroskepticizmom i poticanjem netrpeljivosti prema imigrantima. Njena specifičnost bila je negiranje nacističkih ratnih zločina i Holokausta. Deset godina poslije AfD je po snazi druga stranka u Njemačkoj. Naravno, ni ovi prostori nisu previše zaostajali za tim modernim političkim trendovima. U skladu s teorijom dvostrukе konotacije sve se više javno populariziraju i simboli i ideje karakteristični za ustaštvo, odnosno četništvo.

Na nedavnim parlamentarnim izborima u Nizozemskoj, kulturnoj, civiliziranoj zemlji s dugom tradicijom demokracije, pobijedio je GEERT WILDERS isključivo na antiimigracijskoj i anti-EU retorici. O migrantima Wilders govori kao o 'muslimanskom šljamu' koji prijeti građanima Nizozemske. Ta retorika o migrantima kao pošasti koju treba zaustaviti, koja ugrožava tradicionalne europske vrijednosti i kršćanske temelje Europe, karakteristična je za sve desne populiste. Migranti jesu ugrozili EU, jesu ugrozili 'kršćansku Europu', ali ne na način na koji desni populisti, ti 'kamatari tudih nesreća', to prikazuju. Ugrozili su EU posluživši kao sredstvo uspona prema vlasti strankama koje žele dokinuti vrijednosti za koje se izborio antifašizam i koje su u samim temeljima

Prosvjed protiv izbornih rezultata u Nizozemskoj
(Foto: Piroschka van de Wouw/Reuters/PIXSELL)

ma EU-a. Ugrozili su kršćansku Europu ne time što će je 'preplaviti muslimani', nego time što će sve više kršćanskih vjernika u Europi tako lako podbaciti na kušnji i odbaciti ono najbolje od kršćanstva, suočavanje i pomoći bližnjima u nevolji i zamijeniti ih sebičnošću i ravnodušnošću prema stradnjima drugih.

Antifašizam danas obrana je demokracije i njenih temeljnih odrednica, slobode i ravnopravnosti. Nasuprot stoje ekstremno desne stranke i pokreti koji zastupaju radikalni nacionalizam, dehumanizaciju i stigmatizaciju pripadnika pojedinih grupa te militarizaciju društva i prijetnja su dostignutim standartima slobode, ravnopravnosti i ljudskih prava. Te totalitarističke tendencije oduvijek fasciniraju dio ljudi i, za neke, predstavljaju motiv bavljenja politikom. Današnjim generacijama trebale bi takve tendencije biti poznate iz knjiga o usponu fašizma u Europi 1920-ih i 1930-ih godina. Suprotstavljanje tim trendovima, kao i veličanju fašističkih režima iz vlastite prošlosti koji su slične stavove provodili u djelu, prirodno je zvati antifašizmom.

Individualne slobode i ljudska prava vezana za otvoreno demokratsko društvo predstavljaju veću odgovornost i mogu doći u sukob s našim duboko usađenim porivom prema sigurnosti koju daje pripadnost zatvorenoj plemenskoj zajednici. U tom smjeru trebalo bi, vjerojatno, tražiti odgovor kako takva isprazna propaganda, za koju se toliko puta pokazalo da je put u nesreću, u vremenima kriza dobiva na snazi. Odgovori koje na krize nudi ekstremna desnica, osim što su u pravilu nehumanii, obično su nedopustive simplifikacije, a njihova provedba i rezultati vode u veći problem od onoga koji se pokušava riješiti. Međutim, izbor između slobode i sigurnosti ozbiljan je i složen problem za svako društvo. On je često prikazivan kao alternativa ili – ili, jedno možete dobiti samo nauštrb drugoga. Iskustvo je pokazalo, suprotno stavovima mnogih filozofa, povjesničara i političara, da su do sada jedino razvoj demokracije unutar država i mirovorna politika među njima vodili, na duži rok, povećanju i slobode i sigurnosti. Javna potpora tom razvoju i takvoj politici, ma kako je zvali danas, nastavak je vjekovne borbe za bolje i pravednije društvo. ■

Prema dvodomnoj Europi

Predlaže se promjena institucionalne arhitekture EU-a po kojoj bi Europski parlament dobio pune zakonodavne ovlasti, što zahtijeva promjenu sustava odlučivanja.

Male zemlje više ne bi vetom mogle blokirati odlučivanje. Predlaže se i dvodomni sustav: Europsko vijeće postalo bi drugi dom EP-a, u kojem bi zemlje članice bile zastupljene jednakim brojem zastupnika

EUROPSKI parlament prošlog je tjedna, točnije 22. studenoga, usvojio s 305 glasova za, 276 protiv i 29 suzdržanih prijedloga reforme osnivačkih ugovora, što je bio i epilog Konferencije o budućnosti Europe. Ova je konferencija, koja je trajala dvije godine, prvi put zamišljena kao široka konzultacija s građanima Europske unije putem niza okruglih stolova, panela u zemljama članicama EU-a i digitalne platforme. Konferencija je uputila Europskom parlamentu tekst s 49 zaključaka i više od 300 prijedloga, a ovaj je imenovao radnu skupinu od petero eurozastupnika, po jednog iz svake političke skupine koja podržava prijedloge Konferencije o budućnosti Europe. Članovi skupine su Belgijanac GUY VERHOFSTADT za skupinu Renew (bivši Savez liberala i demokrata), Nijemac SVEN SIMON u ime Europske pučke partije, GABRIELE BISCHOFF u ime Socijalista i demokrata, DANIEL FREUND za Europske zelene i HELMUT SCHOLZ za Europsku ljevicu. Zanimljivo, posljednjih četvero su Nijemci. Dok su sve ove političke skupine, odnosno europske 'političke obitelji' podržale rad ove radne grupe, Europska pučka partija se podijelila i očito je Sven Simon predstavljao manjinu europskih pučana, što je vidljivo i iz rezultata glasanja u Europskom parlamentu o njihovom izvještaju.

Prijedlog reforme Europske unije koji je proizašao iz Konferencije o budućnosti Europe, uz prijedlog 'Grupe prijatelja' kako je nazvana skupina devet država članica (Luksemburga, Belgije, Finske, Francuske,

Italije, Nizozemske, Njemačke, Slovenije i Španjolske), konačno je formuliran u obliku rezolucije Europskog parlamenta, koji predlaže Europskom vijeću da nakon izbora za EP, u lipnju 2024. godine, sazove Konvenciju o promjeni osnivačkih ugovora kojima bi se EU demokratizirala, otvorila prema građanima i otklonila sve slabosti u svojoj konstituciji.

Europski parlament je pošao od zahtjeva europskih građana za većim sudjelovanjem u odlučivanju kroz instrumente direktnе demokracije, stalne konzultacije građana putem europskih referendumima i jačanje jedi-

nog tijela u EU-u koje ima demokratski legitimitet, a to je EP. Predlaže se reforma institucionalne arhitekture Unije po kojoj bi EP dobio pune zakonodavne ovlasti – ne bi, kao do sada, imao samo ovlast suodlučivanja, već bi dobio ovlast predlaganja europskih zakona, što je sada monopol Europske komisije. To zahtijeva i reformu sustava odlučivanja, po kojemu odlučujući riječ ima Europsko

Europarlamentarci HDZ-a provali su konkurente iz SDP-a za izdaju nacionalnih interesa – Ressler, Zovko, Glavak i Sokol (Foto: Denis Kapetanović/PIXSELL)

vijeće, koje odluke iz pojedinih područja, važne za djelovanje EU-a kao cjeline prevaran, donosi na temelju jednoglasnosti, što znači da svaka država članica može svojim vetom onemogućiti donošenje neke odluke koja je protivna njenim interesima. Stoviše, radna grupa predlaže da se uspostavi dvodomni sustav, u kojem bi Europsko vijeće postalo drugi dom Parlamenta, u kojem bi zemlje članice bile zastupljene jednakim brojem zastupnika. Takav sustav, izjavio je sam čelnik radne grupe Verhofstadt, sličio bi američkom dvodomnom Kongresu, u kojem su države članice američke federacije zastupljene jednakim brojem senatora u gornjem domu, Senatu SAD-a.

OVAKVA drastična promjena težišta odlučivanja, po kojoj bi EP postao srce cijelog sustava (a ne Komisija, koja je često nazivana 'srcem EU-a'), zahtjevala bi i promjenu načina odlučivanja. Jednoglasnost bi trebala biti zamjenjena glasovanjem kvalificiranim većinom, sustavom koji se primjenjuje u Vijeću Europske unije, koje se sastaje u različitim konfiguracijama resornih ministara. Takav sustav odlučivanja, uveden Lisabonskim ugovorom, predviđa da se odluke donose na temelju određenog broja glasova koji su dodijeljeni svakoj zemlji. Najveće zemlje EU-a imaju po 29 glasova, a Hrvatska ih ima sedam, što bi značilo da je Njemačka svega četiri puta veća od Hrvatske, iako je zapravo, po broju stanovnika, 20 puta veća od Hrvatske. Uz to, Lisabonskim ugovorom bila je uvedena i 'dvostruka većina', kojom se traži da većina glasova dobivenih kvalificiranim većinom mora obuhvatiti 55 posto država članica koje okupljaju 65 posto europskog stanovništva, a blokirati takvu odluku mogu četiri države.

Takoder, zahtjev EP-a je da ubuduće on imenuje predsjednika Europske komisije, kojega je do sada biralo Europsko vijeće, i da on bude iz redova političke grupacije koja je osvojila najviše glasova na europskim izborima. A Europska komisija bi sa sadašnjih 27 trebala biti reducirana na samo 15 članova koji bi se birali na temelju rotacije država članica, dok bi zamjenici takvih 'europskih ministara' dolazili iz redova onih zemalja članica koje nemaju 'europskog povjerenika' iz svojih redova. Tako bi se stvorila prava europska egzekutiva – izvršna vlast koja bi odgovarala EP-u kao legitimnom predstavničkom tijelu europskih građana. Kao što je objasnio Verhofstadt u jednom od svojih brojnih intervjuja nakon usvajanja rezolucije EP-a, ovakav sustav bi omogućio realizaciju europske vanjske i sigurnosne politike bez straha od veta zemalja članica, povećao bi efikasnost mjera na području zaštite ljudskog okoliša, zaštite od klimatskih promjena, bolju zdravstvenu zaštitu na razini cijele Unije, zajedničku zaštitu vanjskih granica Unije, zajedničku migrantsku politiku, kao i energetsku politiku – sva područja koja su do sada bila slaba točka Unije baš zbog veta pojedinih država članica.

Ovoj skupini od pet eurozastupnika pridružila se, u samom Parlamentu, i tzv. Spinellijeva skupina, koja okuplja 108 zastupnika EP-a i desetak tisuća članova iz skoro svih zemalja članica EU-a, a koju vodi Talijan SANDRO GOZI, bivši talijanski ministar za europske poslove, ali izabran u Francuskoj na MACRONOVOJ listi, slično kao što je prije dvadesetak godina Francuz DANIEL COHN-BENDIT bio izabran na njemačkoj listi Zelenih. Ta skupina se poziva na ALTIERA SPINELLIJA, pisca prvog europskog federalističkog Manifesta iz Ventotena 1941. godine. Europski parlament je 1984. usvojio baš njegov prijedlog federalističke

Ilustracija Ivica Družak /
FINALIZACIJA

Ovakav oblik naddržavnog političkog sustava koji bi se dobio predloženim reformama EU-a bitno bi se razlikovao od svakog oblika tzv. socijalističkog federalizma; politolog BRANKO CARATAN je svojedobno vrlo precizno analizirao neuspjeh socijalističkih federacija – sovjetske, čehoslovačke i jugoslavenske. Europska unija bi tim promjenama svakako inauguirala jedan do sada neviđen model naddržavne organizacije, a originalni model glasovanja kvalificiranom većinom jača baš male države jer im omogućuje da se u slučaju ocjene o povredi interesa pojedinih država organiziraju u blokirajuću manjinu, dok bi im uklanjanje veta omogućilo brže ostvarenje onih ciljeva EU-a koji su ujedno ciljevi svih građana Europe – blagostanja građana, mira i solidarnosti, kako to stoji u članku 2 Lisabonskog ugovora.

A što se tiče ‘nacionalnih interesa’, i oni su ambivalentan pojam: pojam nacionalnog interesa proizlazi iz renesansne političke misli, s time što se on u knjizi isusovca GIOVANNIJA BOTERA naziva ‘državni razlog’ (*la ragion di Stato*), a u 20. stoljeću reaktualizirao ga je GEORGE KENNAN u svojem klasičnom tekstu o ‘nacionalnom interesu’, pa se otada počeo upotrebljavati tamo gdje treba i gdje ne treba. Tko definira što je to ‘nacionalni interes’? Ako pod nacijom podrazumijevamo narod organiziran u državu, tko je onda taj narod? U modernoj političkoj misli narod je zajednica građana, povezana osjećajem zajedničke pripadnosti, u kojoj su građani nosioci neotudivog suvereniteta. Naravno, nacionalistička politička misao inzistira na tome da je narod zajednica ljudi povezana etničkom pripadnošću. Pa bi onda nacionalni interes bio interes tog naroda, shvaćenog kao etnos, a ne građana kao subjekata političkog života, shvaćenog kao demos. Uostalom, ‘nacionalni interes’ definiraju političke elite na vlasti i on se uglavnom objašnjava kao skup vojnih, ekonomskih, kulturnih i drugih ciljeva formulisanih kao atribut suverene države. Izgleda da eurozastupnici iz Hrvatske u tom svojem priopćenju više slijede mišljenje aktualnog političkog vodstva Hrvatske, uključujući šefa države i šefa vlade, nego što slijede građansku političku kulturu moderne Europe. To je vidljivo i iz olakog, površnog baratanja pojmovima kao što je ‘veleizdaja’, što podrazumijeva kulturu političkog obračuna, političkog konflikta, proskripciju i progona, više karakterističnu za jednoumlje nego za jednu modernu, europsku demokraciju. Ali to nije njihova krivnja: da u Hrvatskoj postoji građanski odgoj u školama i prilikom pristupa u državne službe, i oni bi možda napustili diskurs konfrontacije i podjela u društvu. Tako se i saborski zastupnik, talijanist NINO RASPUDIĆ, pridružio demonizaciji SDP-a na istom fonu, nazivajući ovaj ‘raskol’ eurozastupnika iz Hrvatske ‘jezivom vijesti iz Bruxellesa’.

U svakom slučaju, rezolucija EP-a sada slijedi uobičajeni itinerar europskog ‘hoda po institucijama’: prvo će Vijeće Europske unije, u ovom slučaju u sastavu ministara vanjskih poslova, raspravljati o prijedlogu reforme EU-a 12. prosinca, a glavna rasprava održat će se u okviru Europskog vijeća 15. prosinca. Hoće li se ovaj put federalistička reforma EU-a maknuti dalje, ovisit će i o političkoj atmosferi u Europi, koja ne izgleda previše skloni takvim radikalnim zahvatima. Ovisit će i o zrelosti politike kulture europskih građana, koji su se, barem putem Konferencije o budućnosti Europe, izjasnili tome u prilog, ali su slaba točka svakog dosadašnjeg pokušaja uvijek bile nacionalne političke elite, koje u prijenosu jednog dijela svoje vlasti i moći vide i direktnu ugozu svojih kastinskih interesu. ■

reforme EU-a i tekst jednog federalističkog ustava, ali ga je tadašnji samit šefova država i vlada odbacio. Međunarodna organizacija Europskih federalista je također pozdravila odluku EP-a kao ‘povijesnu’, uzimajući u obzir višestoljetnu ideju o europskoj federaciji kao obliku naddržavne organizacije koja bi jamčila mir, a time i blagostanje europskih naroda i građana – kao što je to, primjerice, predlagao IMMANUEL KANT u svojoj raspravi ‘Prema vječnom miru’.

Naravno, ova odluka EP-a nije dočekana s jednakim reakcijama u cijeloj Europi. Zemlje u kojoj su na vlasti suverenističke i nacionalističke političke snage vide u eliminiranju veta opasnost za male države koje su do sada mogle zaustaviti svaku odluku koja nije bila u njihovom interesu. To se prvenstveno odnosi na zemlje ‘neliberne demokracije’, ali i u Hrvatskoj je ta odluka naišla na negativne reakcije. I sami eurozastupnici iz Hrvatske podijelili su se međusobno – članovi skupine Socijalisti i demokrati glasali su za takvu odluku, dok su zastupnici iz redova Europske pučke partije glasali protiv. Štoviše, Klub hrvatskih zastupnika iz redova HDZ-a donio je priopćenje pod naslovom ‘SDP izdaje hrvatske nacionalne interese’ koje su zajedno potpisali eurozastupnici SUNČANA GLAVAK, KARLO RESSLER, TOMISLAV SOKOL i Željana ZOVKO. Pema njihovom mišljenju, pravo veta je jedan od najsnaznijih alata zaštite nacionalnih interesa. Do tog mjeseca je sve u redu – EU je demokratska ‘politička zajednica sui generis’ utemeljena na slobodi mišljenja i govora i postovanju

ljudskih prava. Pema tome, u njoj se njeguje i kultura političkog dijaloga i slobodne borbe mišljenja i opredjeljivanja. Utoliko je zanimljiviji drugi dio priopćenja, u kojem se navodi da je ‘neshvatljivo da bilo koji hrvatski zastupnik podrži takve centralističke tendencije... skandalozno je u jednom od ključnih glasovanja u cijelom mandatu staviti vlastitu ideološku afilijaciju ispred očitih nacionalnih i strateških interesa Hrvatske’. Eurozastupnik Tomislav Sokol, inače docent europskog prava na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu, pritom je podsjetio na riječi predsjednika Republike ZORANA MILANOVIĆA, koji je nedavno rekao da bi svatko tko podigne ruku za taj prijedlog ‘počinio čin veleizdaje’, a i premijer ANDREJ PLENKOVIĆ se protivi ukidanju jednoglasnosti i uvođenju kvalificirane većine za donošenje odluka Europskog vijeća.

U ovom slučaju mogao bi se primijeniti onaj poznati stih pjesnika BRANKA MILJKOVIĆA ‘ubi me prejaka reč’. Eurozastupnici nisu u Europskom parlamentu predstavnici nacionalnih država: oni su, prema članku 14(2) Ugovora o Europskoj uniji, predstavnici građana Europske unije i za njih ne vrijedi imperativni mandat. A to što članovi HDZ-a u EP-u, kao uostalom i šef države i šef vlade, iskazuju svoju idiosinkraziju prema ukidanju veta, moglo bi se objasniti i induciranim refleksom prema svakom spominjanju federalizma, što je usaćeno u DNK HDZ-a kao uvjetovani refleks na jugoslavenski model federalizma, pa tako i na federalizam uopće kao oblik organizacije države i društva. Međutim, jugoslavenski

federalizam je rođen u specifičnim uvjetima antifašističke borbe i odigrao je pozitivnu ulogu u jednom povijesnom trenutku, a pokazao je svoje slabosti pred zahtjevom za uvođenjem političkog pluralizma (i uz prevladavanje nacionalističke ideologije), jer princip federalističkog ustroja društva pretostavlja i postojanje političkog pluralizma, što je u SFRJ bilo svedeno na ‘pluralizam samoupravnih interesa’ na deklarativnom planu, a zapravo na pluralizam nacionalnih birokracija i tehnokracija.

Europarlamentarci iz Hrvatske su se podijelili: SDP je prijedlog podržao, a njihovi kolege iz HDZ-a su ih prozvali za izdaju nacionalnih interesa, pozavavši se na stav predsjednika Zorana Milanovića i premijera Andreja Plenkovića

MILICA UVALIĆ

Sve su republike imale koristi od unutrašnjeg tržišta

I pored velikih razlika u ekonomskoj razvijenosti, da nije bilo zaoštravanja političkih sukoba među republikama, možda do raspada Jugoslavije ne bi došlo. Ekonomске nejednakosti u Italiji ostaju velike i posle 70 godina pomoći manje razvijenim regionima, ali nisu dovele do raspada zemlje

Na medunarodnoj konferenci 'Devedesete: Srbi i Hrvati u regionalnom i globalnom kontekstu', održanoj prošlog tjedna u Zagrebu u organizaciji Arhiva Srba u Hrvatskoj, časopisa 'Tragovi' i beogradskog Instituta društvenih nauka, izlagali ste o ekonomskom nacionalizmu kao jednom od glavnih uzroka kraha SFRJ. Što je po vašem mišljenju mogla biti alternativa ekonomskim reformama u drugoj polovini postojanja te države, a koje su stvorile konkurentnost i napetost između njezinih republika, uz nejednak razvoj, te fatalno zaoštire odnose? Također, kako se drukčije mogla realizirati decentralizacija zemlje u kontekstu ekonomsko-političkog i šireg odlučivanja?

Ekonomski nacionalizam jeste doprineo raspadu SFRJ, ali on se razbuktao pre svega osamdesetih godina kao posledica sve ne-povoljnijih političkih i ekonomskih uslova. Kao što sam podsetila u svom izlaganju, sve republike i pokrajine su od 1976. do 1980. godine povećale udele isporuka roba drugim republikama, što pokazuje da je prodaja na tržištima van republičkih granica, na jugoslovenskom tržištu, bila važna. Međutim, trebalo je prihvati da se smanjivanje jaza u stepenu razvijenosti ne može postići stimulisanjem investiranja preduzeća u druge republike, posebno metodama kao što je bilo 'udruživanje rada i sredstava', bez menjanja temelja ekonomskog sistema. Jer, pored mnogobrojnih ekonomskih reformi, Jugoslavija je zadržala najvažnije karakteristike socijalističkog ekonomskog sistema – društvena svojina, stalno uplitanje države i politiku preduzeća, nedovoljna finansijska

disciplina zbog negativnih realnih kamatnih stopa i socijalizacije gubitaka – koje su u velikoj meri sprečavale tržišno motivisano ponašanje preduzeća. Nedostajao je ključni princip tržišne privrede: snošenje pune odgovornosti od strane preduzeća kako za efikasne odluke, kroz veći profit, tako i za neefikasne, kroz stecaj. Da li je bilo alternativa? Možda su u Jugoslaviji odabrane upravo najbolje moguće ekonomске reforme, imajući u vidu date istorijske okolnosti. Decentralizacija ekonomskih i drugih politika omogućila je pojedinim republikama

Tačno je da nas je model tržišnog socijalizma u praksi, na primeru SFRJ, ali i Poljske i Mađarske, izneverio, ali je svejedno pružio bolju alternativu od modela centralizovane planske privrede, pogotovo u Jugoslaviji

da bolje ostvare svoje specifične interese, sigurno u većoj meri nego kroz centralizovan sistem upravljanja, te je predstavljala važan korak ka demokratizaciji. Decentralizacija je, na neki način, kompenzirala nemogućnost uvođenja političkog pluralizma, koji je do kraja osamdesetih bio neprihvatljiv iz ideooloških razloga, zbog privrženosti vodećih političkih struktura u svim republikama socijalističkom političkom poretku. I pored velikih razlika u ekonomskoj razvijenosti, da nije bilo zaoštravanja političkih sukoba među republikama, možda do raspada Jugoslavije ne bi došlo. Ekonomске nejednakosti u Italiji ostaju velike i posle 70 godina pomoći manje razvijenim regionima, ali one nisu dovele do raspada zemlje, i pored dugo-godišnjeg zalaganja Lege Nord da se sever Italije odcepi. I posle globalne ekonomskih krize, nastojanja nekih političkih stranaka da utiču na izlazak Italije iz eurozone isto nisu urodila plodom – srećom, jer bi u suprotnom Italija danas imala mnogo veće ekonomski probleme.

Razvlašćivanje radnika

U izlaganju ste spomenuli i pojam specifičnog 'tržišnog socijalizma' koji je karakterizirao SFRJ, ali to je ipak svojevrstan oksimoron, nešto kao 'kapitalistički socijalizam'. Nije li i u takvom kombiniranju bilo proturječja koja nisu nadvladana, pa su rezultirala problemima, ako znamo da je prije značajnijeg uvođenja tržišta SFRJ ostvarivala najveće uspjehe u ekonomiji, socijali i generalno razvoju zemlje – mi-

slim pritom na pedesete i barem prvu polovinu šezdesetih? Osim toga, zar ne bismo u račun mogli uvrstiti i činjenicu da od sedamdesetih dolazi do stagnacije zapadne, tržišne ekonomije?

'Tržišni socijalizam' je dugo proučavan u literaturi, od radova OSKARA LANGEA (1936.) preko ABRAMA BERGSONA (1967.) i mnogih drugih teoretičara koji su nastojali da analiziraju sistem koji bi kombinovao socijalističku privredu, po definiciji zasnovanu na neprivatnoj (državnoj, društvenoj) svojini, sa elementima tržišta. Model tržišnog socijalizma je trebalo da obezbedi veću efikasnost od modela centralizovane planske privrede zasnovanog na administrativnom upravljanju, zbog većeg oslanjanja na tržišne mehanizme alokacije resursa. Primena modela tržišnog socijalizma je prepuštena praksi socijalističkih zemalja posle Drugog svetskog rata, gde je SFRJ sigurno najviše odmakla. Tačno je da nas je model tržišnog socijalizma u praksi, na primeru SFRJ, ali i Poljske i Mađarske, izneverio, ali je svejedno pružio bolju alternativu od modela centralizovane planske privrede, pogotovo u Jugoslaviji. Da nije bilo ekonomskih reformi u SFRJ već početkom pedesetih, koje su dovele do postepene decentralizacije privrede, uvođenja elemenata tržišta i radničkog samoupravljanja, verovatno ne bi došlo do niza drugih institucionalnih reformi koje su ključno doprinele ekonomskom razvoju SFRJ. Ekonomski reformi u Jugoslaviji su omogućile postepeno otvaranje privrede i sve veću razmenu sa Zapadom, afirmaciju naših preduzeća na svetskim tržištima, intenziviranje saradnje sa stranim kompanijama, sklapanje prvog trgovinskog ugovora sa Evropskom ekonomskom zajednicom već

1970. godine, te su doprinele višem životnom standardu u odnosu na druge socijalističke zemlje.

S prelomnim razdobljem ekonomskih reformi koje smo naznačili, međutim, došlo je uz opisano jačanje tržišta te ekonomskog nacionalizma i do slabljenja ekonomike demokracije, odnosno razvoja samoupravljanja koje otad sve više postaje tek slovo na papiru. Biste li se mogli složiti da je takvo 'puzajuće' razvlačivanje radničke klase – inače, deklarativno i dalje čašćene – uz odnarođivanje te elitizaciju republičkih vodstava partije, također pospešilo nacionalistička strujanja, tj. da se narod počeo nalaziti manje u klasi, a sve više u nacijama?

Možda umanjujete značaj institucija samoupravljanja koje su zvanično opstale sve do 1988. godine, kada je u okviru paketa zakona savezne vlade ANTE MARKOVIĆA usvojen i novi Zakon o preduzećima. Ovaj zakon je faktički zamenio Zakon o udruženom radu, koji je do tada smatrana 'radničkom biblijom' zbog visokog stepena radničkih prava koje je garantovao. Novi Zakon o preduzećima je diversifikovao vrste svojine kao i moguće pravne oblike preduzeća, a zvanično je najavio postepeno smanjenje samoupravljanja kroz zamenu kolektivne odgovornosti radnika individualnom odgovornošću menadžera ili direktora i novih privatnih vlasnika kapitala. Mislim da su s vremenom radnici 'razvlačeni' ne zbog manjka mogućnosti da utiču na odluke sopstvenog preduzeća, nego zbog sve nižih realnih zarada, rastuće inflacije, sve težih uslova života, nestaća na tržištu nekih osnovnih namirnica, npr. benzina, deterdženta, pelena. Sve veći ekonomski problemi običnog građanina tokom osamdesetih godina su prvenstveno podstakli nacionalizam, a ne nedostatak samoupravljanja, i pored njegovih manjkavosti. Ako se narod počeo nalaziti manje u klasi, a sve više u nacijama, to je zbog opšte euforije nacionalizma koja je tada prodrla u sve moguće oblasti.

Na konferenciji ste spomenuli i to da je u ono doba bila osuđena ekonomsko-znanstvena misao, valjda zbog ucjene političkom pravovjernošću, što je svakako zaustavljalo slobodnu misao, bar u dekadentnijem razdoblju socijalizma. No dodali ste kako danas to više nije slučaj, premda se mora primijetiti da u ovom stoljeću baš i nema nekog vidnog prinosa ekonomskoj znanosti iz država nastalih od SFRJ. Nasuprot tome, u SFRJ je djelovao niz ekonomista koji su bili priznati i na 'neprijateljskom' Zapadu, da spomenem iz Hrvatske samo Branka Horvata kao predvodnika čitave generacije. Kako to sumate?

Ovo pitanje bi zahtevalo mnogo duži odgovor, jer poređenja nisu moguća bez uzimanja u obzir različitih iskustava i vrlo drugačijih politika, a posebno ogromnih razlika u evoluciji pojedinih disciplina posle raspada SFRJ, npr. između istorije i ekonomije. Danas je u nekim zemljama bivše Jugoslavije uticaj državnih političkih struktura na politiku univerziteti sigurno mnogo veći, ali su istraživači, bar u ekonomskoj struci, slobodni da se bave temama koje ih interesuju. Pomenuli ste BRANKA HORVATA, najpoznatijeg našeg ekonomista u svetu i jedinog ekonomista iz SFRJ koji je predložen za Nobelovu nagradu za svoju knjigu 'Politička ekonomija socijalizma' (1982.). Horvat je bio veliki pobornik samoupravljanja ne samo u Jugoslaviji nego općenito i ceo je život proveo da dokaže prednosti samoupravne privrede. Zahvalju-

jući njegovom doprinisu ovoj oblasti i danas postoji Međunarodno udruženje za ekonomiju participacije (IAFEP), cija će se naredna konferencija održati u Napulju u junu 2024. Ukoliko danas nema vidnog doprinosa ekonomskoj znanosti iz država nastalih iz SFRJ, to je možda zato što je samoupravljanje bilo mnogo inspirativnija tema za istraživače nego što su današnji mnogobrojni društveno-ekonomski problemi većine zemalja bivše Jugoslavije. Jedan od retkih izuzetaka je BRANKO MILANOVIĆ, koji je postao svetski poznat stručnjak za probleme nejednakosti, ali on je napustio ovaj region pre više od tri decenije.

Pozitivne strane ulaska u EU

Govorili ste i o tome kako je vremenom, s kraja šezdesetih, zavladala prepirkica oko toga koja republika koju više i teže eksplorira. Obično su se više čule one razvijenije, ali još jedan čuveni ekonomist iz onog vremena, povrh toga i pravnik, Slovenec Jože Mencinger izjavio je kasnije da se Slovenija nakon izlaska iz SFRJ suočila s velikim problemima – iako to nama istočnije nije tako izgledalo – prouzročenima gubitkom sirovinskih resursa iz dotadašnje zajedničke države, ujedno i potrošačkog tržišta na koje je Slovenija plasirala svoje proizvode. No zatim se pak manje čula ta obrnuta perspektiva?

Povodom debate o eksploraciji pojedinih republika u Jugoslaviji, često su to bile upravo razvijenije koje su se žalile – Slovenija i Hrvatska – ali ne zaboravimo da je i u Srbiji Memorandum Akademije nauka i umetnosti 1986. godine izričito podvukao nepovoljan položaj Srbije, kako u političkom tako i

u ekonomskom pogledu. Po meni su sve te tvrdnje o eksploraciji, pa i zvanični dokumenti s početka osamdesetih godina, npr. dokumenti Komisije saveznih društvenih saveta za probleme ekonomske stabilizacije iz 1982., koji su aludirali na zatvaranje unutar republičkih granica i fragmentaciju jedinstvenog jugoslovenskog tržišta, bile suviše politički obojene. Postojali su racionalni ekonomski interesi ostajanja zajedno u jednoj državi, jer su sve republike imale određene koristi od unutrašnjeg tržišta za prodaju svojih proizvoda, mogućnosti nabavke sirovina i drugih resursa iz drugih republika, kao i drugih prednosti zajedničke privrede. Drago mi je da ste pomenuli JOŽE MENCINGERA, jer je on to često isticao opisujući ekonomske probleme Slovenije nakon raspada SFRJ. Mencinger je postao još kritičniji nakon ulaska Slovenije u Evropsku uniju, tvrdeći vrlo argumentovano kako se položaj Slovenije nakon toga dodatno pogoršao, da je postao mnogo gori nego što je bio u SFRJ.

Naveli ste između ostalog da se SFRJ nije pokazala optimalnom monetarnom i ekonomskom unijom, te da bi nove države ubuduće trebale pronaći uspješniju suradnju i ekonomsku integriranost u okviru EU-a, jednom kad sve budu uključene. S druge strane, EU već neko vrijeme pokazuje brojne slabosti u ekonomskoj i političkoj integriranosti, s vidnim razlikama i napetostima između zemalja centra i periferije, a i s obzirom na globalni kontekst, uz opću krizu liberalne, parlamentarne demokracije i tržišta. Hrvatska je u tu asocijaciju, konačno i eurozonu, ušla posebno nepripremljena, pa me zanima kakvima ukupno vidite mogućnost i izazove pred EU-om i nama ovdje?

Evropska unija se posle 2007. suočila sa mnogobrojnim krizama – globalna finansijska i ekonomska kriza, dužničke krize eurozone, migrantska kriza, Brexit, pandemija COVID-19 – a danas su iskrslji i novi izazovi geopolitičke prirode posle agresije Rusije na Ukrajinu. Uz sve tekuće probleme, već duže se raspravlja o neophodnosti novih institucionalnih reformi kao i reformi određenih politika Evropske unije. Nedovoljno fleksibilna fiskalna pravila – limiti državnog deficitia i duga – koja više od polovine članica Evropske unije već niz godina ne poštuje, neslaganja oko migracione politike zbog nespremnosti nekih članica da učestvuju u prihvatanju migranata, princip konsenzusa u donošenju odluka u evropskim institucijama koji je poslednjih godina znatno usporio usvajanje važnih odluka, 'nedemokratично' ponašanje nekih članica, poput Poljske i Madarske, samo su neki od problema za koje će morati da se nađu bolja rešenja. Svejedno, želim da podsetim da je istorija Evropske unije, od 1958. naovamo, istorija stalnih, kontinuiranih reformi. Iako nisu sve institucionalne reforme Evropske unije bile efikasne, jesu pomogle u jačanju Unije na političkom i ekonomskom planu. Nisam sigurna da je Hrvatska ušla u Evropsku uniju i u evropsku monetarnu uniju 'nepripremljena', jer da nije ispunila sve potrebne uslove, ne bi ni bila primljena. Umesto kritičnog stava, trebalo bi prepoznati pozitivne strane ulaska Hrvatske u Evropsku uniju. Verovatno je i u Hrvatskoj, kao i u drugim zemljama EU-a, potrebno poboljšati politiku komunikacije, kako bi stanovništvo bilo bolje informisano o politikama eu-a. Da nije bilo značajnih finansijskih sredstava iz budžeta eu-a nakon ulaska 2013. godine, privredni oporavak Hrvatske posle globalne ekonomske krize sigurno bi bio mnogo sporiji. ■

INTRIGATOR

Okršaj kod P. R. korala

Portal Index jedva da je objavio kako je propao projekt robotaksija Mate Rimca, a Jutarnji je brže-bolje objavio potpuno suprotno

OKREPLJUJUĆE je prošli vikend djelovala spoznaja da epohalni projekt inovacije robotaksija pod ravnjanjem MATE RIMCA konačno odaje visok intenzitet aktivnosti. Nešto manje impresionirani, pak, ostali smo shvativši da je ipak posrijedi isključivo marketinška burna djelatnost. Jutarnji list, naime, u petak navečer objavio je subotnje izdanje s ekskluzivnom temom preko većeg dijela naslovnice toga broja, a naslovljeno: 'Prototip robotaksija kreće 2024.' Tema je opremljena fotosom Rimca koji ozaren diže palac dok sjedi za volanom kojeg u robotaksiju doduše neće biti, ali to sad i nije tako važno.

Pažljivijim pratiteljima domaćih medija nije moglo promaknuti da je otprilike u isto vrijeme na portalu Index objavljen članak pod naslovom: 'Na robotaksijima se dvije godine nije radilo ništa, nema ni prototipa'. Paralelnim čitanjem tih objava pokaže se i da je Indexov novinar ILKO ĆIMIĆ krenuo redom pa stisnuo Rimčeve ljude u poduzeću za robotaksije Project 3 Mobility, dok GORAN PENIĆ iz Jutarnjeg tek posredno stavlja na znanje da je uopće komunicirao s njima. Prvi se uvjerio da od prototipa još nema ništa, a drugi nas uvjerava da će ga biti dogodine, ali ključnima ostaju one dvije godine koliko projekt dosad traje, i koje su proćerdane u totalnoj pasivi. Razlika između pristupa u dvama člancima svodi se na tretman te činjenice, tj. na novinarski odnos

Narušen kult ličnosti –
Mate Rimac (Foto:
Zvonimir Barišić/PIXSELL)

prema kontaktu s nadležnim osobama iz Project 3 Mobilitya.

Nije potrebno biti sudski vještak za medije ili forenzičar za žurnalističku patologiju da bi se zaključilo kako je članak u Jutarnjem listu vjerojatno naručen s funkcijom kontrole štete koju će izazvati onaj na Indexu. Potonji je očito raden prije, odnosno kontakt sa Rimčevim pulenima je poduzet ranije, dok bitne informacije u onome prvom ustvari potječu od četvrtka, tek dan uoči objavljivanja. Zato naposljetku raspolažemo dvjema različitim perspektivama koje inače prikazuju jedan te isti fakat, to da prototipa robotaksija nema iako ga je moralno biti, pa u jednom slučaju imamo kritiku toga, a u drugom slavljje zbog vijesti da prototip navodno samo što nije.

I sve bi to još bilo dosta zabavno, taj simultani *breaking news* o hrvatskom vunderkind-developeru, da nije onih gotovo 179,5 (stosedesetdevetkomapet) milijuna eura što ih je dobio iz Nacionalnog programa oporavka i otpornosti da nas provoza u taksiju bez šofera. Urnebesno pritom zvući podatak da je prezentacijsko vozilo na osnovu kojeg je Vladi uvalio taj projekt imalo svog vozača, ali distanciranog, s uređajem za daljinsko upravljanje u šakama. Vlada se sad vadi – to nam već otkriva i Jutarnji, nije potreban Index čiji vlasnik u novije doba nije više naklon Rimcu. Štoviše, upravo se na Vladin iskaz u novom izvješću o provedbi Nacionalnog programa reformi poziva *ghost writer* iz članka Hanza medije. Project 3 Mobility nepobitno kasni, i nema suvislog opravda-

nja za taj fijasko, kao što nam je Ćimić zorno predviđao, a nimalo se ugodno ne doima slutnja da bi čitav posao na koncu mogao neslavno propasti. Marketinška dovitljivost tad neće dostajati za kontrolu štete, a onaj basnoslovni iznos nestat će kao da ga nikad nije bilo. Razvijat će to bezvolansko vozilo, utrošit će se mnogo para na testove i ljude i softver, recimo, pa će neki poluproizvod i ostati, ali netko će morati nadoknaditi tu uplatu javnog novca, odobrenu od takoder hiperoptimističnog EU-a. Ne treba nimalo sumnjati da će nas Jutarnji i slični u tom slučaju uvjeravati kako nije pošteno da to platimo svi mi.

■ Igor Lasić

Sanacija vandalizma

NAKON što su, u periodu od 10. do 13. novembra, nepoznati počinoci srušili šest nadgrobnih spomenika na pravoslavnom groblju u Drenovcima, saborska zastupnica SDSS-a DRAGANA JECKOV, zamenik vukovarsko-sremskog župana SRĐAN JEREMIĆ i pravni savetnik Kluba SDSS-a JOVAN VLAOVIĆ obišli su pravoslavno groblje u spomenutom mestu kraj Županje.

— Iako je reč o veoma maloj zajednici, o 86 pripadnika srpske manjine, smatrali smo

Oštećena grobnica

kao obavezu da obidemo groblje, razgovaramo sa porodicama i načelnikom opštine JOSIPOM NASUROVIĆEM – rekla je zastupnica Jeckov, istakavši da su načelnik i njegovi saradnici osudili ovaj vandalski čin te obećali da će snositi troškove finansiranja obnove uništenih spomenika.

Ukazala je na činjenicu da u Drenovcima do sada nije bilo međunarodnih netrpeljivosti i da pripadnici srpske zajednice imaju korektne odnose sa većinskim narodom. Predstavnici SDSS-a posetili su i jednu od porodica, čiji su rođaci sahranjeni na pravoslavnom groblju i čija je nadgrobna ploča uništena.

— Radi se o spomenicima koji su stari i više od 50 godina – rekla je zastupnica SDSS-a.

Drenovci su naselje na jugu Vukovarsko-sremske županije. Većinsko stanovništvo je hrvatske nacionalnosti.

■ Senka Nedeljković

Seksizam u medijima

sos Rijeka i Centar za građanske inicijative Poreč, članice Neformalne mreže za suzbijanje seksizma, provele su društveni eksperiment?

U sklopu projekta 'Seksizam naš svagdašnji' provele smo društveni eksperiment kako bismo osvijestile javnost o brutalnosti seksističkih i mizoginih komentara na internetu i štetnosti medijskog izvještavanja kojim se često okrivljavaju žrtve, banalizira i romanizira nasilje te opravdavaju nasilnici. Direktnim susretom s riječima na društvenim mrežama želja nam je bila potaknuti razmišljanje o posljedicama koje takvi komentari imaju na stvarne živote žena.

Eksperiment je dio kampanje 'Reci to naglas'?

Kampanju 'Reci to naglas' pokrenule smo s ciljem osvještavanja apsurda mrzilačkih komentara upućenih žrtvama ispod seksističkih medijskih članaka te senzibiliziranja javnosti i medija dijeljenjem priča žena žrtava nasilja. Pozvale smo žene da svoje priče podijele javno ili anonimno, a gotovo sva svjedočanstva su anonimna, što govori u prilog strahu i sramu koji žrtve osjećaju.

Koliko je prisutno takvo medijsko izvještavanje?

Kao pokazatelj ozbiljnosti problema i potrebe za obzirnijim medijskim izvještavanjem, kao i strožim sankcijama za medije koji ih se ne pridržavaju, jasno govori brojka od 4.150 primjera seksističkih i homo/bi/transfobnih članaka koje je od ožujka prikupila Neformalna mreža za suzbijanje seksizma u medijima i oglašivačkoj industriji. Ne postoje ozbiljne sankcije za medije koji se ne pridržavaju zakona i kodeksa te upravo zato ovim projektom zagovaramo strože sankcije i njihovu primjenu. Većina medija koji seksistički izvještavaju svjesno bira klikove i zaradu na račun žena producirajući takav sadržaj te se oglušuju na preporuke i upozorenja nadležnih tijela. Upravo zato su potrebne strože kazne, zbog kojih produkcija seksističkog sadržaja više ne bi bila financijski isplativom.

Kako riješiti takvu situaciju?

Nju nije moguće promjeniti preko noći i samo zagovarajući promjene u medijskom izvještavanju – potrebno je sustavno educirati djecu i mlade o rodnoj ravnopravnosti, seksizmu, rodno uvjetovanom nasilju te paralelno sankcionirati diskriminaciju, nasilje i govor mržnje. Sustavne promjene zahtijevaju vrijeme, posebice u društvu koje je dubinski patrijarhalno. Mi smo se ovim projektom odlučile fokusirati na medije kao jedne od glavnih kreatora javnog mnenja s velikim utjecajem na društvo te zahtijevamo da odgovorno izvještavaju.

■ Mirna Jasić Gašić

Sedlar Krist superstar

Župnici širom Hrvatske pozivaju na projekcije filma Jakova Sedlara o svjedočenjima vukovarskih logoraša, pod naslovom 'Ni oprostiti ni zaboraviti'

Po katoličkim župama, domovima i raznim katoličkim organizacijama širom Hrvatske novembarski dani rezervirani su za projekcije filma JAKOVA SEDLARA 'Poruke naših očeva – ni oprostiti ni zaboraviti'. Iako je promocija filma autora poznatog po povijesnim falsifikatima održana u Zadru još 22. juna, na Dan antifašističke borbe, distribucija je krenula u mjesecu u kom obilježavamo sjećanje na stradanje Vukovara i Škabrnje. Sedlar je kolaž svjedočenja preživjelih vukovarskih logoraša upakirao u naslov koji je evidentno u sukobu s katoličkim naukom o oprostu, ali se distribuira bez ikakvog propitivanja. Da Sedlar sa antikršćanskim naslovom 'ni oprostiti ni zaboraviti' desakralizira Katoličku crkvu smatra zadarski filozof i teolog MARKO Vučetić.

— Uvođenje Sedlara i njegovih djela u crkvu ne razlikuje se u biblijskom smislu od čina uvođenja stoke ili životinja u crkvene prostore. To je čin iskazivanja neposluha Katoličkoj crkvi. Sedlar promatra crkveni prostor isključivo kao prostor tržišta ekonomije i promoviranja sebe. Njegovo dosadašnje djelovanje netko je trebao već prekinuti ili bar pozvati na prekidanje, a to je trebala biti upravo Crkva kao institucija čije prostore sada zloupotrebljava – smatra Vučetić.

Dodata da 'religijske zajednice koje u svoje okrilje primaju nekoga tko poučava kako ne bi trebalo oprštati, izvršavaju svoju modifikaciju i trajno se odjeluju od Boga'.

— Smisao Katoličke crkve nije da postane mjesto perverzne kinematografije ili nacionalističko kino, nego mjesto promoviranja božanske poruka sadržane u objavi. Bog se objavljuje u Isusu Kristu, a ne u Jakovu Sedlaru. Župnici koji promoviraju njegove filmove promoviraju otpad od vjere i smatraju da se Bog utjelovljuje u Sedlaru. To je duboko protukršćanski. Kršćanska crkva nas uči da kao religiozna bića imamo dužnost oprštati.

Namjerno se to prikazuje u mjesecu kad obilježavamo tragediju stradanja Vukovara i Škabrnje, kako vjernici pred Božić ne bi bili u stanju oprštiti, već da svoje sugrađane srpske nacionalnosti promatraju kao srbočetnike koji bi nas ubili, a mi imamo obvezu s njima se obraćunati na sve moguće načine – upozorava Vučetić.

— Sjećanja žrtava pod takvim naslovom mogu biti u Hrvatskom tjedniku, ali ne u prostorima Crkve. Kao Hrvat i kao katolik kažem da je Jakov Sedlar čovjek kojem bismo u budućnosti trebali moći oprštiti što uništava i hrvatstvo i katoličanstvo. Unutar crkvenih prostora, zahvaljujući Sedlaru, udara se na žrtve Vukovara, na njihovo kršćansko i onemogućava im se da nadvladaju svoju traumu i žrtvu uz Božju pomoć. Sedlar je zloupotrijebio žrtve Vukovara koje imaju pravo na svoje svjedočenje, ali on ih instrumentalizira. Dajući antikršćanski naslov, Sedlar žrtvu potiče da ostane vječito žrtva koja nije u stanju oprštiti, ali ni razviti svoj ljudski život jer ostaje ukopana u prošlosti i u svojoj traumi – ističe Vučetić.

Nova netradična niša –
Jakov Sedlar (Foto: Željko
Hladika/PIXSELL)

Za komentar naslova Sedlarovog filma i njegovu distribuciju u crkvama širom Hrvatske upitali smo bivšeg logoraša srpskih logora i europarlamentarca PREDRAGA FREDA MATIĆA.

— Kao bivši logoraš ja jesam za to da se ti događaji i stradanja ne zaborave, ali nisam za to da to bude materijal za podizanje tenzija. Film nisam gledao, ne gledam Sedlarove uratke, imam drugačiji ukus za filmove. Dosadašnji Sedlarovi uratci, uz potporu krajnje desnice i crkve, dovoljno govore. Ja nisam vjernik, ali koliko znamo, kršćanski nauk kaže 'oprštiti a ne zaboraviti'. Jako dobro znam da je pokojni MILE MLINARIĆ, ubijeni brat STIPE MLINARIĆA ĆIPE, rekao majoru JNA MEDIĆU 'ja vama oprštam' – kaže Fred Matić.

■ Paulina Arbutina

FRAGMENTI GRADA

Gejmerska jazbina

UTOČIŠTE pravog *gamera*, tako je veliki multinacionalni koncern – onaj skandinavski, dobro nam poznat i globalno razvikan, ali sa sjenkom suspektne prošlosti – koji se primarno bavi prodajom namještaja, nekretnina, te restoranima biznisom, nazvao kutak u svojoj zagrebačkoj franšizi.

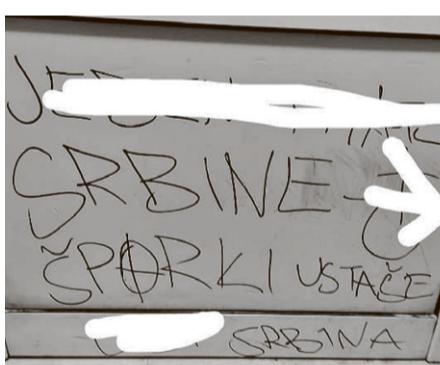
Jedan je to od bezbrojnih praktičnih primjera na koje sve načine dotična korporacija sugestivno kreira prostore, ali i reprezentira svoju poslovnu politiku, to jest ideologiju kompanije. Neposrednost (sa ulaznih vrata dočekuje nas slogan: 'Hej, dragi nam je vidjeti te opet!'), jednostavnost i praktičnost oblikovanja interijera, vrijednosti toplog doma (boje, mirisi i temperatura u prostoru bespriječno su usuglašeni), ambicija da se stvori prijatan osjećaj ugodnog i neopterećenog višesatnog boravka, polaganu dirigirano kretanje... U takvom je slogu uređena i soba tinejdžera–gejmera, barem kako je zamišljala i na uvid isporučuje kompanija vlasnik prodajnog prostora. Na radnom stolu nije jedan, već su dva kompjutorska ekrana, uz brojne pripadajuće tehnološke gedžete. Iznad stola nalaze se staklene vitrinice sa lutkama a lá Batman, likovima iz Ratova zvjezdica i Zvjezdanih staza, te naslovnicama popularnih znanstveno-fantastičnih stripova. U kutu je krevet – jer treba ipak katkad i odspavati koji sat, između dvije gejmerske sesije – a iznad njega, prikućane na zidove, uokvirene i ostakljene plakatne poruke naprosto vršite od ideoškog diskursa. Naravno, sve je na engleskom jeziku – iako nismo u Engleskoj, SAD-u, a ni u Australiji – jer se podrazumijeva da je riječ o generaciji koja se bolje snalazi i suverenije barata 'globishem' nego svojim materinjim jezikom: Eat, Sleep, Game, Repeat; Only one more level; Just five more minutes; Blame it in the lag. Cijela je 'soba' uredjena u plavičasto mračne tonove, pa podsjeća na atmosferu koju reprezentiraju i simboliziraju brojne neogotičke distopijsko-futurističke serije s popularnih streaming platformi.

Mene je pak viđeno i ovdje podrobno opisano ispunilo osjećajem tih jeze. Dojam je da svjedočimo pomno koncipiranoj i brižno uređenoj ovisničkoj jazbini za 21. stoljeće u kojoj stolju web 2.0 đankoze. Zamišljamo u njoj šesnaestogodišnjeg dječaka koji iz iste ne izlazi osim kad baš mora, recimo otici u školu, dovući se mukom do blagovaonice na ručak, nakon opetovanog majčinog i očevog zanovijetanja, obaviti toalet i tomu slično. Gdje su oni lijepi dani pandemijske izolacije, šapuće dečku unutarnji glas. No nije u njemu sukus problema. Uostalom, nije ni riječ o prvoj povijesnoj generaciji pubertetlja koja ima socijalno-klasni privilegij da se izoluje. Problem je u praksama kapitalističkih megalokorporacija, kooptiranju životno-stilske i opće-društvenih imaginarija, njihovom materijalnom uobičavanju i isporuci u vidu dovršenih robnih proizvoda.

■ Hajrudin Hromadžić

Prijavite mrzitelje

NAKON što su prošli mjesec izbrisani brojni graffiti govora mržnje i antisemitizma, na splitskim Gripama ponovo su se pojavili u pondjeljak, zbog čega je reagirao Gradski kotar Gripe, čiji je predsjednik KARLO PILKO, inače iza-

Žvrljanje na Gripama

bran na listi SDP-a, Možemo, Nove ljevice i HSU-a, pozvao građane da bez straha prijave počinitelje. Na vratima ulaza Dubrovačke 15 isписан je antisrpski grafitt s pozivom na nasilje uz potpis – ustaše. Uklonili su ga sami stanari. 'Dragi sugrađani, nemojte se bojati prijaviti počinitelje ako su vam poznati jer ćemo samo na takav način, zajednički moći riješiti ovaj problem. Ne zaboravite, uklanjanje svakog ovakvog natpisa ide iz vaših džepova, iako vi niste i ne možete biti krivi za frustracije pojedinaca. Prijavite počinitelje ili policiji (II. PP) ili u GK Gripe', pozvani su građani.

Prošli mjesec, u nekoliko dana, na prostorijama Društva Crnogoraca i prijatelja Crne Gore Peper Split na Gripama osvanuli su slični natpisi s ustaškim simbolima, porukama mržnje i prijetnjama. Tek što su izbrisani, istog dana slični su se pojavili i u centru Splita – na zidu HNK Split ispisane su antisemitske i nacionalističke poruke, uz isticanje ustaških simbola. U Vukovarskoj su nepoznati počinitelji napisali 'Juden raus', uz stilizirano 'U' s križem.

■ G. B.

Rat je ljudi razdvojio, a iseljavanje zbljžilo

Krajem 1990-ih Beli Manastir bio je grad ‘zabranjene ljubavi i međuetničke podjele’. Bio je to period u kojem se nitko od nas koji smo tada živjeli u Belom Manastiru nije snašao i sve je bilo novo, i na mnoge stvari nismo računali u životu i bilo je teško prilagoditi se. Ali to se izgubilo, kaže Sandra Kušenić

NA krajnjem istoku Hrvatske, gdje se gotovo dodiruju međudržavne granice, u središtu baranjskog gradića nalazi se jedan korzo, dojmljive dužine i širine, a koji bi, kako smo naknadno pomislili, mogao ispričati priču o onima koji su njime prošli, kao i onima koji i danas prolaze tim svojevrsnim gradskim izlogom. Njegovu veličinu zapravo ističemo da bismo iskazali i pripadajuću krajnost: kako to da na tako velikom korzu gotovo da nema ljudi? Recimo, za prošlih vremena u tom su se izlogu korza bez iznimke ogledali staleži, klase i narodi, a danas se zamalo ne ogleda nitko, baš zato što je ljudi sve manje, pa tek rijetki protrče njime ususret zimi. Takav je dakle korzo u

Belom Manastiru, pa čemo i mi ranim jutrom njime protrčati.

Odande do gradske pijace na kojoj malobrojni građani oko banaka huču u dlanove pa ih trljaju: kada pitamo za poznatu tvornicu koja je u novije vrijeme otvorena na obodu grada, tek toliko da započnemo bilo kakav razgovor, muškarci pokraj štanda nezainteresirano kažu: ‘Ne znamo, morate pitati nekog iz Belog Manastira. Mi smo Slavonci.’

— Dobro, a gdje onda stanuju Baranjeni? — naše pitanje ostaje bez odgovora.

Slaba je pijaca srijeda, skreće nam pažnju jedna prodavačica.

— Evo imam prekrasnu turšiju, a nitko za nju nije ni pitao — pojašnjava.

Kao što nitko ne pita ni za jedno krhko mače, sklupčano na dekici na stoličici pokraj nje.

— Trebate macu? Ne mogu da je nosim kući jer imam mačora, plašim se reakcije — sliježe ona ramenima.

U bivšoj državi govorilo se da je Vojvodina duša, a Baranja srce Jugoslavije. Sve pruge vodile su do malenih mesta na čijim su stanicama nadzornici odmahivali palicama, usmjeravajući vlakove koji su ondje pristizali bez vozniog reda u općine Petlovac, Kozarac, Čeminac, a s njima i nove doseljenike. Baranja je bila bogata, govore njezini stanovnici, a i danas im se pritom čuje žaljenje u glasu. Nakon rata u devedesetima, koji je opustosio ekonomiju, a samim time i

pruge, jedni su odlazili, drugi se vraćali, treći se doseljavali, i tako ukrug. Baranja, kao i ostatak istoka Slavonije već duže odmahuje svojim iseljenicima u suprotnom smjeru — prema Irskoj, Njemačkoj, Engleskoj i drugim zemljama. Nitko se ovdje ne zavarava da politika tome nije kumovala.

Dogovorili smo susret sa ZORANOM POPOVIĆEM, novinarom lokalne radijske stanice Banska Kosa, koji dobro poznae gradske (ne) prilike. Zato u miru starinskog kafića, koji se ne zove slučajno Putnik, slušamo o tome kako je najveći val iseljavanja ipak prošao, premda se dogodi da se netko i vrati, ali se takvi zasad mogu izbrojiti na prste jedne ruke.

— Svojevremeno ste iz Osijeka svakoga dana imali po četiri autobusne linije koje su odla-

Kako je činjenica iseljavanja opći problem na istoku Hrvatske, to znači da su nećija deca otišla, u velikoj većini hrvatska, a kako je u ljudskoj prirodi potreba za druženjem i socijalnim kontaktom, to je na neki način zbljžilo Srbe i Hrvate – kaže Zoran Popović

zile za Irsku, Njemačku i drugdje. No kako je činjenica iseljavanja opći problem na istoku Hrvatske, to znači da su nećija deca otišla, u velikoj većini hrvatska, dakle ona pripadnika većinskog naroda, i kako je u ljudskoj prirodi potreba za druženjem i socijalnim kontaktom, to je na neki način zbljžilo Srbe i Hrvate. Jer ako su spletom okolnosti Srbi vaše prve komšije ili obrnuto, okrenut ćete se jedni drugima i ta vas činjenica zbljžava. Rat je razdvojio, a iseljavanje zbljžilo ljude – ističe Popović.

Ta tvrdnja nekome može zvučati kontradiktorno, tim više što, prema riječima našeg sugovornika, suradnja između, primjerice srpskih i hrvatskih kulturnih organizacija, doslovce ne postoji. Jer Hrvati, ističe Popović, imaju svoje manifestacije, a Srbi imaju svoje, s obzirom na to da su zajedničke manifestacije koje su uključivale manjine na području grada u međuvremenu ugašene. — Prva od takvih manifestacija bila je 'Različitost je bogatstvo', koja je u kontinuitetu održavana do pojave koronavirusa 2020. kada je ugašena i nije ponovno pokrenuta. Druga je Etnološki centar baranjske baštine, čija je izgradnja iznosila gotovo dva miliona eura EU sredstava. Vidite, prvi pet godina sve manifestacije u tom Centru nisu se smeće naplaćivati i u njima su morale, zbog ugovora, biti zastupljene sve nacionalne manjine. U tih prvih pet godina postojao je ondje hrvatski ugao, mađarski ugao, srpski ugao itd. Nakon isteka tih pet godina, izvrsni direktor belomanastirskog Kulturnog centra, dakle jedne kulturne manifestacije, praktički je ugasio srpski deo, tako da u tom Etnološkom centru nemate ništa što je vezano za Srbe na ovom području na kojemu oni svakako ne obitavaju od jučer – opisuje problem Popović.

Trebalо je imati hrabrosti ostati nakon rata i dočekati kraj mirne reintegracije u Belom Manastiru, smatra Popović. Grad je u posljednjem desetljeću izgubio dve hiljade Srba, kojih je sada najviše između 2.500 i 2.800, nastavlja on.

— Neki su otišli i zasigurno jer su imali putra na glavi. Smatram da svatko mora odgovarati za svoje postupke, bez obzira na to odakle dolazi. Riječ je o dakle oko 20 posto manje pripadnika srpske zajednice u zadnjih deset godina. U svim kombinacijama mi smo nažalost još uvek u tranziciji – kaže Popović.

Tranzicija je na belomanastirskim ulicama prije svega vidljiva u njihovoj prostodruštvo, čak i u otpalom lišću, koje šutke čiste

komunalci, ali i građani. Zatim u razmišljanjima stanovnika. Jedan od njih, na kojeg smo nabasali, vrlo mirnog držanja i pomalo boemskog izgleda, laganim korakom i sa štapom u ruci zaputio se u šetnju, pa dokle stigne, na pitanje kako živi, odgovara nam vrlo tiho.

— Što ću vam reći, težak je život. Ja se sjećam mladosti i da mi je bilo ljepše nego danas. Slušaj, ovo ne ide na ništa. Korupcija, lo-povluk – dodaje još tiše.

To je i antifašistički kraj. Slavna je i poznata Batinska bitka od koje je prošlo 79 godina, koliko je prošlo i od oslobođenja Baranje. Nećemo ulaziti u detalje, no spomenimo da je riječ o jednoj od najvećih bitaka na jugoistoku Europe u kojoj su sudjelovale i Crvena armija i Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije. NIKOLI OPAČIĆU, kojeg smo doslovce susreli na kapiji dvorišta, teče peti mandat jer je ukupno sedamnaest godina predsjednik Udruženja antifašističkih boraca i antifašista Belog Manastira. Grad za njih, kako kaže, nema puno razumijevanja, pa ne pomaže u njegovanjima antifašističke baštine tog kraja. Zato podatak da je udruža za svoje aktivnosti za ovu godinu od Grada dobila pomoć od čak 265 eura u najmanju ruku zvuči podcenjivački.

— Iduće godine planiramo masovnije obilježiti 80. godišnjicu Batinske bitke, tako da bismo poslali poziv i predsjedniku Republike. Također planiramo stručni skup i izložbu o tome, najvjerojatnije u Srpskoj kući – najavljuje Opačić, inače bivši radnik industrije Belje.

Potom se vraćamo na korzo gdje se otkriva zgrada kolokvijalnog naziva 'Ljepotica'. U njoj su danas smještene državne institucije i stranačke prostorije. S druge je strane također planiramo stručni skup i izložbu o tome, najvjerojatnije u Srpskoj kući – najavljuje Opačić, inače bivši radnik industrije Belje.

— Prva od takvih manifestacija bila je 'Različitost je bogatstvo', koja je u kontinuitetu održavana do pojave koronavirusa 2020. kada je ugašena i nije ponovno pokrenuta. Druga je Etnološki centar baranjske baštine, čija je izgradnja iznosila gotovo dva miliona eura EU sredstava. Vidite, prvi pet godina sve manifestacije u tom Centru nisu se smeće naplaćivati i u njima su morale, zbog ugovora, biti zastupljene sve nacionalne manjine. U tih prvih pet godina postojao je ondje hrvatski ugao, mađarski ugao, srpski ugao itd. Nakon isteka tih pet godina, izvrsni direktor belomanastirskog Kulturnog centra, dakle jedne kulturne manifestacije, praktički je ugasio srpski deo, tako da u tom Etnološkom centru nemate ništa što je vezano za Srbe na ovom području na kojemu oni svakako ne obitavaju od jučer – opisuje problem Popović.

A onda dvojici koje smo odmah zamijetili za šankom zasvjetle oči kad pred njih stigne nova runda.

Sandra Kušenić, direktorka Mirovne grupe Oaza

— Još imam ožiljak na vratu – govori jedan.

— Ugriz – pokazuje prstom i zagonetno se nasmije.

Taj nam se predstavio kao Baica, a zapravo se zove MIRKO, Slavonac. Njegov pajdaš predstavio nam se kao Georgije, a zapravo se zove ĐURO, Baranjac. On otpije i namjesti se za fotografiju.

— Šefe, jel može Duletu jedan pola-pola? – naruči netko sa strane.

U zadnjih dvadeset godina, govori nam vlasnik lokala, nabolje se promjenila samo komunalna infrastruktura, bolji je, ističe, samo komunalni standard grada.

— A ljudi, kako se oni ophode jedni prema drugima u multietničkoj zajednici? – pita-mo.

— Socijalizacija, šta je to? Tko to više kome objašnjava i što to znači uopšte, to ne postoji – mirno će Stojanović.

— Ne postoji? – priželjkujemo odgovor.

— Ljubav je konstanta sve dok ne naiđu materijalni problemi – znakovito će Stojanović.

Drugim riječima, stranka na vlasti uvijek ima dovoljno novca da održava mir. Svaka od nacionalnih zajednica dobije iznos s kojim može i mora biti zadovoljna i problema nema.

Sve smo uvjereniji da su čvrste veze među različitim etničkim zajednicama u Baranji ipak samo stvar lijepih želja. Napuštajući lokal prisjetili smo se teksta s kraja 1990-ih iz Feral Tribunea u kojem se pisalo o Belom Manastiru kao o gradu u kojem cvatu 'zabranjene ljubavi i međuetničke podjele'. Grad 'zabranjenih ljubavi' između onih koji su ovdje ostali za vrijeme rata i onih koji su se vratili nakon mirne reintegracije.

Nikola Opačić iz Udruženja antifašista Belog Manastira

— To je zaista tih godina i bilo tako. Bio je to period u kojem se nitko od nas koji smo tada živjeli u Belom Manastiru nije snašao i sve je bilo novo, i na mnoge stvari nismo računali u životu i bilo je teško prilagoditi se. Ali to se izgubilo. Ne mogu reći da i dalje katkad nema diskriminacije, ali i to se gubi. Nema da netko neće nekog pozdraviti, ljudi surađuju koliko se mora – reći će nam nešto kasnije SANDRA KUŠENIĆ, direktorka Mirovne grupe Oaza, koja je osnovana u maju 1998. godine kao jedan od ogranaka Centra za mir, nenasilje i ljudska prava iz Osijeka.

DUG je popis radnih zadataka današnje Oaze u kojoj su zaposlene četiri žene. Zatekli smo se usred burze odjeće i obuće, donirane robe, koja bi mogla koristiti siromašnjim građanima. U sklopu projekta dnevног boravka organiziraju radionice za starije sobe, a dolaze im uglavnom žene iz sarmačkih domaćinstava. Puno je takvih sarmačkih domaćinstava u gradu, kažu nam. Oaza je i članica Ženske mreže Hrvatske. Imali su i dvije akcije mirnih prosvjeda, kojima se u Hrvatskoj osvještava problem femicida. A mladi?

— Mislim da nije više toliko izražen iseljnički val. Sve manje čujem da netko odlazi, čujem već i da se netko vraća – kaže Sandra Kušenić.

— Moji svjetonazori su drugačiji od mnogih i meni je sasvim u redu život ovdje, a svoje potrebe usklađujem s mogućnostima. A to masa ljudi nije spremna danas da uradi. Svoje dvoje djece mogu još uvijek slobodno pustiti na ulicu, da se i noću vraćaju s treninga i da ne misle da će ih netko dočekati iza čoška. E, meni je ta vrsta mira potrebna – govori Kušenić.

— A što onda nije dobro? – pitamo.

— Nedostatak radnih mjesta i posla, čak ne toliko za mlade koliko za generaciju srednjih godina. Mlade do 29 godina svi vole zapoštiti, ili starije kroz projekt Zaželi, recimo žene iznad 50 godina, a što je s onima koji su između? Nikoga ne zabrinjava generacija srednjih godina koji bi radili i živjeli i zaradili za neku mirovinu – zaključuje ona.

Oazini susjadi članovi su udruge Romski nacionalni forum. Prema zadnjem popisu na području grada Belog Manastira bila je 301 osoba romske nacionalnosti. No u njihovom popisu je 350 Roma. Tako barem kaže BRANKO PETROVIĆ, predsjednik udruge i Vijeća romske nacionalne manjine Osječko-baranjske županije.

— Da li se ti ljudi možda nisu izjašnjavali kao Romi, to ne znamo – ukratko objašnjava Petrović spomenutu disproporciju.

I Romi su zadnjih godina otišli trbuhom za kruhom: Austrija, Njemačka... Petrović kaže da ih ima po svim kontinentima.

— Što se tiče same romske zajednice, mogu pohvaliti gradsku upravu jer nemamo problema kao primjerice u Medimurju. Jeste da postoji i doza netrpeljivosti, ali moramo znati da ni za vrijeme rata Romi nisu odlazili odavde. Možda je taj zametak pomalo odon- da ostao — govori Petrović.

Najveći problem je zapošljavanje pripadnika romske manjine. Petrović iznosi podatak da je u javnim radovima na području grada trenutačno zaposleno 27 Roma, no to nije dovoljno. Istači i problem droge kod mlađih u romskoj zajednici, zato će ubuduće nastojati organizirati radionice i edukacije na tu temu.

Romskom zajednicom posebno se bavi Projekt građanske demokratske inicijative, koji je započeo s radom u proljeće 1999., a orijentirani su na Baranju i istok Hrvatske. Predsjednica te inicijative i socijalna radnica MIRELA ALAGIĆ kaže nam da pružaju podršku uglavnom i najčešće marginaliziranim skupinama. U zadnje vrijeme to su pripadnici manjina, posebno romske, ali i djeca i mlađi iz udobiteljskih obitelji i oni koji su izašli iz te 'alternativne' skrb.

— Zašto baš Romi? Zato što su od našeg osnute predstavnici romske nacionalne manjine često bili orijentirani prema nama, pa smo dijelili i radni prostor. Organizirali smo predškolu za romsku djecu, također u naseljima Jagodnjaku, Torjancima i Dardi, (gdje živi najveći broj Roma u Baranji, op. a.). U odnosu na obrazovnu strukturu pripadnici romske nacionalne manjine zapošljavaju se uglavnom u javnim radovima jer doista nemaju škole, premda ima poslova koji se mogu raditi i bez određenog stručnog obrazovanja. Tuže se dakle nama da su zakinuti za određena prava jer im nedostaju mnoge informacije — govori Alagić.

Najveći broj Roma, nastavlja, prima zajamčenu minimalnu naknadu, premda im Zakon o socijalnoj skrbi ne ide na ruku, jer ako se zaposle na šest, sedam, deset ili mjesec dana, ukida im se naknada. Manjkavo je i područje zapošljavanja — primjerice firma koja se bavi branjem jabuka u Baranji preko Inicijative šalje obavijest o potrebi za radnicima, ali se oni neće javiti za posao jer će zbog toga privremenog rada izgubiti zajamčenu pomoć u kontinuitetu. Ali ako rade u javnim radovima na nju ipak imaju pravo.

— Ima li puno udobiteljske djece na području Belog Manastira? — pitamo.

— Na razini Baranje preko šezdesetero djece. S njima radimo individualne radionice, psihosocijalno savjetovanje, vodimo djecu na ljetovanje, imamo stambenu zajednicu za mlade koji izlaze iz udobiteljskih obitelji, a nemaju kamo — kaže Mirela Alagić.

Zatim se vraćamo na multietničke priče. Bilo je dosta nacionalnih tenzija nakon rata, domeće naša sugovornica, ali se nije dogodila situacija kao što je u Vukovaru, u smislu odvojenih razreda i kafića. Premda se u školama u Belom Manastiru odvijala jedno vrijeme nastava po modelu C, za nju u novije vrijeme, kako kaže, roditelji više nisu bili zainteresirani.

Odlascima mlađih, ali i čitavih obitelji iz Belog Manastira i Baranje u neke druge države i gradove, Alagić je neposredno svjedočila. Oni koji su avionima odlazili iz Zagreba i Budimpešte prema Engleskoj i Irskoj printali su putne karte u prostorijama Građanske demokratske inicijative. Onda je došlo vrijeme autobusnih migracija u Njemačku. Ali dok razgovaramo jedne srijede u studenom, ona iznosi podatak da je u gradu ove godine rođeno 52 djece.

Jednako tako, napominje da više nitko ne seće korzom ni u Osijeku, pa nije čudo da toga nema ni u Belom Manastiru. ■

Kako se kalila Jugoslavija

AVNOJ u Jajcu bio je kulminatorna točka stvaranja nove Jugoslavije. Najvažnija je bila odluka o federalivnom uređenju buduće države, dok je ona o ukidanju monarhije iz taktičkih razloga ostavljena za poslije rata. Na prijedlog Slovenaca, Titu je dodijeljen naslov maršala

JAJCE je u noći 29/30. studenog 1943. godine bilo u mraku, bez struje. Nekoliko dana ranije bilo je bombardirano, a njemački su avioni i sljedećih dana nadlijetali grad. U mraku nije bilo slučajno. Struju je cijelom gradu isključio Tehnički odred Vrhovnog štaba. Struje je bilo u samo jednoj zgradi u gradu, Sokolskom domu, ali on je bio potpuno zamračen. Razlog iskapanja struje i zamračenja bilo je ono što se u tom domu zbivalo — onđe se okupila skoro kompletna vrhuška partizanskog pokreta u Jugoslaviji, održavalo se Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Na tom su zasjedanju, kako se kasnije desetljećima govorilo, 'udaren temelji nove Jugoslavije'.

Konspiracija je bila važan element u pripremi zasjedanja AVNOJ-a. Neprijatelj nije smio znati ni kada ni gdje će se održati, kako iznenadnim udarom ne bi obezglavio partizanski, antifašistički pokret koji je u

Jugoslaviji od ljeta 1941. pod vodstvom Komunističke partije Jugoslavije ratovao protiv okupatora i kvislinga. Svi delegati nisu ni doputovali u Jajce. Zbog teških uvjeta na putu (iako se putovalo sredinom studenoga, snijega je bilo toliko da ga se mjestimično nije moglo ni gaziti ni priti), udaljenosti, ispresjecanosti rute neprijateljskim teritorijem, delegati iz Makedonije i sa Sandžaka nisu stigli u Jajce. Od pristiglih delegacija samo su dvije brojale više od 50 posto članova, bosanskohercegovačka i crnogorska, jedina koja je bila stopostotno predstavljena (zato što su njeni delegati mahom bili uz Vrhovni štab).

Delegati iz Slovenije i Hrvatske putovali su od Otočca do Jajca skoro dva tjedna. Putovali su noću, hodalo se i po 12 sati, ponekad su se vozili kamionom ili automobilima. Morali su oprezno prolaziti pored za njemačku vojsku vitalnih prometnica, prelaziti teritorij pod kontrolom ustaša, Nijemaca,

Josip Broz Tito, Josip Vidmar, Edvard Kocbek, Josip Rus i Moša Pijade u Jajcu (Foto: Žorž Skrigin)

četnika. Ta je združena delegacija jednom upala u zasjedu u kojoj čudom nitko nije stradao. Zasjedu su im postavili — partizani, mislili su da idu domobrani. Konspiracija je bila tolika da hrvatska i slovenska delegacija nisu znale ni kamo idu ni kada će biti Drugo zasjedanje AVNOJ-a. Nekoliko dana prije zasjedanja stigli su u Livno. Tamo su danima čekali ne znajući gdje će biti zasjedanje. O tome da će biti u Jajcu obaviješteni su 28. studenoga, sljedećeg dana ujutro po njih je došao kurir.

Prije zasjedanja politički vrh okupljen u Politbirou CK KPJ održao je nekoliko sjednica. Buduće povijesne odluke formulirane su krajem listopada. Na tim je sastancima odlučeno da će poratna Jugoslavija, za razliku od prijeratne, biti federativna. Odlučeno je i da će biti stvorena privremena vlada, a kralju

PETRU KARADŽORĐEVIĆU i njegovoj vlasti u egzilu bit će zabranjen povratak u zemlju. Glavni sastanak održan je, pisao je MILOVAN ĐILAS u svojim memoarima, pred ulazom u TITOVO baraku u sunčano poslijepodne. Glavno pitanje je bilo formirati privremenu vladu ili ne i svrgnuti odmah kralja ili ne. Prihvaćena je blaža varijanta, prije svega zato da se ne kvare odnosi sa saveznicima, Britancima i sovjetima. Za oštriju varijantu bili su kadrovi iz Srbije – SRETEN ŽUJOVIĆ, ALEKSANDAR RANKOVIĆ i MOŠA PIJADE, koji je često imao najtvrdje stavove sklene srpskom dijelu KP. No vodilo se računa o odnosu sa saveznicima, posebno Britancima i sovjetima. Britancima je trebalo olakšati odvajanje od kralja i izbjegle vlade, a sovjetima nije trebalo komplikirati odnose s Britancima. Zbog nekomplikiranja odnosa novostvoreni organ nije nazvan vlada nego Nacionalni komitet, po uzoru na Francusku revoluciju, a prijedlog da se tako nazove dao je EDWARD KARDELJ. Odnosi Vrhovnog štaba i Moskve (kako kao sjedišta Kominterne tako i glavnog grada Sovjetskog Saveza) nisu bili odnosi potpunog povjerenja, a takvi su građeni od 1941. Potvrđeno je to Tito predloživši da se svi zaključci, usvojeni i prije zasjedanja, ne javi sovjetima jer ih oni neće shvatiti, pogotovo dio o zabrani povratka kralja, pa će ih obezvrijediti i prije zasjedanja. Obaviješteni su samo da će biti formirana privremena vlada, i to 26. studenoga.

Na jednom od sastanaka Moša Pijade je predložio da se Srbima u Hrvatskoj da teritorijalna autonomija, čak je pokazao karte. Tito je, kao Hrvat, bio potišten zbog takvog prijedloga. Predstavnici Srbije bili su daleko od oduševljenja, ali bilo im je neugodno da se prvi jave za riječ. Na teren je utračao Đilas, usprotivio se prijedlogu, kazao da je teritorija neprirodna, bez centra, bez uvjeta za autonomiju, a bila bi ulje na vatru hrvatskog nacionalizma. S njim se odmah složio Kardelj, za njim i Ranković i tako je ta tema skinuta s dnevnog reda.

Sve odluke su formulirane dovoljno unaprijed, osim jedne. Dan prije zasjedanja Kardelj je objavio da slovenska delegacija predlaže da se uvede naslov maršala Jugoslavije i da ga se dodijeli Titu. Taj je prijedlog na Drugom zasjedanju AVNOJ-a formalno iznio čelnik slovenske delegacije JOSIP VIDMAR. Prije zasjedanja delegati su upoznati sa zaključcima. Svi su mirno prihvaćeni, osim odluke o republici, što je prepusteno narodu da odluci poslije rata. Za trenutačno proglašenje republike bili su predstavnici prijeratnih građanskih stranaka i njih su komunisti morali smirivati. No i za njih je to bilo taktičko pitanje. Bilo je jasno da će poslije rata monarhija biti ukinuta, a republika uspostavljena.

Na samom zasjedanju nije bilo mnogo diskusije. Atmosfera je bila obilježena akamacijama. Najradnija atmosfera vladala je nakon što je Tito podnio referat, kada se za riječ javilo 19 delegata. Najburnijim pljeskom pozdravljena je odluka o proglašenju Tita maršalom. Nakon toga je napravljena polusatna stanka, Tito i suradnici su se povukli kako bi mu u miru mogli čestitati. Mnogi, počevši od Đilasa, u tom su trenutku vidjeli nastanak kulta ličnosti. Prvi je put nacrtan i grb buduće države – nacrtao ga je ĐORĐE ANDREJEVIĆ KUN. Izvorni je grb imao pet baklji ujedinjenih u jedan plamen (pet južnoslavenskih naroda), a kasnije je zamijenjen grbom sa šest baklji koje su simbolizirale šest republika.

Druge zasjedanje AVNOJ-a kulminatorna je, ne i završna točka uobličavanja poslijeratne Jugoslavije. Formiranje vlasti odvija se paralelno s partizanskim borbom i njenim snaženjem od samog početka, 1941. godine i uspostave Užičke republike. Vlast se

formira na oslobođenom teritoriju: što je oslobođeni teritorij veći i kompaktniji, to je i vlast strukturiranija, brine se o zadovoljavanju vojnih potreba (to joj je primarni zadatak), ali sve više i o civilnim aspektima vlasti (prehrana stanovništva, zdravstvo, obrazovanje, kultura, ekonomija...). Struktura vlasti građena je kroz narodnooslobodilačke odbore (samo pod Glavnim štabom Hrvatske koncem 1942. bilo ih je oko 1.600), a na tu gustu mrežu 1942. stavljeni su kapa – AVNOJ kao krovno tijelo, općejugoslavensko antifašističko političko predstavništvo. Formiranje AVNOJ-a bilo je važno i zbog političkog koordiniranja borbe za oslobođenje, rasterećenja Vrhovnog štaba nevojnih poslova, ali i zbog postepenog stjecanja međunarodnog priznanja i legitimacije partizanske borbe. Ono je bilo važno i zbog suzbijanja četničkog pokreta koji je u vrijeme nastanka AVNOJ-a u inozemstvu i dalje bio priznat kao antifašistički pokret i oružani predstavnik izbjegle kraljevske vlade u zemlji. Osim toga, trebalo je skicirati, pa i odrediti kakva će biti poratna država. Ljudi su znali protiv koga se bore, znali su da 'nema povratka na staro' (to je bila jedna od dominantnih parola partizanskog pokreta), ali trebalo im je precizirati i kakvo će biti novo. U tom kontekstu je odluka o federativnom uređenju najvažnija. Prvu, monarchističku Jugoslaviju komunisti su nazvali 'tamnicom naroda'. Nova je trebala biti suprotna staroj. Cilj je trebao biti sloboda naroda, a sredstvo za ostvarenje tog cilja federativno uređenje. Njime su zadovoljeni Hrvati (hrvatsko pitanje bilo je ključno političko pitanje prve Jugoslavije) i Slovenci kao priznati narodi (odnosno, kako se govorilo, plemena jednog, jugoslavenskog naroda), ali i Crnogorci (kojima je u prvoj Jugoslaviji zanijekan identitet) i Makedonci (koji ga drugom Jugoslavijom zapravo dobivaju). Kroz AVNOJ je trebalo graditi širu, ne samo nacionalnu ravnopravnost. On je bio prvo predstavničko tijelo u čijem su radu sudjelovale žene.

DRUGO zasjedanje AVNOJ-a održano je krajem 1943., godine preokreta u Drugom svjetskom ratu. Njemačka je vojska doživjela težak poraz kod Staljingrada i on je bio psihološka prekretnica. U ljeto je propala njemačka ofenziva kod Kurska, čime je Wehrmacht

Mica Šlander Marinko, Kata Pejnović, Maca Gržetić i Mitra Mitrović (Foto: Muzej II. zasedanja AVNOJ-a)

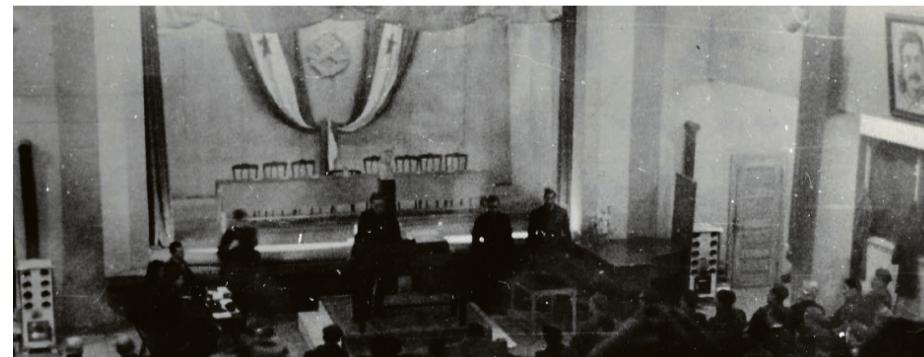
definitivno izgubio sposobnost strateške ofenzivne inicijative na istočnom bojištu. Njemačka i Italija doživjele su potpuni poraz u sjevernoj Africi. Snage zapadnih saveznika iskrcale su se na Siciliju, početkom rujna i na Apeninski poluotok, nakon čega je MUSSOLINI zbačen s vlasti, a Italija je kapitulirala. Te su promjene na bojištu stvarale i bitno drugačije političke okolnosti. Nakon kapitulacije Italije partizanski je pokret, posebno u Dalmaciji, dobio snažan zamah. Njegova politička pozicija je promjenjena. Istočna obala Jadranu spominjala se kao moguće mjesto novog savezničkog iskravanja i mjesto otvaranja druge fronte. Zbog toga je trebalo ubrzati političke predradnje i ishoditi međunarodno priznanje partizanskog pokreta.

Vanjska politika partizanskog pokreta bila je kompleksna i tegobna, posebno s Moskvom i to od 1941. godine. Vrhovni štab primarno je komunicirao s Kominternom. Naime, Sovjetski Savez izbjegavao je komunicirati s njime jer je održavao odnose (ne računajući kratkotrajan prekid 1941.) s izbjeglom vladom, pa je Kominterna komunicirala sa svojom jugoslavenskom filijalom, a sovjetska vlast s vladom države s kojom ima diplomatske odnose. Tito i KPJ su od početka bili za teritorijalnu obnovu Jugoslavije poslije rata, dok je Kominterna imala drugačiji stav o tome, što se manifestiralo u stavljanju KP u Makedoniji pod bugarsku KP. Bio je to izvor ozbiljnih problema jer su time Kominterna (koja je pak bila produžena ruka SSSR-a prema komunističkim partijama izvan njega) i SSSR de facto priznali podjelu

Jugoslavije. Stanje po tom pitanju počelo se mijenjati nakon napada Njemačke na SSSR. Velika Britanija bila je ključna za vanjskopolitičko priznanje partizanskog pokreta. Ona je bila zaštitnica vlade i kralja i zalagala se za obnovu legaliteta, dakle povratak kralja, KPJ je za obnovu Jugoslavije, ali bez povratak na staro, dok Kominterna i SSSR laveraju između toga. Britanci 1941. četnicima DRAŽE MIHAJLOVIĆA šalju misiju i u takvoj situaciji KPJ je jedina nuda SSSR, odnosno Kominterna. Odnosi s njima bili su tegobni. U proljeće 1942. Komunistička internacionala prigovara Vrhovnom štabu zbog osnivanja proleterskih brigada. Smatra da je naziv pretjerano ideologiziran i da vuče na komunizam. I tako je Komunistička internacionala prigovarala zbog širenja komunističke terminologije. U kasnu zimu 1942. i proljeće 1943. partizani su očekivali prvu konkretnu, materijalnu pomoć iz SSSR-a. Pripremali su se aerodromi da bi se pomoći imala gdje spustiti, na sve mu tome se radilo usred bitke na Neretvi, a rezultat je bilo razočaranje jugoslavenskih komunista. Tito u jednoj depeši Moskvi 1943. piše: 'Ja vas moram ponovo pitati: zar vam nikako nije moguće da nam pružite makar kakvu pomoć?'

Nakon Prvog zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću Kominterna savjetuje da se novo političko tijelo nikako ne suprotstavi jugoslavenskoj vlasti u egzilu, da ne inzistira na pitanju republike i da će se pitanje uređenja riješiti nakon rata. U vrijeme Prvog zasjedanja izbjeglička vlada šalje telegram Draži Mihaileviću (on je ministar vojske u kraljevskoj vlasti) i obavještava ga da je odbila prijedlog 'Rusa' o slanju viših vojnih oficira u njegov štab, uz ostale razloge i dok se svi partizani ne stave pod njegovu kontrolu. Dakle, 'Rusi' su namjeravali poslati vojnu misiju četnicima u trenutku kada nisu imali vojnu misiju pri partizanima, odnosno Vrhovnom štabu. Do korjenite promjene stava prvo dolazi kod Britanaca. Nakon i za vrijeme velikih vojnih promjena 1943. godine oni su definitivno prigrili veoma jednostavnu politiku – zanimaju ih tko ubija Nijemce i bori se protiv njih. Partizani su zanimaljivi zato što to rade, ali i zato što se o istočnoj obali Jadranu razmišlja (posebno u britanskim krugovima) kao o mjestu drugog iskravanja u Europi. Prva britanska misija dolazi u Glavni štab Hrvatske, a ubrzo i u Vrhovni štab, i to za vrijeme bitke na Sutjesci pa su se iz prve ruke mogli uvjeriti u žestinu borbi koje partizani vode protiv njemačke vojske. U to doba Tito šalje depešu Crvenoj armiji da pošalje svoju vojnu misiju, ali to će se dogoditi tek osam mjeseci nakon slanja poruke, u veljači 1944.

Druge zasjedanje AVNOJ-a završilo je 30. studenoga 1943. godine u pet sati ujutro rečenicom 'drugovi, doviđenja u Beogradu na sljedećem zasjedanju'.

Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a

- Odluka o vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom tijelu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti za vrijeme narodnooslobodilačkog rata – NKO ima sva obilježja narodne vlade
- Odluka o izgradnji Jugoslavije na federalnom principu
- Odluka o priznanju i zahvalnost narodnooslobodilačkoj vojsci
- Odluka o uvođenju naziva maršala Jugoslavije u narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije
- Proglas AVNOJ-a narodima Jugoslavije
- Pozdrav Drugog zasjedanja AVNOJ-a zatvorenicima u fašističkim logorima i tamnicama i borcima na neoslobodenom teritoriju

Povratak desetkovanih

Obilježena je 80. godišnjica povratka Sedme banijske udarne divizije iz bitaka na Neretvi i Sutjesci. Od 4.100 boraca kući se vratilo svega njih 550

VIJEĆE srpske nacionalne manjine Sisačko-moslavačke županije i Udruga antifašističkih boraca i antifašista Grada Gline organizirali su 22. studenog tradicionalno polaganje vijenaca na spomenik Sedmoj banijskoj udarnoj diviziji

u Gornjem Klasniću i okrugli stol u Glini, posvećen 80-godišnjici njenog povratka na Baniju nakon teških bitaka na Neretvi i Sutjesci 1943.

Nakon što su predstavnici delegacija na spomenik u Gornjem Klasniću položili vijence, zapalili svijeće i minutom šutnje

odali počast palim borcima Sedme banijske divizije, okupljenima se obratio DUŠAN METIKOŠ, predsjednik UABA Grada Gline. On je podsjetio na povijesni kontekst u kojem je naredbom Vrhovnog komandanta Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, 22. studenog 1942. formirana Sedma banijska divizija. Također je podsjetio da su istog dana istom naredbom osnovane Šesta lička, Sedma banijska i Osma kordunaška divizija, koje su ušle u sastav Prvog korpusa NOV Hrvatske, odnosno Četvrtog korpusa NOV Jugoslavije.

Za uspješne borbe u prijelomnim bitkama na Neretvi i Sutjesci, Sedma banijska divizija pohvaljena je od Vrhovnog komandanta, da bi se početkom rujna 1943. vratila na Baniju, gdje je ukazom Vrhovnog štaba proglašena udarnom u znak priznanja za postignute uspjehe i podnesene žrtve. Učestvovala je u završnim operacijama oslobođenja Hrvatske 1944., nakon čega je svoj ratni i borbeni put završila u sastavu Četvrte Jugoslavenske armije kod Ilirske Bistre u Sloveniji 1945. Nakon oslobođenja zemlje, Savez boraca narodnooslobodilačkog rata pokrenuo je inicijativu da se u Gornjem Klasniću kao mjestu njenog formiranja podigne spomenik Sedmoj banijskoj udarnoj diviziji, koji je svečano otkriven 1960.

— Unatoč tomu što je nakon 1995. ovaj spomenik poput mnogih drugih antifašističkih spomenika u Hrvatskoj devastiran, a spomen ploče uklonjene, kod spomenika se i dalje tradicionalno obilježavaju godišnjice formiranja ove proslavljenje divizije – istaknuo je Metikoš, zaključivši na kraju da će se one obilježavati i ubuduće.

O važnosti i značaju ovih obilježavanja bilo je više riječi na okruglim stolu organiziranom u povodu 80-godišnjice povratka Sedme banijske divizije na Baniju u rujnu 1943. Okrugli stol u Glini, kojem je prisustvovao oko 50-ak slušatelja, otvoren je ulomcima iz memoarskih zapisa prvog komandanta divizije PAVLA JAKŠIĆA i prvog komesara divizije ĐURE KLADARINA, koje je pročitala TAMARA ROKSANDIĆ iz VSNM-a Grada Siska. Zatim se prisutnima obratio predsjednik VSNM-a Sisačko-moslavačke županije NIKOLA ARBUTINA, koji je u ime organizatora pozdravio uvažene goste, prije svega potpredsjednika Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske MIROSLAVA DELIĆA, zamjeniku župana iz reda srpske nacionalne manjine Sisačko-moslavačke županije MIRJANU OLUIĆ I

Vijenci na spomeniku u Gornjem Klasniću

predsjednika Izvršnog odbora SDSS-a BOGDANA RKMANA.

Arbutina je podsjetio prisutne na dugo-godišnji doprinos antifašističkim boracima poput ADAMA DUPALA i antifašističkih aktivista poput MIRKA MEĆAVE i ĐURE KALANJE, da se prenese i održi sjećanje na herojstvo, požrtvovnost i stradanje boraca Sedme banijske divizije. Arbutina je izrazio čvrsto uvjerenje da uspomena i sjećanje na Sedmu diviziju neće izbljediti, jer ga podjednakim žarom nastavljaju novi izabrani predstavnici u svim županijskim sekcijama antifašističkih udruženja, uz punu podršku županijskog VSNM-a. U prilog tome govori zajednička organizacija ovog okruglog stola, koji ima zadataću da na novi način ponovo podsjeti na staru činjenicu: kada je 1. rujna 1943. ponovo prešavši preko rijeke Une, vraćajući se iz Bosne, Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore kući, od 4.100 boraca Sedme banijske divizije Baniju je ugledalo svega 550.

Ova potresna činjenica bila je uvod u pozivno predavanje o Sedmoj banijskoj diviziji, kojeg je na okruglom stolu održala SENNA ŠIMEK, diplomirana politologinja i povjesničarka te doktorandica Moderne i suvremene hrvatske povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, zaposlena u Inicijativi mladih za ljudska prava Hrvatske. Ona je u vrlo zanimljivom predavanju naročitu pažnju posvetila organizacijskoj strukturi divizije, njenom ratnom i borbenom djelovanju, istaknutim ličnostima,

Okrugli stol u Glini

kao i poslijeratnoj kulturi sjećanja. Tako su pored ostalog navedene teške danonoćne borbe koje je Sedma banijska divizija kao zaštitnica Glavne operativne grupe Vrhovnog štaba vodila od siječnja do rujna 1943. protiv njemačkih, talijanskih, ustaških, domobranskih i četničkih snaga, istovremeno štiteći ranjenike i bolesnike.

U diskusiji koja je potom uslijedila govorilo se i o historiografskim istraživanjima VIKTORA KUČANA, koji je u knjizi 'Borci Sutjeske' utvrdio da je za vrijeme ove presudne bitke Narodnooslobodilačkog pokreta od 15. svibnja do 16. lipnja 1943., od 7.454 poginulih partizana najviše njih bilo s područja općine Split 557, općine Glini 550 i općine Šibenik 535.

O palim borcima Sedme banijske divizije u Narodnooslobodilačkom ratu također su svjedočile brojne spomen ploče postavljene u vrijeme socijalističke Jugoslavije u mnogim banijskim selima i gradovima, od kojih je većina od 1990-ih naovamo devastirana i nikad obnovljena, što također govori o stvarnom odnosu Republike Hrvatske prema vlastitim ustavnim vrijednostima.

U isto vrijeme, žrtve fašizma automatski su postale sumnjive i nepoželjne, pa tako na primjer u Glini više nema Spomen doma žrtava fašizma. Također nema ni Ulice žrtava fašizma, niti Ulice Sedme banijske udarne divizije, iako ih Glini s punim pravom zasljuže, rečeno je u živoj diskusiji za okruglim stolom. ■

Prva lička kinooperaterka

Sve što se prikazivalo u Zagrebu i drugim gradovima dolazilo je i kod nas. Pazilo se na kulturno uzdizanje i na slobodno vrijeme, priča kinooperaterka u mirovini, Vera Đukić iz Donjeg Lapca

PORODICA ĐUKIĆ iz Donjeg Lapca nikad nije marila za striktnu podjelu na muške i ženske poslove. U prvim poratnim godinama, kada su se supružnici VERA i MARKO vratili iz izbjeglištva iz Srbije, na vratima im se pojavio čovjek s televizorom-lampašem u naramku. Predao ga je domaćinu kuće uz riječi: 'Eto, majstore, pogledaj mi ima li šta od ovoga.' Marko mu je dobio da se neće on miješati već da će njegova supruga rastaviti starog lampaša, napraviti dijagnostiku kvara i popraviti ga. I ovaj je klijent bio u čudu poput mnogih – pa zar će žena kopati po katodnoj cijevi? Vera Đukić (1952.), po struci kinooperaterka i nekadašnja vlasnica servisa za male kućanske aparate u Donjem Lapcu, u malom prstu ima elektrotehnički zanat još od osnovne škole.

Kao najstarije dijete kinooperatera i osnivača kina 'Branko Stijelja' iz Lapca, od svoje 12. godine je ponovo upijala očeve znanje o složenosti upravljanja masivnim projektorima, filmskim trakama i sinkronizaciji zvuka. Nije to bila uobičajena dječja značajka i guranje nosa u poslove odraslih već ozbiljna priprema za budućnost koja se, kako je vjerovao njen otac.

- Moj otac je osnovao kino u Lapcu prije nego što sam se ja rodila. Kad sam krenula u sedmi razred, naglo mu je počela opadati kosa, a bio je baš kosmat. Bio je uvjeren da ima rak i da će umreti. I onda se uplašio da će kino propasti, da ga neće imati ko zamjeniti, a da ćemo mi nakon njegove smrti ostati bez primanja. Tako je mene počeo obučavati za kino. Mislio je, ako on umre, gotovo je s filmovima u Lapcu. Brat i sestra su bili mlađi od mene, a ako ja preuzmem, posao kinooperatera će se zadržati u familiji. Daleko je razmišljao – prepričava Vera.

Nasreću, otac nije bio smrtno bolestan. Nije bio bolestan uopće. Doživio je duboku starost i u 91. godini, nakon rata, progona, zatim i povratka, preminuo je u Lici. Možda je bio sklon pretjerivanju, ali je Veri poklonio zanat koji je ona s radošću koristila. Od njega je, kaže, najviše naučila, da bi potom u srednjoj elektrotehničkoj školi do tančina usavršila znanje. Poslije polaganja stručnog ispita za kinooperatera u Zagrebu 1970., bila je spremna da se službeno zaposli u lapačkom kinu i preuzme upravljanje grdosijom od kinoprojektora.

Danas je taj posao kudikamo lakši jer je oprema manja i jednostavnija. Nema više

35-milimetarskih filmskih traka od po 3.000 metara koje su Vera i njene kolege prije godina morali tegliti i provjeravati ih, milimetar po milimetar. U prvo vrijeme baratala je čak i s kinoprojektorima koji su radili na ugljen. Otvoreni plamen u kombinaciji sa zapaljivom filmskom trakom, mogao je uzrokovati požar i zato je na Veri bila odgovornost za sigurnost ljudi. Svaki je korak pri puštanju filma moral je pažljivo odradivati. Zastarjeli način rada krajem 1970-ih zamjenili su xe-

non projektori na lampu. Tih godina je bila u redovnoj komunikaciji s Kinomehanikom iz Zagreba, tvrtkom koja se bavila održavanjem kinematografske opreme.

- Saradivala sam s Kinomehanikom, ali ako bi se desio neki kvar, ja sam morala sama znati popraviti opremu na licu mjesta. Osobito u Lapcu jer Zagreb je daleko, a nisi mo-

Za kaubojcima je bila prava pomama – Vera Đukić
(Foto: Sandro Lendler)

gao dobiti nekog na telefon u bilo koje doba kao danas. Uvijek sam uz sebe imala knjige i priručnike, konsultirala sam i tatu. Ako se nešto pokvari, a već sutra imam projekciju, moraš se nekako snaći. I oko tonskog dijela je bilo izazovno, s puno pažnje sam uskladivala ton i sliku – prisjeća se Vera.

FILMOVI su se u Lapcu prikazivali srijedom, četvrtkom, subotom i nedjeljom. Takav je raspored bio otkad je kino počelo s radom od 1950. pa sve do 1991. kada je ugodana distribucija filmova prekinuta. Filmske trake, a kasnije video kasete, stizale su vlastom, na redovnoj liniji Zagreb – Split. Dvorana je bila dupke puna kada bi puštali vesterne. Za kaubojcima je bila prava pomama.

- Moj muž, kad je bio dječak, ostavio bi stado ovaca na ispaši i pobjegao u kino gledati kaubojce. Gledali su se i partizanski ratni filmovi, sve moguće komedije, prikazivali smo sve što su snimili ALAIN DELON ili ROMY SCHNEIDER. Kasnije su bili popularni MEL GIBSON i ARNOLD SCHWARZENEGGER. Osobno sam najviše voljela 'Prodavačicu ljubičica' i glumicu SARU MONTIEL. Sve što se prikazivalo u Zagrebu i drugim gradovima, dolazilo je i kod nas. Moj tata je išao s pokretnim kinom u selo oko Srba i Lapca. Nišmo bili zaostali, kulturna ponuda kod nas je cvjetala. Pazilo se na kulturno uzdizanje i na slobodno vrijeme – govori Vera. Dodaje da je početkom 1980-ih bilo 100 općina u Hrvatskoj i isto toliko kino dvorana.

I kazališne predstave su se održavale, ali bile su slabije posjećene. Sala s 300 sjedala i mnogo stajačih mjesta bila je pogodna i za muzičke nastupe. Nema tko nije pjevao u Lapcu, priča Vera, samo im pokojni TOZOVCANIKAD nije došao, iako je tri puta najavljivao koncert. U kinu je stekla lijepih i dinamičnih 25 godina radnog staža. Nakon završetka rata više se nikad nije zaposnila kao kinooperaterka, premda je radila na nekoliko filmskih projekcija, više iz gušta i nostalгије.

U Lapcu nakon povratka 1997. nije bilo ničega. Dvorana je bila demolirana, a kinematografska oprema uništena ili pokradena. Nikakvo zaposlenje nije bilo na vidiku pa se Vera bacila u majstorisanje i sitne popravke. Priča kako je vladala takva oskudica da ona i prijatelji nisu imali u čemu kuhati. S vratom stare veš mašine su skinuli staklo koje im je poslužilo umjesto vatrostalne zdjele. Od bubnja iz veš mašine napravili su pekač. Kroz nagon za preživljavanje ispoljili su nevjerovatnu kreativnost u prenamjeni predmeta koje su zatekli na zgarištima.

- Kad smo se vratili moralna sam od nečega da živim. Nismo imali primanja, a za penziju smo bili mlađi. Ljudi u Lapcu nisu imali ništa od kućanskih aparata. Ko god je imao familiju u Zagrebu, Rijeci i drugdje, dobivao je stare aparate. I to je uglavnom trebalo popraviti. Najviše sam popravljala televizore. Imala sam od toga neki prihod. Znala sam ponekad i šiti, to sam od mame naučila. Nisu ljudi ni odjeće imali. Nekome je trebalo porubiti stare hlače, nekome sašti suknju. To nam je značilo, tako smo preživjeli. Tata me svemu naučio, uvijek kad bi nešto radio zvao me je da gledam. Nije radio razliku između mene i brata, govorio je da sve moramo znati. Dosta sam se naradila, sve sam imala u rukama – govori Vera.

Servis više nema, ali rado uskače u pomoć prijateljima i rodbini. Prijateljice je zovu kad im se desi neki kratki spoj, pa čak i onda kad ne znaju što treba pritisnuti na daljinskom upravljaču. Iako uživa u penzionerskim danima, Vera Đukić mašta da opet zaživi lapačko kino u koje bi mještani hrili na najnovije filmske naslove. Baš kao nekad na kaubojce. ■

Od kolosa do hrđe

Proizvodna slojevitost giganta domaće brodogradnje uhvaćena na filmu prvi je put predmet ovakve knjiške analize. U ostvarenjima iz zlatne ere Uljanika brodovi bivaju očovječeni. U filmu iz 2000. rad u njemu djeluje kao osuda i kazna, a broda kao cjeline gotovo nema

SUDENJE u slučaju Uljanik u kojem se 13 optuženika, uglavnom bivših čelnih ljudi te tvrtke, tešti zbog gospodarskog kriminala kojim je navodno počinjena šteta od oko 900 milijuna kuna (120 milijuna eura, op. a.), počet će 18. decembra. Taman pred kraj novembra, na 29. Sa(n)jam knjige u Istri, održana je promocije knjige pulskog etnologa i antropologa ANDREE MATOŠEVIĆA ‘Kolos Jadrana: Industrijski film i brodogradilište Uljanik u drugoj polovici XX. stoljeća’ (Srednja Europa, 2023). Matošević se u knjizi ne bavi uništavanjem Uljanika,

već istražuje filmski prikaz brodogradilišta tijekom njegovog najproduktivnijeg perioda postojanja.

Proizvodna slojevitost giganta domaće brodogradnje uhvaćena na filmu prvi je put predmet ovakve knjiške analize. Autoru motivacije nije nedostajalo – osim što je s Uljanikom (s)rasla Pula u kojoj živi čitav život, njegovi pradjet, djed i otac u njemu su radili. Naslov knjige blago je preinačen i preuzet od dokumentarnog filma Radio-televizije Zagreb ‘Kolos s Jadrana’ iz 1972. godine. Film prikazuje dovršetak megatankera ‘Berge Istra’, a režirao ga je DARKO VIZEK. Kao i u

drugim filmovima koji se Uljanika dotiču u tom desetljeću, i u ‘Kolosu s Jadrana’ fokus je na uspjehu radnog kolektiva i tehničkom proizvodnom zenitu brodogradilišta.

Međutim, kolosalnost kojom se kroz izbor analiziranih filmova bavi Matošević nije samo pitanje fizičke veličine brodova i tehnološkog mamutstva, nego šireg značaja brodogradilišta koje je diktiralo ritam života u Puli. Pišući o filmu BRANKA BAUERA ‘Pulski navozi’ iz 1970. godine, Matošević razlaže kako se radi o elaboriranom prikazu Uljanikove povijesne i prostorne smješteneosti u širu gradsku sredinu, o modernitetu grada koji je potekao s navoza. Za filmove o Uljaniku iz tog perioda izrazito je bitna i muzika, oni hvataju brodogradilišnu zvučnu kulisu Pule, a kroz muziku se dočarava i suživot s ostalim privrednim granama u gradu. Zvukovlje filmova u domeni brodogradnje kasnije je zamijenjeno prevlašću oka, za što kao krunski primjer autor navodi ‘spektakularno izlaganje’ i vizualizaciju Uljanika kroz projekt ‘Svjetleći divovi’ iz 2014. godine. Buka koja se širila s otvorenih radilišta i na filmu i u svakodnevici grada polako je i sigurno iščezala.

Uljanik nije bio samo žila kucavica Pule, mnoge su ga veze spajale s ostatkom zemlje i svijeta, pa se tako filmovi dotiču i suradnje s Brodarskim institutom u Zagrebu, a bilježe i političko-privredne posjete pulskom brodogradilištu. Primjerice, posjet NIKITE SERGEJEVIĆA HRUŠČOVA zabilježen je u filmskim novostima sredinom 1950-ih. Film ‘Obnova Pule’ HRVOJA ŠARIĆA iz 1947. godine prikazuje Pulu nakon savezničkog bombardiranja, raščišćavanje i obnovu gradskih ulica koja se događa paralelno s preuređenjem brodogradilišta koje je bilo privredni prioritet. Film KREŠE GOLIKA ‘Još jedan brod je zaplovio’ iz 1948. godine prikazuje izranjanje potopljenog broda RAMB III u riječkom akvatoriju, kasnije dokovanog i preinačenog u školski brod ‘Galeb’ u pulskom brodogradilištu. Upravo su pulski suhi dokovi igrali važnu ulogu u stvaranju ‘broda mira’, jednog od simbola Pokreta nesvrstanih. Filmovi od 1950-ih do 1970-ih, analizira Matošević, ponajviše govore o važnosti brodogradnje na razini Jugoslavije, a u nekim su kadrovi Uljanika stopljeni s onima iz 3. maja i Brodosplita. Sedamdesetih se Uljanik sve više filmski izdvaja, prikazuje kao zasebna sadržajna cjelina.

Tijekom desetljeća se mijenjaju i filmski prikazi radnika i radnica. U filmovima iz zlatne ere Uljanika radnici brodogradilišta nisu u prvom planu. Kamerom su ovjekovječene gradnje megabrodova, kao i spajanje polovica trupa u moru, što je prvi put učinjeno 1969. godine. Glavna okosnica narativa su brodovi, brodovi bivaju očovječeni. Brodo-

Na jednom od zadnjih snimaka javne televizije iz pulskog brodogradilišta nema razgovora s radnicima uključenima u proces dovršavanja posljednjeg porinutog broda. Mikrofon slučajno bilježi glas koji kaže: ‘Mi smo u likvidaciji, od tog partnera nema ništa’

vi su isti, kao i ljudi. Ponegdje se može čuti usputna izjava radnika o (ne)zadovoljstvu radnim uvjetima ili životom općenito, ali naglasak je na onome što radnici stvaraju, na krajnjem proizvodu i kolektivnom proizvodnom ponosu.

Potpuno drugačiji filmski prikaz Uljanika donosi film ANDREJA KOROVLJEVA ‘Godine hrđe’ iz 2000., u kojem rad u brodogradilištu djeluje kao osuda i kazna. Matošević primjećuje kako broda kao cjeline u tom filmu gotovo nema, a naglašeno neformalno znanje i vrlo osobne isповijesti radnika, kakvih nema u filmovima iz 1970-ih, gledateljima donosi ovaj s konca milenija. U ‘Godinama hrđe’ radnici su zamjenjiva roba, a broda koji bi od njih učinio zadovoljne subjekte nema nigdje na obzoru. Spomenimo ovdje i jedan od zadnjih snimaka javne televizije iz pulskog brodogradilišta, isporuku polarnog kruzera ‘Scenic Eclipse’. U njemu nema razgovora s radnicima uključenima u proces dovršavanja posljednjeg porinutog broda u Uljaniku, ali mikrofon kamere slučajno bilježi jedan glas kojemu ne razaznajemo izvor: ‘Mi smo u likvidaciji, od tog partnera nema ništa.’

Od paralela s radom u rudnicima i analize homoerotičnosti i klanske ‘egzotičnosti’ radnika na filmu, do promišljanja o antropomorfizaciji brodova i promjenama filmskih naglasaka tijekom desetljeća, knjiga ‘Kolos Jadrana’ vrijedan je doprinos razumijevanju društvene uloge i razmjera značaja Uljanika. Matoševićeva knjiga dobar je poticaj i za stavljanje liste filmova za gledanje, jer naprsto čovjeka vuče da nadopuni i nadograđi ono što papir o filmu ne može reći.

Na promociji u Puli autor je spomenuo kako se sve češće mogu čuti prijedlozi da bi od Uljanika trebalo napraviti muzej. Dok u Puli dio brodogradilišta propada, u Zagrebu se u kružnom bazenu likvidiranog Brodarskog instituta snimaju reklame za kladionicu. Stanje u brodogradnji učinjeno je nikad gorim, ali Matošević se protivi muzealizaciji Uljanika jer bi značila da smo brodogradnju posve stavili u prošlo svršeno vrijeme. Pritom rad u brodogradilištu nimalo ne romantizira, što se vidi i iz njegovog pristupa analizi filmova o Uljaniku. ‘Budućnost ni tada možda nije bila laka, ali bila je sagledljiva. I to je glavna razlika u odnosu na danas’, zaključio je autor na promociji ‘Kolosa Jadrana’.

Autor se protivi muzealizaciji Uljanika
(Foto: Ivana Perić)

Ciklona bomba nad Europom

Ciklona Ciarán s početka studenog jedna je od najjačih oluja koja je zahvatila Europu u posljednjem razdoblju. Donijela je vjetrove od oko 200 km/h i obilnu kišu te uzrokovala najmanje sedam žrtava samo na zapadu kontinenta

NAKON globalno rekordno topnih rujna i listopada, i studeni se već na samom početku potrudio fascinirati javnost u nadi da ne zaostaje za svojim prethodnicima. Naime, stječe se dojam da se mjeseci natječu za pažnju po ekstremima koje postižu. Ciklona Ciarán s početka ovog studenog jedna je od najjačih oluja koja je zahvatila Europu u posljednjem razdoblju: prema nacionalnoj meteorološkoj službi Ujedinjenog Kraljevstva, Met Officeu, usporediva je s 'Velikom olujom' iz listopada 1987. Donijela je iznimno jake vjetrove, čak oko 200 km/h, obilnu kišu, štoviše rekordnu u nekim mjestima, te uzrokovala, unatoč vrlo ranoj najavi opasnih vremenskih prilika, najmanje sedam žrtava samo na zapadu kontinenta. Dana 2. studenog više od milijun kućanstva na zapadu Europe ostalo je bez struje, od toga samo u Bretanji čak 780.000. Kanalski otoci bili su među najizloženijima, osim orkanskog vjetra otok Jersey poharali su i velika tuča i tornado. Organizacija za istraživanje tornada i oluja (The Tornado and Storm Research Organisation, TORRO) ustanovila je izvidom neposredno nakon oluje da je staza tornada bila duga osam kilometara, a posljednji put tuča od pet centimetara zabilježena je na tom otoku u lipnju 1983. Općenito, pojave velike tuče (promjer zrna tuče veći od dva centimetra) u studenom je rijetka pa i ovaj događaj potvrđuje činjenicu

da nam klimatske promjene donose velike izazove vezano uz razne ekstreme.

Otkuda je stigla ta 'ciklona bomba', kako je mediji nazivaju? Njezin nastanak započeo je na istočnim obalama Amerike, a svoj bombastični razvoj može zahvaliti iznimno snažnoj mlaznoj struji nad Atlantikom. Mlazna struja ima važnu ulogu u općoj cirkulaciji atmosfere, to je pojas vrlo jakih vjetrova koji pušu od istoka prema zapadu u gornjoj troposferi i stratosferi. Prvog studenog dosegla je brzine i oko 320 km/h na visini od

otprilike 9,5 kilometara. Kada se poklopi područje velike razlike u temperaturi (uslijed dodira hladne i tople zračne mase zbog čega dolazi do dizanja i kondenzacije zraka iznad toplih mora) i područje snažne mlazne struje, postoje uvjeti za nastanak tzv. ciklone bombe. Izvanropske ciklone odnosno ciklone umjerenih širina u kojima tlak zraka pada vrlo brzo, primjerice 24 hPa unutar 24 sata, upućuju na eksplozivnu intenzifikaciju, tj. produbljivanje ciklone koje za posljedicu ima iznimne brzine vjetra uslijed velikih razlika u tlaku zraka. Naime, zrak u našoj atmosferi kreće se iz područja višeg tlaka prema nižem i što je veća razlika u tlaku, to su vjetrovi jači, a kako naša Zemlja rotira, ti vjetrovi skreću udesno. Tako je Ciarán kao 'ciklona bomba' postavila novi rekord za najniži tlak zraka u Engleskoj i Walesu u studenom s vrijednošću od 953,3 hPa u Plymouthu, kakojavlja Met Office. U usporedbi s najnižim ikada izmjerenim tlakom zraka na razini mora od 870 hPa u središtu tajfuna Tip 1979. godine u zapadnom dijelu Tihog oceana (izvor: <https://wmo.asu.edu/content/world-meteorological-organization-global-weather-climate-extremes-archive>), ovaj nam se ne čini toliko značajan, no ipak treba napomenuti da se vrijednosti tlaka niže od 960 hPa ne pojavljuju baš često.

Ciarán Fearon – zadužen za vodostaje riječi i obalne poplave, čovjek po kom je nazvana ciklona (Foto: Twitter)

Inače, ciklona Ciarán dobila je ime u čast zaposlenika Ministarstva infrastrukture Sjeverne Irske CIARÁNA FEARONA, ali i zato što je to ime vrlo popularno u javnosti. Pitate se tko imenuje ciklone i zašto. Otkuda dolazi ta praksa? Većini je poznato da se već dugi niz godina imenuju uragani, ali sve češće i ciklone za koje se očekuje da će imati značajan utjecaj. Ciarán je treća ciklona ove sezone koju su zajedno imenovale meteorološke službe Ujedinjenog Kraljevstva (Met Office), Nizozemske (KNMI) i Irske (Met Éireann). Prije nje u tom dijelu Europe bile su Agnes i Babet. Sljedeća koja to 'zasluži' dobit će ime Debi. Primjećujete da se slijedi abeceda, no izostavljaju se slova Q, U, X, Y, Z. Oluje se nazivaju kada bi mogle izazvati 'srednje' ili 'jake' utjecaje u nekoj od zemalja koje su partneri u tzv. Storm naming grupama. Imenovanje ciklona omogućuje dosljedno, autoritativno slanje poruka za podršku javnosti da se ona pripremi i ostane sigurna tijekom potencijalno opasnih vremenskih događaja. Imenovanje ciklona pokrenula je Radna skupina za suradnju između europskih prognostičara (Working Group for the Cooperation between European Forecasters, WGCEF), koja je od 2013. dio programa kojima se bavi EUMETNET koji okuplja europske nacionalne meteorološke službe.

Imenovanje oluja dakle nije nova praksa, npr. IVAN R. TANNEHILL u svojoj knjizi 'Hurricanes' opisuje najveće tropске oluje zabilježene u povijesti i spominje mnoge uragane nazvane po svecima. Također govori o CLEMENTU WRAGGEU, australskom meteorologu koji je prije kraja 19. stoljeća počeo davati ženska imena tropskim olujama. U studenom 2002. Freie Universität Berlin pokreće akciju 'Posvojite vrtlog' kojom bilo tko može postati sponzorom imena za polja visokog ili niskog tlaka zraka. Prikupljenim sredstvima financiraju se obuka studenata i održavanje meteorološke postaje sveučilišta. Svakako plemenit cilj, no s vremenom će se pokazati kao pomalo zburujući i otežavajući faktor jer će se teško uklopiti u sheme imenovanja ciklona od nacionalnih meteoroloških službi na razini Europe. Pojavljivanje dvostrukih ili čak višestrukih imena za iste ciklone dodatno zburjuje javnost.

Vratimo se na EUMETNET i njegov program imenovanja ciklona koji je posljednju godinu zaživio i operativno. Članice su se grupirale na regionalnoj razini, na taj način pokrivajući određene dijelove Europe (sjever: Norveška, Švedska, Danska; zapad: Irska, UK, Nizozemska; jugozapad: Francuska, Španjolska, Portugal, Belgija, Luksemburg; srednji dio Mediterana: Italija, Slovenija, Hrvatska, Sjeverna Makedonija, Crna Gora, Malta; istočno Sredozemlje: Grčka, Cipar, Izrael; srednja Europa: Njemačka, Austrija, Švicarska, Poljska, Češka, Slovačka, Madarska). Hrvatska, odnosno Državni hidrometeorološki zavod, u imenovanju ciklona usko surađuje sa svojim susjednim zemljama, no za sada nije imenovala niti jednu ciklonu. Obično ime dodjeljuje zemlja koja prva izda upozorenja povezana s olujom ili ona koja očekuje najveći utjecaj, naravno u suradnji s partnerima iz grupe.

Općenito, analize pokazuju da se javnost i mediji jako angažiraju s imenima te da se prognoze i upozorenja vezana uz imenovane ciklone drugaćije shvaćaju, mnogi se bolje prilagođavaju izdanim upozorenjima i ozbiljnije ih prihvataju. U konačnici, to je ono što su meteorolozi i htjeli postići – veću pažnju kada su u pitanju opasne vremenske pojave povezane s olujama i ciklonama. Personificiranje ciklona, iako nekima može izgledati smiješno i besmisleno, postiže cilj. A iz perspektive prognostičara ako izdana upozorenja ne stignu do krajnjeg korisnika, uzaludan je trud oko njihove pripreme. ■

ИНФОРМАТОР

Године које трају

Повијесни догађаји никад не умиру већ само спавају, речено је на конференцији 'Деведесете: Срби и Хрвати'

MЕЂУНАРОДНА академска конференција 'Деведесете: Срби и Хрвати у регионалном и глобалном контексту', одржана у организацији Архива Срба у Хрватској и часописа Трагови, у партнерству с Институтом друштвених наука из Београда, бит ће потицај за даљња истраживања и пројекте, заједнички је став организатора и учесника. У завршном излагању, уредник Трагова и предсједник Савјета СНВ-а, политолог Дејан Јовић, истакнуо је да је конференција својеврсни наставак пројекта везаног уз тему 90-их, покренутог с циљем да идентифицира важне теме за истраживање.

— Почетком године упутили смо широк јавни позив на који смо добили велики број одличних излагања. Ни једно није било лоше — рекао је Јовић.

— За нас су 80-е остала као задња деценија предратног живота, али по политичком значају и оном што се дододило, 90-е живимо и данас. Повијесни догађаји имају дугу јевну и дуги реп те никад не умиру, већ само спавају. Нетко ће у будућности поново разбудити 80-е и 90-е, као што ми будимо Први свјетски рат или Балканске ратове, краља Томислава, Косовски бој 1389., античку Македонију и кога све не — нагласио је Јовић.

Други дан конференције почeo је темом 'Хрватско-српски сукоб и Босна и Херцеговина'. Дино ШАКАНОВИЋ нагласио је како је привреда БиХ била жртва српско-хрватских сукоба те да је 1991. била година блокада, распада економије и финансија. ГОРАН ТЕПШИЋ је говорио о српско-хрватским односима у постдјетонској Босни и Херцеговини и разноврсним наративима рата, идентитета и државе, а

ДАВОР ТРЛИН о етнолошкој устави, док се КАЛИНА ЈОРДАНОВА бавила формирањем меморије дјеце преживјеле из тог рата.

У дијелу под називом 'Изазови помирије', Небојша Петровић је говорио о психолошким перспективама зајцењења три деценије након сукоба Срба и Хрвата, док је Раде ДРАГОЈЕВИЋ изабрао тему организоване амнезије и забране заборава, у што улазе слављење страдавања, парохијализација прошлости и чињеница да се Србима не дозвољава заборав. У сесији о Хрватима у Србији и Србима у Хрватској, ГОРАН БАШИЋ говорио је о политика мултикултурализма у Хрватској и Србији у постјугословенском добу, а СИНИША ТАТАЛОВИЋ о националним мањинама у Хрватској и Србији у сferi политike, образовања и културе, при чему је изложио хисторијат регулирања мањинских права у Хрватској. ВЛАДИМИР ВУЛЕТИЋ говорио је о култури отказивања у постјугословенском простору.

Велик интерес изазвао је и завршни дио конференције о медијима у деведесетима и о деведесетима. ИВАНА ЂУРИЋ анализирала је писање Вечерњег листа и Новог листа у два круга избора 1990. истичију превласт антикомунистичких ставова, сличне реторике СДС-а и ХДЗ-а, те потпуног изостанка интереса за програме странака. Своје је излагање завршила најавом ФРАЊЕ ТУЂМАНА у Вечерњем листу да ће чистке на Телевизији Загреб, како се до 1990. звала хрт, бити неизbjежне. То је био добар шлагворт за излагање професорице Факултета политичких наука у Загребу и новинарке ТЕНЕ ПЕРИШИН о често цитираној Туђмановој изјави из 1991. да су 'од седам уредника на ТВ-у шест и половина'.

— Како је на једној вечери с Туђманом покушала објаснити Инес Шашкор, од девет водећих уредника пет их је било Хрвата, троје Срба и један Југославен, док су сви уредници по редакцијама били Хрвати. То није помогло, Туђман и други су настанили с том реториком, а Инес Шашкор је несталла с хрт-а као и преко 600 новинара који су слани на чекање, поготово у вријeme Антуна Врдољака и Томислава Марчинка. То је било вријеме чистки у медијима, губљења права на рад, натурања политич-

Пуно добрих излагања — конференција у Zagrebu

ке подобности и националне припадност — рекла је и навела примјере неких новинара и уредника који су уклањани као политички или национално 'непоћудни' или јер се нису придржавали упута по којима је јна могла бити називана само 'србокомунистичка окупаторска војска' а Срби 'српски терористи'. Томислав Јакић, Славица Лукић, Саша Милошевић или Анкица Барбир Миладиновић нека су од њих. Дио радова бит ће објављен већ у наредном броју Трагова у пролеће наредне године.

■ Ненад Јовановић

застарјеле критерије о минутажи па користимо нову методологију, повећали смо ресурсе и теме бирали по уредничком приоритету — рекао је главни равнatel хрт-а Роберт Швеб који је предводио јаку делегацију уредника јавне медијске куће. — Прошле године имали смо 2.563 емисије на свим програмима тв-а и радија о националним мањинама, а ту је и преко 1.100 емисија у разним програмима које имају везе с националним мањинама. Осим снимљених 36 документарних и играних филмова о мањинама, имали смо 16 директних пријеноса манифестација националних мањина и религијских скупова — објаснио је Швеб.

У опсежној расправи констатирано је да је тзв. мањинска редакција конституирана, али да се ради тек о задовољењу форме јер није екипирана с више људи. Осим тога, ту је питање опреме: емисија Призма не може пратити важне манифестације јер нема доволно камера.

— Задатак јавне телевизије је што више интегрирати националне мањине у општу популацију. Усугласили смо се да је нужно наћи нови ефикаснији начин праћења тв и радио програма чија квантитета не иде мањинама у прилог, поготово што је задњих година минутажа емисија нацијењена мањинама смањивана, па је 2019. износила 1,08 посто, 2020. 1,05 посто и 2021. 0,99 посто укупне минутаже програма — рекла је саборска заступница Драгана Јецков.

— Нови израчун показује да емисија има више и да су боље, али јесмо ли уистину боље заступљени на хтв-у, поготово због мијешања емисија: у мањинске емисије укључене су 'Мир и добро' те остale емисије о религији. Говор мржње не заobilazи ни тв емисије па су на удару нарочито Срби и Роми. Понудили смо хрт-у редакције које су оформиле националне мањине — рекла је те похвалила нову емисију за дјепу, емисију Призма и радијски програм.

— О каналу на којем се приказује неке емисије зависи колики ће се створити интерес и информираност јавности. Умјесто да се хтв бави позитивним стварима, трчи за комерцијалним телевизијама — рекао је заступник Фурио Радин. Чланови Савјета су прихватили хрт-ов извјештај уз закључак о наставку контаката с руководством хрт у смислу превладавања проблема.

Усвојен је план и програм рада за 2024. у којем се налази обавеза одређивања нових критерија који би се примјењивали у 2025. и према којима би се морало пратити издаваштво и информирање удруга националних мањина те тако спријечити да се, као што је случај сада, на крају године без оправданих разлога тражи пренамјена средстава или да се уместо предвиђене количине неке публикације штампа двоструко мањи број. Осврнуо се и на кашњење регистрација појединих мањинских вијећа, плаћање трошкова пропаганде и система вијећничких награда. У сурадњи с Министарством управе и правосуђа остварен је значајан напредак у рјешавању захтјева за упис у регистар. Накнаде трошкова пропаганде исплатио је највећи дио опћина, градова и жупанија, тамо где су у мају прошле године одржани мањински избори.

■ Н. Јовановић

ХРТ ШУМОМ, Мањине друмом

Главни равнatel Хрт-а Роберт Швеб тврди да је минутажа мањинског програма повећана, но чланови Савјета се не слажу

ЗА програме културне аутоно-мије националних мањина у 2024. години, бит ће издвојено 25 посто више средстава не-го лани, најавио је предсједник Савјета за националне мањине (СНМ) РХ ТИБОР ВАРГА.

— Средства ће са садашњих 7,8 милијуна евра бити повећана на 9,7 милијуна евра. Ових дана упутићи ћемо јавни позив, а пријаве за програме ће се примати од 1. до 31. децембра, с тим да ће за удруге 7. просинца бити организиран семинар како би се упознале с критеријима и исправно попуниле пријаве — рекао је Варга, исти-чући да Хрватска 2024. улази у предизборно раздобље и позвао да се Савјет не увлачи у кампање.

Из хрт-овог извјештаја о програмима нацијењеним информирању припадни-ка националних мањина у РХ у 2022. години видљив је помак набоље, како у минутажи, тако у броју емисија и програма за мањине, али прије свега захваљујући новој методологији праћења.

— Задатак информирања јавности хрт схваћа озбиљно. Раније смо користили

два милијуна више за мањинске програме — Савјет за националне мањине

Савези и изазови

XРВАТСКА улази у задњу годину стабилне владавине Андреја Пленковића који уз помоћ мањина и покојег жетончића испалог из џепова опорбених странака успјешно одрађује посљедњу годину сада већ осмогодишњег мандата. И док је актуелни мандат освојио изненађujuће глатко, без икакве потребе за великим и тешким преговорима с коалицијским партнерима, све је изгледније да то више неће бити у стању. Небројена ухићења хдз-ових високих дужносника у протекле четири године употпуњена са рапидним падом животног стандарда и опћим нездовољством грађана у читавој ЕУ значајно су смањили шансе хдз-у да и овога пута састави владу без знаковитих уступака некој од тренутно опорбених странака. А знаковити уступци су управо оно што Пленковић, навикао на потпуну контролу над свиме, највише мрзи. Упитно је и с ким би Пленковић могао састављати сљедећу власт ако мањински заступници не буду довольни. Иако му и сдп и Можемо нису прихватљиви, негативни осјећају које гаји према њима нису ни близу онеме што Пленковић мисли о Мосту и Домовинском покрету који му, осим двојца с љевице, остају као једини могући партнери за нови четверогодишњи мандат.

О Пленковићевом односу с Мостом знамо све, откад их је избацио из Владе због њихове подршке захтјеву за смјену министра финансија МАРИЋА, они су за њега оличење онога најгорег у политици. Пленковић, одгоjen по бриселским нормама, отада их назива популистима, преварантима, лажњивцима, политичким нишкористима, без икаквог плана и програма и не пропушта прилику истакнути како никаква коалиција с њима не долази у обзор у било којем облику. С друге стране, Мостови првоборци ГРМОЈА и ПЕТРОВ МУ у томе помажу и са своје стране истичу да никаква коалиција с хдз-ом не долази у обзор. Додуше, то су говорили и након њихове прве епизоде с КАРАМАРКОМ, па су врло брзо осванинули у новој хдз-овој влади. Од тих времена се додуше штошта промијенило, а Мосту се придржио и брачни пар РАСПУДИЋ СЕЛАК који је у Мостове политичке стратегије увео доста свога штиха. Од тада, дојам је да Мост активно циља на дуготрајни боравак у опорби као најsigурнији и најуноснији облик политичког дјеловања.

Друга странка о којој ће Пленковић најизгледније оvisити уколико хдз оствари иоле слабији резултат него прошли пут је свакако Домовински покрет. О тој странци Пленковић, ако нема горе мишљење него о Мосту, нема ни значајно боље, ради се о нијансама презира који врло често и врло јавно исказује. Започело је још у доба када је ту странку водио шкоро, а наставило се и с пенавом као чељним човјеком Домовинског покрета. Пленковић их је осуђивао за потицање на тероризам, радикално десничарење, а у Сабору његове саборске заступнице отворено називају лажњивцима и незналицама. Наравно, и њима као и свима осталима Пленковић лијепи етикету популista не би ли тако себе приказао као једину валидну опцију на изборima.

Нема никакве сумње да би Пленковић најрадије избегао Домовински покрет јер с њима у влади никада не би био миран као што је данас с мањинским заступницима или примјерице Радимиrom чачићем. Домовински покрет имао би своје захтјеве у вези с бранитељском популацијом, правима мањина, имиграцијом, пљо-привредом... Све што данас Домовински покрет покушава прогурати на улици Пленковић би сутра имао у влади, а то је нешто што он свакако не подноси. С друге стране, ако хдз оствари лошији резултат може се догодити да не буде изборa. Да ситуација буде или Домовински покрет или опорба. Тада нема пуно мјesta калкулацијама и наступа инстинкт опстанка на власти. У том тренутку Пленковићеви особни анимозитети по-

стају небитни јер о власти овисе стотине тисућа хдз-ових чланова који имају разне врсте користи од страначке владавине. Тада се може очекивати поприлична трансформација Пленковићеве реторике и пригодно скретање према десно не би ли се избалansираle разлике које постоје. У томе би Пленковић могла помоћи и политичка реалност, а она је таква да диљем Европе десне странке односе побјedu, чак и у оним државама у којима је то донедавно било незамисливо. Па ако је у једној Низоземској побјedu одnio један ГЕРТ ВИЛДЕРС, онда и у Хрватској на власти може бити Домовински покрет. Посебно ће занимљива бити ситуација ако Пленковић осим Домовинског покрета буде требalo још подршке у виду националних мањина. Тада се отвара готово незамислиva ситуација у којој би под истим кровом у Банским дворима егзистирали и Пленковић и Пенава и саборски заступници мањине.

Како би то могло изгледати тешко је уопће замислити, али резултати избора су ти који ће нам рећи што је реално и могуће. Док изборна утакмица траје сви су политички непријатељи, али кад се гласови зброје, онда све комбинације постaju могуће, па чак и оне које данас звуче потпуно невјeroјатно.

■ Душан Цветановић

Нежељена ћирилица

Док се у Хрватској ових дана расправља о предлогу Закона о хрватском језику, у Србији је недавно најављено доношење новог Закона о службеној употреби језика и писма. То су као приоритет за наредну годину истакли чланови Савета за српски језик, тела

ција, улица, тргova... написани двописмено. Неубичајени. Док је много чешће заobilажење законских норми, усташено и 'озакоњено' још у Вуковару пре десетак година. Тадашња хајка на ћирилицу у овом граду, где су на силу разбијане и скидане двојезичне табле, можда и најбоље осликаva статус ћирилице у Хрватској. Иако је физичко разбијање ћирилицом исписаних табли иза нас више од десет година, омраженост и персонификација писма као 'агресорског', и даље је присутна. У новије време догађа се и погрешна, искривљена интерпретација законских норми, као недавно у општини Врси код Задра. Иако је ово заправо први познати случај да се некајавна, дакле, државна институција обраћа са захтевом за уклањање ћириличног натписа с надгробног споменика на територији Републике Хрватске, он документује тенденције које нису ни усамљене ни безазлене. А притом су у потпуној супротности са важећим законским документима који проглашавају мањинска права и мултикултуралност као богатство.

Слични документи су усвојени и у Босни и Херцеговини, где се, упркос Уставу и законима који подржавају коришћење ћирилице као једног од званичних писама, наилази на отпор у примени. Тако је градско веће Мостара пре око месец дана одбило амандман Клуба Срба да називи насељених места, улица и тргova у овом граду буду исписани и на ћирилици, као једном од два, по Уставу, службена и равноправна писма у цеој БиХ.

Међутим, ни у Србији, у којој је Уставом прописана као службено писмо, ћирилица нема загарантовану примену. Према ставовима србијачких струка, њен положај у Србији данас није у ни мало завидном положају. Председник Одбора

Једна од бројних непожељних ћириличних табли (фото: YouTube printscreen)

које је основано као спона струке и државе и чије чланове су изабрали Влада Србије и Одбор за стандардизацију српског језика. Законска регулатива о језику актуелна је на овим просторима и константно изазива жустре дебате и контроверзе међу лингвистима, политичарима, грађанима, међу позванима и непозванима да о њој расправљају. Међутим, без обзира на то што су језичка питања овде толико снажно идеолошки обожена, није увек лако разлучити зашто се страси толико распирују око закона чија примена, видимо то у пракси, и није увек обавезујућа. У том смислу је ћирилица посебно илустративна.

Службена употреба српског језика и ћириличног писма у Хрватској регулисана је Уставом, Уставним законом о правима националних мањина, Законом о употреби језика и писма националних мањина и Законом о образовању на језицима националних мањина. Ретке су општине и градови који, иако испуњавају строге критеријуме заступљености српске националне мањине за статус ћирилице као службеног писма, то право у пракси заиста и реализују. Ретки су називи општинских седишта, институ-

за стандардизацију српског језика и члан Савета за српски језик проф. др СРЕТА ТАНАСИЋ, редовно подсећа да, иако је пре две године донет Закон о српском језику и ћирилици, до данас се ништа није променило у њиховом статусу. Држава га не спроводи, иако је приликом његовог доношења с државног врха поручивано да су српски језик и ћирилица међу најбитнијим чуварима националног идентитета. Уставне и законске одредбе о ћирилици као службеном писму не спроводе се у пракси многих институција, међу њима и оних државних. Медији, издавачи, трговци као аргументе за некоришћење ћирилице наводе економске разлоге. Корисници интернетских платформа технолошке препреке (иако сама компанија Гугл, рецимо, ћирилицу подразумева као званично писмо за српски језик). Млади имају своје разлоге и оправдања. Сви заједно – обиље изговора и равнодушност. Равнодушност, која је, на крају, изгледа моћнија од слова на папиру, којим год писмом било исписано. И која је, поред протеривања, чекића или тихог отпора, једнако снажна и делотворна.

■ Оливера Радовић

#211
Издаје Српско привредно друштво 'Привредник'

Утемељено 1897.

OSLONAC MLADIMA

oslonac.**privrednik.hr**

*Većina mladih Srba u Hrvatskoj prolazi kroz mnoge izazove. Dok mi razmišljamo o prošlosti, oni će budućnost pronaći negdje drugdje. **OSLONAC MLADIMA** smo i Ti i Ja, i svi Mi koji želimo u sadašnjosti graditi bolju budućnost.*

*Srpsko privredno društvo Privrednik kroz tri stoljeća je **OSLONAC MLADIMA**. Zajedničkim radom samo u zadnje vrijeme izdvojili smo preko 500.000 eura za učeničke i studentske stipendije.*

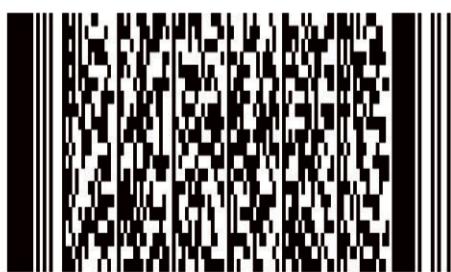
*Postanite i Vi Privrednikov donator i pridružite se zajednici koja je **OSLONAC MLADIMA!***

*Posjetite našu web stranicu
oslonac.privrednik.hr
i saznajte kako možete donirati.*

privrednik.hr

Pomozite uplatom i postanite
OSLONAC MLADIMA!
Skenirajte barkod mobilnom
aplikacijom bilo koje banke i
donirajte odmah! Hvala Vam.

*Posjetite naš P-portal i informirajte
se o srpskoj zajednici u Hrvatskoj*

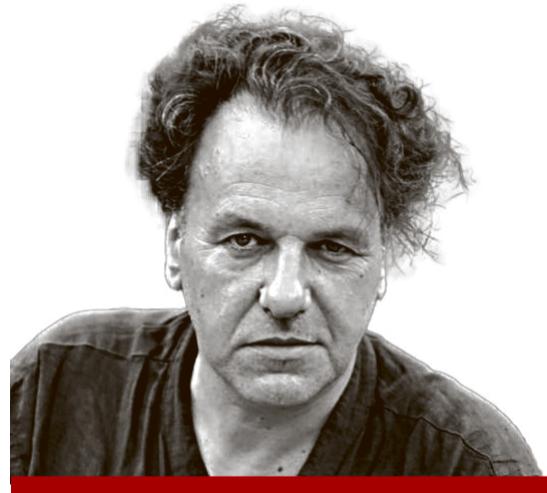
p-portal.net

Radio Privrednik
Stanica za sve naše ljude

p-portal.net/radio-privrednik
Slušajte nas putem Interneta

Ковач дрвеног жељеза

**ПРЕЧА(НСКА)
ПОСЛА**

пише Ђорђе Матић

**Примјер конвертита
који је окренуо све
капуте у конфекцији
наше политичке робе:
од младог комуни-
ста, самоуправног
привредног 'кадра'
до маспоковца. А кад
је моменат дошао,
и члана странке која
је прва дигла покло-
пац пакленог казана**

Има томе доста година како ми моменталну нелагоду и иритацију изазива једна дugo неразумљива симпатија многих београдских познаника, као и незнанаца, у широком кругу медијских људи, новинара, глумаца, музиканата, политичара (добро, то не чуди), до таксиста, коно-бара и такозваног обичног свијета. Уза све што тaj народ тамо, онако спектакуларно незаинтересиран за било коју сложенију динамику с ове стране, трајно окренут себи попут свих стварних (бивших) центара, осјећао и мислио о овој пак овдје земљи откад је настала, од добротамјерности до најгорих рефлекса – кад се спомене посљедњи 'заједнички' предсједник СФРЈ, који ће након најгорих десет година постати и предсједник Хрватске у два дуга мандата – лица се развику у осмијех наклоности. Неки што су довољно дugo у јавном животу још причају анегдоте из кафана и дружења с почетка деведесетих, скице о природном социјалном мајсторству и непосредности хрватског политичара ошtre кратке косе и браде. Некако тешко је

дијелити то весело расположење кад се човјек сјети да су се та њихова кафанисања одвијала док је све горило и земљом коју је дотични неискрено дужио догађале се неизрециве ствари.

Тридесет година касније, осим код екстрема и подземља друштва, минули политички рад тога човјека сада у високим годинама, у консензусу се држи фрапантно високо, иако је он, по свим точкама, примјер конвертита који је окренуо ваљда све капуте што су се нудили у конфекцији наше политичке робе: од младог комуниста, самоуправног привредног 'кадра' до маспоковца. А кад је моменат дошао, одмах и члана странке која је прва дигла покlopac пакленог казана да из њега изађу најмрачнији нагони и која нам након свега и даље заврће вратове ево већ четврто десетљеће.

У првим годинама нове, језиве власти, поред стварне моћи, много је и говорио. Лоше. Фра-зерски, дрвеним ритмом, неприродним паузама, афектирајући и у дикцији (као и сви што код нас афектирају – глас 'ћ' претварао у 'ч'). Садржином, пак, у говорима провлачио је дотадјавно нечувене ставове, пристајао уз ревизионизам најстрашнијег периода националне повијести и, као и његов шеф, у исти час правио 'синтезу' повијесних антагонизама на путу 'националног помирења', спајања неспојивог, као прави ковач дрвеног жељеза, као у срамно опортунистичкој и опсценој, а децензији и пол сакриваној аустралијској реченици о властитој нацији као 'побједничкој' и '41 и '45.

По повратку из Београда у јесен '91 говорио је да је његов задатак извршен и да Југославије више нема (послије је испало да су други то учинили, није он, какви). И горе – да овдашњи Срби, ова тужна корјеника што се запатила вјековима овдје и једва преживјела прошло стољеће, може да однесе собом (а куд то?) само блашо на ојанцима (наравно да се послије вадио и за то). Након свега, баш тамо где је те људе унапријед отпремао почетком деведесетих и где их је касније и његова идеологија протјerala, постао је прошлих година чак и омиљен гост по најгледанијим ток-шоу емисијама.

Кад су га ипак питали шта са свиме ониме прије, кад би га бојажљиво позвали на ред и цитирали му изјаве, прво се није сјећао, па некако као да се испричавао. И одмах кварио оном огавном реченицом, честом код свих што су се упрљали а сад би да се ваде: "...било је такво вријеме". Ајде? Како није свима било? Како је 'такво вријеме' увијек само онима што су се неодговорно, управо барацки понашали кад је требало тако мало да буде другачије?

Па кад више није 'такво' вријеме, него је, разумије се, 'овакво вријеме', и пошто је у јавном говору умукао одавно, прешао је на писање. И ових дана објавио и представио своје мемоаре, на хиљаду страница папира.

На промоцију дошао му је и курентни предсједник – по линији темперамента и једнаког осјећаја за одговорност, и он брзоплет, површан вербални егзибиционист првог реда. И гле – још један што преко изазива симпатије ('е фора вам је онај ваш, лудак, уме да завуче', видим у ретровизору одушевљеног таксисту).

Јасно је откуд та наклоност, и за првога и за другога. Наиме, они тако невјeroјатно пашу и лако се уклапају управо у ону околину. У ачење, вербалне импровизације, претјераности које се не штеде, само нек се намјести публика, у дискурзивно 'ватање' свих врста кривина и још од оријенталног облика 'округлина на ђош'. То је читава једна традиција народског

Представљање књиге Стipe Месића 'Прогон и национално буђење – Борба за демократску Хрватску' у Загребу (фото: Славко Мицор/PIXSELL)

човјека у политици, празног а сналажљивог, бајапашићевског типа без истинских ујверења, што има репертоар и за астал у кафани и за скupштинску говорницу. А кад се докаже временом да је изговореним такав правио силну штету, онда мангупски, триковима, некад арогантно а некад потуљено, играјући 'на прескакало', на крају промрси негде у страну: 'па добро, било па прошло, шта има везе...'

Језик је као и иначе увијек кључ. И кад се овај првоборац контратреволуције био одметнуо од злог демијурга и прешао у опозицију, нетко се у редовима уличарског отпада и политичког подземља досјетио како да га увиједе: назвали су га 'Бурдушем'. То је требала бити културрасистичка увреда, чудно анакрона за тај тренутак одавно очишћеног заједничког културног памћења, што се позивала на давну и чувену улогу великог српског глумца и комичара Јована Јанићијевића. 'Бурдуш', бива – Србијанац, а може и Циган, исто је. Неочекивано духовито – та канала обично има најнижи, потпуно ступидан смисао за хумор. Али био је то и тест за неке: ако је човјек имао и мрву осјећаја за честитост, тада је, ако икад, рефлексно хтио да га обрани, одбијајући другу разину ове досјетке и њену моралну одвратност. И пожелио да исмије исмијеваче који нису увидјели да су одали и властиту културну попудбину. Чудно: ако је ишта ољудило политичара којега данас хоће да представе као онога тко је могао бити рјешење, иако је већину својег јавног рада уствари био проблем – то је била та присједоба.

На представљању прва два дијела тих мемоара, као и некада у говорима, позерскије насловљених него што би ту било икаква важнијег садржаја и материјала, данашњи предсједник хтио је такође да испадне духовит. И како друго да буде него једином школом хуморног говора која увијек ради, која ће поуздано бити ефектна. Обратио се претходнику цитирајући, како рече, 'фамилију Топаловић' (где нестаде обиље?), то јест реплику из 'Маратонаца' Ковачевић/шијанових, цитат што је ушао у језик, у неписану антологију југославенске цивилизације: '...ко је вас познавао, ни пака му неће тешко пасти.'

Е мало и ми да злурадимо. Настрану недосљедност, брисање читаве културе, па увођење поново, кад се схватило да је без ње не само бљутаво и празно – него и да је (ево и потврде!) она у свима и даље, трајно уgraђena у културну матрицу, у саму мисао. И да се без ње некада не може ни изразити. Или ако нетко мисли да није: ето, нек ми нађе сличан цитат из овдашње културе, одговарајућу луцидност и двозначност из овдашњег националног културног канона, цитат који ће надмашити Ковачевићев и учинити га беспотребним и надвлађаним, превазиђеним (избаченом ријечју речено).

Док мемоарист и политички маратонац заиста трчи 'почасни круг', наслеђенник је цитатом оптрачао пак другачији круг. Пуни, симболички – којим се враћа тамо где одувијек припада. ■

ВОЈИН ПЕРИЋ Наше казалиште поучава о другачијем и различитом

Не страх од загрљаја, од руковања, не страх од приступа на улици и од разговора. Потребно је да се повежемо, да наша унутарња богатства почну међусобно комуницирати. Тада ћемо заиста сви бити богати

Kазалиште слијепих и слабовидних Нови живот у Загребу постоји још од 1948. године и недавно је прославило своју седамдесет и пету објетницу живота и рада. Како живи ово вриједно казалиште и какви типови представа су на његовом репертоару? Како функционирају слијепи глумци на позорници и колико се поштују слијепе особе и њихов рад у друштву уопће? О овим темама разговарамо с директором и дугогодишњим глумцем Казалишта слијепих војином Перићем.

Седамдесет и пет година постојања Казалишта слијепих и слабовидних особа Нови живот, крупна је бројка.

Ако почетак дављење глумом претпоставља одређену младост и ако кажемо да то дављење подразумијева и неки дужи временски период, онда можемо рећи да нико од нас који смо данас у казалишту Нови живот није био свједок почетка овог театра. Утемељитељи нашег казалишта нису више међу нама. У овом казалишту ја сам већ 43 године и то је неки стаж који ми омогућује да о том театру могу нешто рећи. Оно је на почетку, 1948. године, било секција нашег тадашњег куд-а Нови живот, али секција с којом је радио такав човјек који се звао том дурбешит, дакле, бард казалишне режије, а касније је у нашем театру радио и читав низ редатеља изузетне енергије. Ми смо најстарије казалиште слијепих на свијету. У толико година стекли смо велико искуство, знање и вјештине кретања по сцени: прошли смо и одређене школе глуме и сценског покрета и то јест велики капитал за све нас.

Када се окренете и погледате тај низ од 75 година вашег театра, што видите?

Ми смо расли свих ових година, редовно имамо одличне критике наших представа, судјелујемо на фестивалима професионалних казалишта и, ако се смијем похвалити, побиједили смо с плесном представом на респектабилном фестивалу коморног театара Златни лав у Умагу. Ми јесмо казалиште у најстварнијем смислу ријечи, али формално ми смо само удруга цивилног друштва. Након 75 година рада нашег казалишта, наш осјећај је двојак: ми смо и даље сакупљачи предрасуда о нама као слијепим лјудима, у друштву којему су пуна уста о потреби укључивања маргинализираних и хендикапираних група, а да за ту инклузију то друштво не чини много. С друге стране, ми у нашем казалишту данас ипак осјећамо понос да смо нешто покренули, да смо друштвено присутни и да је то зрно укључености које ми носимо, једно од највећих свјетала инклузије које то друштво тренутно има. Напоменуо бих да постоје државе које до таквог укључивања заиста држе и неке од њих имају и професионалне театре слијепих. Зашто то не би могла бити и Хрватска?

Слијеп као љубав

У поводу објетнице 75 година рада казалишта слијепих направљена је и изложба у Музеју града Загреба.

Музеј града Загреба је установа која је прилагођена потребама група као што је наша, не само у Хрватској него и шире и они то раде свестрано.

Њихова пракса је да слијепу особу воде кроз читав стални постав, а не као на примjer у Лувру, где имају само једну просторију с неколико скулптура намијењену посјетима слијепих људи. Ми хоћемо бити дио посјетитеља и ићи с њима кроз музеј и то Музеј града Загреба ради. Зато смо пожељели да тамо имамо изложбу за обиљежавање наших 75 година. Била је то заједничка сурадња из које је настала изложба која о нашем казалишту говори кроз фотографије, видео снимке и плакате, костије и сценографске детаље. Та изложба је једна галерија нас и наших ликова које смо тумачили, глумаца с више лица, као и попис свих људи који су прошли кроз ово казалиште.

Каква је повијест сурадње Казалишта слијепих Нови живот и Музеја града Загреба?

Сурађујемо већ дugo с људима из Музеја града Загреба, с госпођом Весном Леинер и младеном Микулином, а и ја сам тамо нека врста конзултант за потребе слијепих у обиласку музеја. Заједно с овим људима направили смо први водич за слијепе на Брајевом писму, на увећаном тиску и с одређеним рељефним тлоцртима. Та сурадња траје већ петнаестак година и са стране музеја све је то дјело Весне Леинер и њених колега. Они су показали љубав и вољу за нашу изложбу. Аутор изложбе је Александра Бугар, али и људи из музеја на чelu с Весном Леинер су њени творци. Хвала свима који су учинили ову изложбу могућом: Музеју града Загреба, Министарству културе и Уреду за културу града Загреба и градоначелнику Томашевићу који је био покровитељ изложбе.

Директор и дугогодишњи глумац најстаријег казалишта слијепих на свијету Нови живот
РАЗГОВАРО
Бојан Муњин

Војин Перић (Фото:
Сандра Шимуновић/
PIXSELL)

Господине Перићу, каква је ваша особна глумачка повијест дуга 43 године?

Формално ја јесам као глумац члан Хрватског друштва драмских умјетника, али у неком истинском смислу имам неки свој специфичан поглед на казалишну умјетност. Сваку представу радим као да ми је прва. Прошао сам све жанрове, од античких комада, класичне и надреалистичке драме и разне врсте комедија. Написао сам и пет казалишних комада, два за дјецу, а неке од њих сам и режирао. Пуним устима сам јео казалиште. Сада, јајаш понешто желим рећи и дати казалишту. Још има аутора које нисмо играли, иако смо играли многе, још има лица која нисам донио на сцену, има и представа које бих волио режирати. Ту је и једна збирка поезије и прозе, као и представа према комаду који сам написао, 'Слијеп као љубав', коју бих волио режирати, ако успијем, за 45 годишњицу мој бављења казалиштем.

Како изгледа живот у театру Нови живот из дана у дан? Како теку пробе и припрема представа? У нашем казалишту мало је теже, јер сви наши глумци долазе на пробе након свог редовног посла. Али, без обзира на могућу исцрпљеност, на нашим пробама је увијек лијепо. Уз то, ради се о интересним глумцима, с доста утакмица у ногама и та наша колективна атмосфера непрестано се освјежава. Знамо се. Једни смо у другима. Чим се оформи ансамбл за неку представу, он профункционира врло брзо, јер ми пронађемо те мале нише које су нам заједничке, зато што се дружимо и изван театра. Има и представа где наши глумци заиста играју сами себе, као што је то била изведба 'Јучер сам се сјетио плаве'. Био је то покушај неке врсте документаристичког театра, у којем четири потпуно слијепе особе, свака понаособ, играју призоре из властитог живота, а друго троје играју њихове пријатеље и близке људе.

ШТО ЗНАЧИ ПЛАВА БОЈА У НАСЛОВУ ПРЕДСТАВЕ?

Изгубити вид је рушење једног свијета. Боје можете дотакнути само оком, а онда одједном то не можетеничим. Можете, али само по сјећању. Можете имати менталну мапу нечега, али та мапа се мијења. Ако сте ментално зацртали пут којим се крећете, на примjer, у граду и нетко на том путу стави неку препреку, ментална мапа се разбија. У свијету слијепих сустав појмова се редуцира, а замисlite како је тек људима који су слијепи од

рођења. Како таквим људима објаснити небо? Наша представа 'Јучер сам се сјетио плаве' нека је врста приче о четири слијепе особе, феникса који се дижу из пепела.

Задавиште, а не казалиште

Како публика доживљава ваше представе?

Мислим да ово казалиште са свим својим специфичностима може нас поучити о оном другачијем и о богатству различитости. Може нас поучити и како истински искористити оно што ти је од твојих могућности преостало. Зато је наше казалиште добро на примјер за дјецу и за младе. Играмо пуно дјечјих представа. Ту је 'Циркуски слонић Чарли' и 'Бијели клаун', а сада припремамо представу 'Ружно паче' да покажемо дјеци да није гријех бити другачији. Чак сам и ја написао два дјечја комада која играмо, 'Човјечју рибицу' и 'Како се прави пјесма', које сам написао зато да се дјеца приближе поезији која је данас потпуно запуштена. Генерално, тим младим људима је данас потребно, рекао бих, једно светло душе, које је угашено у овој нашој епохи мрзилаштва свих против свију. Како би било лијепо када би људи само мало размислили о емпатији. Ја сам слијеп и не видим ништа, али има пуно људи који живе пуно горе од мене. Мени је тих људи жао и желио бих им помоћи на било који начин, ако могу.

Једном давно сте ми говорили о унутарњем богатству слијепих људи. Како је данас с унутарњим свијетом људи уопће?

Данас се пуно тога промијенило, на начин да је оно визуално постало доминантно у нашим животима. Ми сви буљимо у свакојаке екране. Ја, такођер, прелиставам портале и слушам. Упеџали смо се као наивне рибице на друштвене мреже, а оне су грабо речено – сметлиште. Што је унутарње богатство данас: то је нешто што сви имамо, само се неки њиме поносе, а неки га се сраме. Да би то унутарње богатство постало видљиво, потребна је узајамност. Не страх од загрљаја, од руковања, не страх од приступа на улици и од разговора. Потребно је да се повежемо, да наша унутарња богатства почну међусобно комуницирати. Тада ћемо заиста сви бити богати. Оно што нас је морала научити пандемија јест да смо фалили једни другима. Сада више није вријеме за 'ја' него за 'ми'.

Сада је вријеме малих узајамности, вријеме када би требали бити једни с другима.

Какав лијек би вриједио за поновну успоставу хумане друштвености?

Што је то инклузија? То је укључивање мене у друштво, у људски род. Али, тко ме је из тога исключио? Зато што сам слијеп? Опростите, али то је нељудски. Ако прихватимо пак инклузију као нешто позитивно, ондаје у пракси код нас тако да они који требају бити укључени чекају – инфраструктуру. Дјеца пола године чекају своје уџбенике, чекамо семафоре на улицама, чекамо помоћ друштва. Ако друштво заиста жели помоћ онима које хоће укључити у друштво, нека једноставно створи ту инфраструктуру. И питање на крају: када ће нас слијепе прихватити људи? Зато јер имамо компетенције, знања и талente – када? Ствари стоје тако да људи данас занимају лоше вијести, а не позитивни искораци. Зато када се догоди да нас људи прихвате као људе, бит ће то права инклузија. Онда када хомер не буде 'слијепи пјесник' него пјесник, када реј чарлс не буде 'слијепи глазбеник' него глазбеник који, знамо, јест и слијеп. Тада говоримо о прихваћању као о узајамности, о емпатији и прочишење. Тада говоримо о нечemu што би се могло назвати стварном екологијом духа.

Много тога различитог је на репертоару казалишта Нови живот. Како се профилира ваш репертоар?

Нама доста одговара театар апсурда и зато смо често играли јонеска, хармса и друге, јер такви комади допуштају слободу на сцени, која нашем театру прилично одговара. Осим тога, ми испитујемо различите жанрове, шарамо, јер не можемо знати као казалиште слијепих, како ће нас публика у одређеном тренутку прихватити. Осим тога, генерално, данас превладава забавиште, а не казалиште. Људи сада прије хоће комику, пуно мање озбиљан театар. Тако је данас и с књигама и другим гранама културе. Ми рецимо у театру Видра у Загребу, где наступамо и који на репертоару има искључиво комедије, играмо андрићеве 'Кругове' који су врло озбиљна представа. Мислим да умјетност мора исповиједати друштво, треба указивати на проблеме и давати алтернативу. Можда ми обични људи не можемо рјешавати свјетске проблеме, али сам увјeren да ако би сваки човјек на добар начин утјеао само на тих неколико људи око себе, већ бисмо сви пуно направили. ■

Запетљани у историји

У процесу стварања данашње БиХ почетком 90-их, бошњачки политичари позвали су се на тековине ЗАВНОБИХ-а доводећи у везу нову државу са одлукама из 1943. То је на српској страни оцијењено као историјски парадокс јер су изласком БиХ из заједничке државе погажени сви принципи АВНОЈ-а

И ако је од завршетка рата прошло 28 година, БиХ и даље нема закон о празницима на нивоу цијеле земље, па тако њени грађани у оба ентитета заједно обиљежавају само два међународна празника – Нову годину и Први мај. Сви остали празници, осим вјерских, предмет су деценијског спорења. И док Република Српска слави 9. јануар као Дан Републике, 9. мај је Дан побједе над фашизмом, те 21. новембар као Дан потписивања Општег оквирног споразума за мир (Дејтонски споразум), у Федерацији БиХ те датуме игноришу, али славе 1. март као Дан независности, те 25. новембар као Дан државности. У Бањалуци се позивају на републички Закон о празницима, а у ФБИХ на акт који је настао још за вријeme рата у БиХ. У протекле више од двије и по деценије ниједна генерација политичара није се озбиљније бавила празницима из простог разлога што су готово сви били свјесни да су разговори на ту тему унапријед осуђени на пропаст.

Поклопило се да ове године пада 80. годишњица од засједања завнових-а у Мркоњић Граду, што је цијелој тематици дало додатни симболички значај, па је редовна халабука подигнута на нешто виши ниво. Поједини политичари из Сарајева имали су намјеру да празник обиљеже баш у Мркоњић Граду, у згради где су делегати завнових-а усвојили чувени принцип да 'Босна и Херцеговина није ни српска ни хрватска ни мусиманска, него и српска и хрватска и мусиманска', али мун Републике Српске није одобрио одржавање тог скупа због бојазни од могућих инцидената. Друга група је намјеравала да празник обиљежи у Бањалуци, свечаном академијом, али и тај скуп је забрањен. Међутим, то није спријечило лидере појединих сарајевских странака да ипак дођу у Бањалуку и окуне се у централни Сосијалдемократске партије БиХ. Тај догађај протекао је на рубу инцидента, јер су се у исто вријeme пред просторијама сдп-а окунули бивши борци Војске Републике Српске који су протестовали због тог чина. На крају је све завршило на вербалним увредама, а гости из Сарајева безбедно су се вратили у свој град.

'У Федерацији БиХ празник, у Српској обичан радни дан', наслов је који се свих ових година понављао у већини медија у БиХ на 25. новембар.

25. новембар постао је још једна од тачки пуцања БиХ

пише
Жарко
Марковић

Сједница
Предсједништва
БиХ (фото: Армин
Дургут/pixsell)

Ове године пао је у суботу, па је нерадно било на свим странама, што је дало и довољно времена свима који су имали намјеру да се огласе да добро размисле о ономе што ће рећи. А боље да нису.

Кратак скок у историјске списе отвара да је 25. новембра 1943. у Мркоњић Граду одржано прво засједање Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења БиХ (завнобих). На сједници се окупило близу 250 делегата из цијеле земље, од тога око 170 са правом гласа, који су БиХ прогласили за једну од шест равноправних република унутар Југославије, истовремено проглашавајући ово тијело највишим органом власти у БиХ. Изабрали су и делегате за засједање авној-а, које се десило четири дана касније у Јајцу. До краја Другог свјетског рата делегати су се окупили још два пута. У Мркоњић Граду и данас постоји спомен-музеј првог засједања завнобих-а.

У процесу конституисања нове државе почетком деведесетих, бошњачки политичари позвали су се на тековине овог догађаја доводећи у везу нову државу, насталу отцијељењем од Југославије, са одлукама из 1943. Ово је на српској страни аутоматски оцијењено као историјски парадокс јер су изласком БиХ из заједничке државе погажени сви принципи авној-а којем је завнобих претходио. Подсјетимо, БиХ је прогласила независност након референдума одржаног 29. фебруара и 1. марта 1992. године, а на који већински нису изашли Срби.

'Данас се у Сарајеву позивају на завнобих на којем је речено да је БиХ и српска и хрватска и мусиманска, а управо су Хрвати и тадашњи Мусимани тог 1. марта поручили Србима да иста та БиХ није и српска', поручују ових дана из Бањалуке. Сматрају и да 1. март као дан независности аутоматски негирају 25. новембар и та два датума није могуће заједно обиљежавати.

С друге стране, у Бањалуци се из године у годину све више упору да покажу отклон од завнобих-а. На оптужбе да негирајући завнобих практично негирају и антифашистичку прошlost својих предака у највећем граду Републике Српске одговарају да овдје није на сцени негација завнобих-а, него противљење покушајима да 25. новембар буде дан државности.

'Данашња БиХ нема ништа са оном из Мркоњић Града 1943. Данашња БиХ настале је у Дејтону 1995. и сви би требало да славе тај дан', порука је из Бањалуке. Уље на ватру по обичају сваке године долијева милорад додик, предсједник Српске.

'Обиљежавање 25. новембра, дана када је 1943. године одржано прво засједање завнобих-а, као празника у мусиманском дијелу ФБиХ још једном потврђује њихово лицемјерство. Од укупно 172 делегата, њих 108 или 63 одсто били су Срби, док је мусимана било 44 или 26 одсто – навео је Додик анализирајући национални састав делегата.

Предсједавајући завнобих-а био је војислав Ђедо Кецмановић, лекар, родом из околине Приједора, истакнути предратни политички и културни радник. У руководству тог органа заједно с њим били су Авдо Хумо, Александар Прека, Ђуро Пуцар Стари и Хасан Бркић. Војислав Кец-

Сарајево за Дан државности БиХ
(фото: Армин Дургут/pixsell)

мановић имао је улицу у Сарајеву све до избијања грађанског рата у БиХ, када је та улица понијела име Нусрета шишића деде, припадника јединице Зелене беретке. Управо тај случај један је од главних аргумента заговорника тезе да је лицемјерно да у Сарајеву прослављају 25. новембар.

Истовремено, у Бањалуци постоји улица војислава Кецмановића, и не само њега, него и других делегата завнобих-а попут Раде Врањешевића. Имајући у виду доминантно учешће Срба у том догађају, такође је парадоксално што тај датум у Бањалуци и даље ипак изазива политичку нервозу.

Бошњачки политичари, пак, имају обичај да на овај дан иду много дубље у историју па ону 'завнобиховску БиХ' поистовећују са краљевином Босном која је постојала у 14. вијеку. 'Босна и Херцеговина је једна од најпостојанијих европских држава. Данас у Европи има 49 држава. У вријеме када је средњовјековна босанска држава постала краљевина 1377. године, било је само 15 краљевина у Европи, а Босанско краљевство било је шеснаесто. Када већина европских држава није ни постојала, ми смо били у елитном клубу 16 европских држава краљевина. Коријени наше државе су изузетно јаки и дубоки и њих не могу ишчупати мали и пролазни политиканти јер то нису могле ни пуно веће и јаче сile од њих', рекао је на обиљежавању 25. новембра у Сарајеву бошњачки члан Предсједништва БиХ денис Бетијоровић.

А та врста приче тек нема никакву 'проћу' у Бањалуци. 'Све је накарадно. Једино је иво Андрић добро рекао: "Када уђете у БиХ, престаје логика." Овдје је веома тешко наћи логику', узвратио је Додик. Логике нема ни у чињеници

Предсједавајући
ЗАВНОБИХ-А био
је Војислав Ђедо
Кецмановић, лекар,
родом из околине
Приједора, истакнути
предратни политички
и културни радник.
Војислав Кецмановић
имао је улицу у
Сарајеву све до
избијања грађанског
рата у БиХ када је та
улица понијела име
Нусрета Шишића
Деде, припадника
јединице Зелене
беретке

да је већина споменика посвећених ноб-у који се налазе на територији Федерације БиХ данас у запуштеном стању, а неки су готово потпуно уништени. Истовремено, дан државности редовно бива обиљежен на грбу првог предсједника БиХ Алије изетбеговића који је 1946. године био ухапшен од стране комуниста и осуђен на затворску казну због сарадње са нацистима.

Лидери сарајевских партија су свој долазак у Бањалуку ове године, и поред забране одржавања скупа поводом дана државности, по повратку у Сарајево представили као својеврсну побјedu, иако је остало нејасно какву корист од те побједе ће имати обични грађани БиХ у оба њена ентитета, када су се већ 26. новембра суочили са истим животним проблемима који су их мучили и дан раније.

А и у наредним годинама ће, без сумње, сваког 25. новембар једни да славе, а други да иду на посао. ■

Протест припадника
Борачке организације у
Бањалуци (фото: Дејан
Ракита/pixsell)

Љевица за Израел, десница за Палестину

Онај дио српске јавности који се и у другим ситуацијама супроставља англоамеричком хегемоном империјализму и у овом случају заузима позицију која је контра тој доминантној политици

Као што је рат Русије и Украјине из фокуса глобалне јавности потпуно потиснуо вирус Цовид 19, мада овај, наравно, није нестао, такође и најновија епизода израелско-палестинског сукоба у запећак јавног интереса на глобалном нивоу басила донедавно уђедљиво најатрактивнију тему: руско-украјински рат. У том смислу ни Србија није изузетак. Ипак, јавна перцепција оба ова рата у Србији је добро друкчија него у остатку Европе. Кад је ријеч о руско-украјинском рату, Србија је у Европи изузетак јер није увела санкције Русији. Истини за вољу, ту Србија баш и није потпуни изузетак, чак и на западном Балкану, пошто санкције Русији није увела ни БиХ (да овде не потежемо Белорусију). Међутим, кад је ријеч о БиХ, једини разлог за овакву политику је вето из Републике Српске, док је став у Федерацији БиХ сасвим усклађен с доминантним расположењем у западној Европи и Америци. У Србији пак, став највећег дијела јавности врло је отворено проруски, те се властима никако не исплати кокетирати са идејом увођења санкција Москви.

Има код миљенка смоје онај божанствен детаљ кад су почетком двадесетог вијека зартили Јапан и Русија, па се Слићани подијелили на 'навијаче Јапана' и 'навијаче Русије'. Смојини Слићанијијају се налик на данашњу јавност у јужнословенским земљама. Као да у свијету не може да избије рат, а да се људи не подијеле на оне који подржавају једну и оне који подржавају другу страну. Те подјеле су понегде необично једнотавне. У БиХ, примјера ради, Бошњаци су листом пропалестински, а Срби и Хрвати пропроруски настројени. То је донекле повезано са сјећањем на рат деведесетих, односно са бошњачким истовјерничким идентификовањем са Палестинцима, док Срби и Хрвати памте да су Палестинци у том рату били на бошњачкој страни. Ситуација у Србији је другачија, мада неких сличности има, првенствено код јаке идентификације Бошњака у Србији (првенствено у Новом Пазару и сусједним санџачким општинама) са Палестинцима. И код самих Срба, међутим, код обичног народа, ако је судити по реакцијама људи из неке типичне 'вокс попuli' фасцикли (продавци на пијаци, такси, путници у градском превозу), доминира солидарност са палестинским цивилима. Кад је ријеч о ставу 'обичног народа' не треба заборавити ни традицију 'политике несврстаности' као и отворено пропалестинске спољне политике СФРЈ. Палестинци су у другој половини двадесетог вијека у Југославији често бивали приступни као студенти, примјера ради, а то 'колективно сјећање' до дана данашњег остварује неки утицај.

Српски политички врх видно се труди да у овој ситуацији не заузима стране. Још од прије сукоба, службени Београд успјева да одржава добре политичке односе и са Израелом и са Палестином. Израелске инвестиције у Београд, нарочито кад је ријеч о шопинг центрима видљиве су лако на

свакодневном нивоу. Такође, неки истакнути палестински лидери, политичари и пословни људи повезивани су са одређеним врло популарним привредним пројектима попут 'Београда на води'. Не треба заборавити ни да је пред крај трамповог мандата, у оном споразуму између вучића и тачија, као колатерални моменат провучено и 'израелско питање' што је за посљедицу имало да је Израел признао независност Косова, а Србија је формално признала Јерусалим као главни град Израела. Службени Београд стога не жели да се сврстава, него води политику у складу са доминантним глобалним трендовима, што значи и да не прави 'лакејске' потезе попут оног који је ун-у направио службени Загреб кад се сврстао на америчку 'магарећу клупу' оних који нису гласали за позив на промтни прекид ватре и насиља. Није ни политика Београда овде претјерано проактивна, није такође ни регионално 'инокосна' као у случају руско-украјинског сукоба, али, ето, успјева ипак барем номинално колико-толико принципијелна у осуђивању сваке врсте насиља и противправног дјеловања.

Најнеобичнија ствар у Србији у овом контексту је сврставање професионалних медија. По свједочењима људи из поједињих западних амбасада, међу дипломатама у Београду по овом питању постоји становита збуњеност. Наиме, за разлику од фактички цијelog остатка Европе, где је практично неизbjежно правило да су медији с лијево-либералне стране пропалестински настројени, док су они десно-конзервативни пропраелски, у Србији се стиче дојам да је управо супротно. По општем мишљењу, недјељни лист који најнедвосмисленје заступа лијево-либералну страну друштвеног спектра – београдско Време

– заузима доста жестоко и чврсто укоријењену произраелску позицију, док десничарски Печат у текстовима скоро свих својих истакнутијих аутора држи палестинску страну. И заиста, довољно је прочитати било који од посљедњих четири-пет бројева ових магазина па се пластично уверити да је овај утисак сасвим исправан. Зашто је то тако могла би бити тема за посебну мултифакторску анализу, али овде је довољно нотирати ту врсту необичности и примијетити да онај дио јавности који се и у другим ситуацијама супроставља англоамеричком хегемоном империјализму и у овом случају заузима позицију која је контра тој доминантној политици. У том смислу, солидарност са Палестином и Палестинцима ту није базирана на заједничкој религији, него на неким универзалним етичким принципима. ■

ИМПРЕСУМ

Година xvi / Загреб | петак, 01/12/2023

ПРИВРЕДНИК #211

издавач
Српско привредно друштво
'Привредник' и Српско
народно вијеће
главна уредница новости
Андреа Радак

графички уредник
Дарко Матошевић
дизајн
Парабуреа /
Игор Станишићевић
& Дамир Бралић

УРЕДНИК ПРИВРЕДНИКА
Никола Лунић
РЕДАКЦИЈА
Јовица Дробњак, Александра
Лошић, Ђорђе Матић, Бојан
Муњин, Оливера Радовић,
Маша Самарџија, Леон
Ћеванић и Душан Цветановић

Привредник се финансира средствима
Савјета за националне мањине Владе
Републике Хрватске.
РЕДАКЦИЈА
Привредник 18,
10 000 Zagreb
т/ф ++385 1 4854 478
ured@privrednik.net
www.privrednik.hr

Србија и
израелско-
палестин-
ски рат

пише
Мухарем
Баздуљ

Комеморација на вјетрометини

Олујни вјетар замало је прекинуо годишњицу чувене битке за ослобођење Барање

Прошле суботе, 25. децембра, у Барањи је свечано обиљежена 79. годишњица завршетка чувене Батинске битке из новембра 1944. године, која је омогућила да Барања буде ослобођена од фашистичке окупације. Тим поводом, у организацији Николе Опачића, предсједника УАВА Бели Манастир, положени су вијенци на Споменик палим борцима Болманске битке код Болмана, на споменике у беломанастирским приградским насељима Шећерани и Брањином Врху, потом на споменике на беломанастирском Партизанском гробљу и на Тргу слободе, а на крају на Споменику захвалности Црвеној армији на брду изнад Батине и Дунава, где су се водиле најжешће борбе у Батинској битки.

Кад су учесници комеморације почели пристизати у Батину, монументални споменик Антуна Аугустинчића био је окупан сунцем, иако је пирио прилично хладан сјеверац. Оне који су ранијих година у ово доба долазили на обиљежавање годишњица Батинске битке то и није изненадило јер се споменик налази на стромом брду које као да се стрмоглављује у Дунав,

Захвалност погинулим херојима Батинске битке

с кога у смјеру југоистока пуша поглед на Батину, широки и моћни Дунав, прекодунавски Мост 51. дивизије и на бачку равницу према Бездану, која је знатно низа од барањске обале, а посебно од тзв. Краве коте 169 на којој је погинуо велики број црвеноармејца и партизана.

Док су се учесници окупљали у јужном подножју Споменика, са сјевера, из правца Мађарске, почели су убрзано стизати помало застрашујући црни облаци, а вјетар је постајао све јачи и све хладнији. Кад је полагање вијената почело, црни облаци су закрили споменик, све је затамнило и чинило се да ће сваког часа нахрупiti

хладна киша или чак снијег, а вјетар је почео тако 'бријати' да није било баш угодно стајати на тој вјетрометини. Ипак, полагање вијената храбро је настављено даље. Потом су се, док је олујни вјетар рушио постоља с вијенцима, пригодним говорима окупљенима обратили руски амбасадор Андреј Нестеренко и предсједник САВА РХ Фрањо Хабулин, који се у свом говору запитао оно што су вјероватно осјећали сви окупљени: ако је на том мјесту данас тако неугодно, како ли је тек било борцима који су из бачке равнице форсирали ледени Дунав и освајали утврђено брдо изложен митралејској и артиљеријској ватри? За то је требала изузетна храброст и велика одлучност да се непријатељу задада одлучан ударац.

Послије тога сви учесници обиљежавања повукли су се у Спомен-дом Батинске битке, где је службено промовирана монографија 'Споменици Народноослободилачке борбе на подручју Барање', коју су САВА РХ и УАВА Бели Манастир издали 2022. године. На крају је Руска амбасада приредила дружење и закуску за све учеснике.

■ Јован Недић

Сјећање на страдале

Данас смо обиљежили 80 година од ослобођења задњих Жидова из Лудбрегa, рекао је Миливој Дретар

На лудбрешком градском гробљу одржана је комеморација за Јевреје страдале у Холокаусту за вријeme Другог свјетског рата. У овој тужној објетници у организацији Заједнице удружења антифашистичких бораца и антифашиста Вараждинске жупаније (ЗУВАБА), учествовали су представници Града Лудбрега, јеврејске вјерске заједнице и загребачке општине те други грађани. Положени су вијенци, а пригодну молитву одржао је главни рabin Луцијан Моще Прелевит. Говорили су др. Огњен Краус, предсједник Координације јеврејских општина Хрватске те предсједник антифашистичког удружења Вараждинске жупаније Миливој Дретар. У комеморацији су

Окупљање на гробљу у Крижевцима

учествовале чланице Секције жена при Јеврејској општини Загреб.

— Данас смо обиљежили 80 година од ослобођења задњих Жидова из Лудбрегa. Прије рата, у граду се налазила најмања жидовска заједница у Хрватској, 74 душа. У неколико наврата Жидови су одведени у логоре из којих се већина никад није враћала — рекао је Миливој Дретар.

■ З. Витановић

Капиталне инвестиције

У Заједничком већу општина потписано је седам уговора с мањинским већима и Општином Негославци

Након што су у првој половини ове године општине са подручја деловања Заједничког већа општина добиле средства за реализацију програма капиталних инвестиција у укупном износу од 700.000 евра, предсједник зво-а Дејан Дракулић потписао је уговоре и са представницима мањинских већа Вуковарско-сремске, Осјечко-барањске жупаније и Општином Негославци, која из објективних разлога није имала раније потребну документацију. Потписаним уговорима конкретизовано је додељивање бесповратне подршке у оквиру другог јавног позива за капиталне пројекте. Осим споменуте општине, у Вуковару су уговори уручени представницима ВСНМ-а Вуковарско-сремске и Осјечко-барањске жупаније, Већа градова Вуковара и Белог Манастира, Дарде те Општине Јагодњак.

— Реч је о износу од 540 хиљада евра за споменуте пројекте те неке од програма зво-а — рекао је Дракулић подсетивши да је у оквиру оба јавна позива инвестирано 1,3 милиона евра, захваљујући ангажману саборских заступника СДСС-а те разумевању хрватске владе. Реч је углавном о уређењу спортичких и објеката јавне намене, у власништву државе, мањинских већа или јединица локалне самоуправе.

— Очекујемо још један јавни позив на који ће моћи да се пријаве општине и мањинска већа и у оквиру којег ће им бити на располагању 330 хиљада евра — закључио је Дракулић. Највећи износ појединачне помоћи од 100 хиљада евра добила је Општина Негославци, намењен Етно кући у центру тог места.

— Реч је о аутентичном простору који датира из 1928. године и подсећа по изградњи на некадашња, богата војвођанска газдинства. Износ од 25 хиљада евра намењен је за куповину објекта док је остатак износа предвиђен за реконструкцију и уређење — рекао је начелник Душан Јецков. Након обнове, ово би место нудило додатне садржаје у сфери културе и туризма. Служило би тамошњим удружењима за одржавање различитих програма. Уговор је потписала и Драгана Вујаклић, председ-

Потписивање уговора у Вуковару

ница ВСНМ-Јагодњака. Реч је о износу од 12.600 евра, који ће бити инвестиран на постављање јавне расвете на фудбалском игралишту у месту Болман.

— С обзиром на лошу демографску ситуацију и велики одлазак младих, фудбалски клубови су често једино место њиховог окупљања. Ово је улагање у младе и побољшање њиховог друштвеног живота — рекла је Вујаклић.

■ Сенка Недељковић

Ко га не би вол'о?

Омиљени београдски Ансамбл Коло у Загребу је још једном разгалио многобројну публику

Национални ансамбл народних игара и песама Србије 'Коло' у оквиру турнеје под називом 'Колодром', 27. новембра увечер разгалио је пуну дворану Културног центра Травно у Загребу. У уводном дијелу концерта приказан је документарни филм о балету 'Охридска легенда' Стевана Христића, први пут изведеном у Народном позоришту у Београду, 29. новембра 1947. Либрето је заснован на грађи бајке и легенде о времену робовања под Турцима, а музика, као и оригинална кореографија, ослањају се на фолклорне елементе подручја Јужне Србије, при чему је Христић неке музичке мотиве позајмио из 'Десет Руковети' Стевана Мокрањца.

Слиједио је програм саткан од антологијских нумера из богатог репертоара ансамбла. Преко 50 врхунских умјетника је у 80-минутном програму између осталих извело Игре из Западне Србије, игре из Призрена, Старобосанско немо коло из Гламоча, 'Тројно' — чобанско надигравање из Источне Србије, Шопске игре, Циганске игре из Војводине, па и игре из Беле Крајине, дијела Словеније где је у селima опћине Чрномељ живи аутохтоно српско становништво. Публика је ритмичким аплаузом све време пружала подршку умјетницима, наградивши их на крају дуготрајним пљеском.

Концерту су присуствовали потпредсједница Владе Ања Шимпрага, амбасадор

ИНФОРМАТОР

Антологијске нумере – Коло

дорка Србије у Хрватској ЈЕЛЕНА МИЛИЋ, предсједник СНВ-а МИЛОРАД ПУПОВАЦ, руководство Просвјете на челу с предсједником МИЛОМ РАДОВИЋЕМ, потпредсједник савјета за националне мањине МИЛАН ВУКЕЛИЋ, предсједник Савеза Срба Словеније ВЛАДИМИР КОКАНОВИЋ, руководиоци више опћина у Србији те бројни мањински представници других српских организација који су осим из Загреба стigli и из Гарешница, Карловца и других градова. Ансамбл народних игара и песама Србије Коло, основан је 15. маја 1948. у Београду, садашњи назив добио је 1953. те у репертоару има преко 150 кореографија. Коло је више пута гостовало у Загребу и другим крајевима Хрватске.

■ Н. Ј.

Запјевајмо заједно

Манифестацијом је обиљежено 30 година од почетка стварања српских институција у Ријеци

Прошле је суботе, у простору ријечког Експортгрда одржана традиционална манифестација 'Запјевајмо и заиграјмо заједно'. Ове године су се уз домаћине, Српско културно друштво Вретено те СКД Просвјету, Пододбор Ријека, публици пјесмом и плесом представили СКД Просвјета, Пододбор Славонски Брод, СКД Кочевје из Словеније и КУД Козара из Приједора.

Фолклорна манифестација у Ријеци

Како је у уводном дијелу програма казала ДРАГИЦА ПЕШУТ, дугогодишња активистица српских организација, манифестација је то којом се већ дуги низ година изражава идентитет те се ове године обиљежава и 30 година од почетка стварања српских институција у Ријеци. Програм је пјесмама 'Очи моје' и 'Туђа земља' отворио СКД Вретено, женска пјевачка група која у Ријеци дјелује 10 година. СКД Просвјету, Пододбор Ријека представио је фолклорни ансамбл Свети Никола који дјелује 20 година, а наступили су с новом кореографијом, 'Играма из Лесковца'. Ансамбл је наступом позвао све младе људе и школарце да се придруже и заједно наставе традицију.

— Велика је важност фолклора, а самим тиме оваквих догађања, јер њима одржавамо нашу традицију, а тко ће је боље очувати него ми млади — казала је фолклоршица Сузана Косановић из ансамбла Свети Никола.

Из СКД-а Кочевје основаног 2010. године, представиле су се фолклорна и пјевачка секција, док је на овој манифестацији најдуговjeчнији КУД Козара, основан 1974. године, извео неколико пјесама, између остalog врло захтјевне ојкаче. Пододбор Славонски Брод, који дјелује тек нешто више од две године, представио је пјевачку скupину. Због мањка простора, пјевачка им је за сада једина активна скupина, но од идуће године с радом почиње фолклорна секција.

■ Катарина Бошњак

Село којег нема

Монографија 'Иванци – село којег више нема' говори о насељу уништеном у Другом светском рату

Током Другог светског рата, недалеко од Товарника и Илаче постојало је село Иванци које је потпуно спаљено и уништено, а преживело становништво никада се више није вратило. О некадашњем животу на том подручју сведочи још једино оскрнављена гробница. Како би сачували успомену на своје село, потомци Иванчана одлучили су издати монографију 'Иванци-село којег више нема', аутора Славка Косановића, који је у време нестанка села имао само четири године. У просторијама пододбора СКД Просвјета, Пододбор Осијек, одржано је представљање монографије.

— Страдали су наши преци, очеви, дједови, родина, пријатељи и сjeћање на тељуде је велико задовољство за све Иванчане који су још живи — рекао је Косановић. Он је још 80-тих година прошлог века почeo с прикупљањем сведочења о Иванцима, селу које су после Првог светског рата насељавали солунски добровољци пореклом из Лике и са Кордуна. Прво су долазили као физички радници на економију код грофа Елца. По повратку краљ Петар им је даровао по седам хектара земље, зидали

су куће, а касније им се придруживала и родбina.

Почетком Другог светског рата Иванци су имали стотићак кућа и више од 400 становника. Млађи мештани пријучили су се ноб-у, а они који су остали у селу активно су помагали Народнослободилачки покрет. Због тога су у знак одмазде, 30. новембра 1943. године Немци и усташе спалили цело село, а мештани побили. Они који су успели побећи од руке крвника после рата нису имали где да се враћате. Погинулим Иванчанима 1956. године подигнут је споменик који је 1991. године порушен. Од тог је споменика остао само

Говорници на промоцији

бетонски костур гробнице, без мраморне плоче, на којој су била исписана имена жртава.

— Циљ нам је да обновимо споменик на спомен гробници где су сахрањене 73 жртве, да поставимо спомен обиљежје, и напишемо имена стријељаних, али и имена погинулих током Другог светског рата, а за чије се гробове уопште не зна где су, јер су изгинули по Босни и Црној Гори — каже Косановић.

■ Зоран Поповић

Фолклорни крвоток

Готово 300 учесника из 14 КУД-ова окупило се у улози чувара традиције

Овогодишња, 13. по реду Смотра српског фолклора – Вуковар 2023., у организацији Заједничког већа општина одржана је 25. новембра с Спортском двораном Основне школе Драгутин Тадијановић. Готово 300 учесника из 14 културно-уметничких друштава окупило се у улози чувара традиције и културе српског народа са подручја деловања зво-а.

— Смотра фолклора одржава се с циљем да се промовише рад ку-ова са простора деловања зво-а. То је вид очувања нашег културног наслеђа, кроз игре са свих етничких простора на којима обитавају припадници српске заједнице — рекао је у име организатора, председник Одбора за културу и спорт зво-а Вељко Максић. Чланови КУД-а Љубомир Ратић и Бубо

Смотра српског фолклора у Вуковару

из Вере, након неколико година паузе поново су се окупили и са осам парова показали публици да престанком рада у прошлом периоду нису заборављени плесни кораци.

— Жеља и част нам је била да опет заиграјмо на било којој сцени. Окупили смо се у великом броју, дosta старијих играча се вратило, али охрабрује чињеница да имамо и подмладак, на шта смо посебно поносни — рекао је Бојан Масларевић, уметнички руководилац. Нада се побољшању рада истакавши да им је план организација једне или две смотре у селу. Наступе ансамбала на сцени пратила је Дајана Костић, тзв. Селектор Смотре или стручни консултант.

— Од мене се очекује да анализирам све програме и упознам их са могућностима напретка у раду те пружим корисне сугестије којима могу да побољшају свој рад — рекла је Костићева, истакавши да је њена улога превасходно саветодавна.

— Спадам у оне којима је фолклор део крвотока. Верујем у то и гледајући оволови младих, видим да има перспективе за овај вид културног аматеризма. Традицију морамо да чувамо од темеља — поручила је Костићева. Суботњи програм је финансијски подржao Савет за националне мањине Владе Републике Хрватске.

■ С. Недељковић

Богатство – проклетство

Представа Народног позоришта у Београду гостovala је у Вуковару поводом петог рођендана 'Негославчанки'

Београдски глумачки тандем Наташа Нинковић и Зоран Цвијановић извели су у Вуковару 26. новембра позоришну представу 'Прак'. Представа је одиграна у Српском дому у оквиру обележавања 5. годишњице деловања Удружења жена Негославчанке. Настала је према драми Ђерђа Шпира, једног од најпознатијих савремених мађарских писаца, у адаптацији и режији Вељка Митуновића. Познати глумци приказали су средовечни брачни пар који живи скромно све до тренутка када супруг добије премију на

Stogodnjak (714)

лутрији. Уместо среће због добитка, су пружници осећају ужас пред животним искуством које доноси богатство.

— Док чекају децу да им се врате из школе, њихов цео живот се преокрене наопако, али одлука коју донесу на крају је врло интригантна. Представа постоји осам година, играли смо је по целој планети, од Аустралије до Исланда и свуда смо нашли на дивне реакције поготово због краја који је крајње, не бих рекао романтичан, колико на неки начин дирљив и људски јер се њих двоје ипак одлуче за љубав – рекао је Цвијановић.

— Све је у животу питање тајминга, тако је и њима у погрешно време стигло нешто о чему сви сањају. Желели су добитак на лоту и кад се то десило, после прве реакције среће, креће страх шта ће с тим. То је за њих била једна Пандорина кутија која је отворила сва незадовољства. Да се није десио тај срећни тренутак, не би се ни запитали како се осећају – рекла је глумица Наташа Николовић и истакла да је занимљиво што публика свагде у свету на исте scene реагује на основу мушки-женског принципа.

— Идеја је била да овај јубилеј обележимо на посебан начин. Хтели смо да доведемо једну сјајну представу и чини ми се да Вуковар, као гости, није имао уметнике

Наташа Николовић
и Зоран Ћвијановић

оловиког калибра – рекла је Биљана Пејић, председница Негославчанки поводом петог рођендана. Представа је премијерно изведена у новембру 2015. године и од тада је на сталном репертоару Народног позоришта у Београду.

■ Сенка Недељковић

Призната у свијету

Одржано је предавање о Бреди Бебан (1952. – 2012.), сликарици, визуално и интермедијално умјетници

У оквиру изложбе 'Са сваким нешто дијелиш' која је од 9. до 25. новембра одржана у галерији Просвјете и Форум у Загребу, 23. новембра одржано је предавање о БРЕДИ БЕБАН (1952. – 2012.), сликарици, визуално и интер-

медијалној умјетници која је умјетнички рад започела у оквиру ликовне сцене Хрватске и Југославије, а од 1991. наставила га у емиграцији, прво у Италији па у Лондону.

У предавању насловљеном 'Бреда Бебан – у простору између', музејска савјетница Музеја савремене умјетности у Загребу МАРТИНА МУНИВРАНА нагласила је њено свестраност и фазе њеног стварања. Бреда је рођена у Новом Саду, преселила се у Македонију, а студирала умјетност у Загребу. Прво дјелује самостално, а прву половину 80-их заједно са Хрвојем Хорватијем, све до његове смрти 1997. кад свој рад наставља сама све до своје смрти.

Значајно мјесто за њено стваралаштво био је манастир Сопоћани код Новог Пазара где је 1983. позвана као учесница умјетничке колоније 'Сопоћанска виђења', да би неколико година касније њена дјела, укључивши ту и перформансе, била стварана под утјеџајем бизантинске и српске средњевјековне умјетности.

— Кроз њена дјела изражен је балкански, имигрантски и постколонијални идентитет, а она и Хрвоје били су признатији на међународној него на (пост) југословенској умјетничкој сцени – казала је Муниврана, издвајајући њен циклус фотографија шупа у тосканској природи под називом 'Најљепша жена у Гучи' представљена је на Венецијанском бијеналу 2007. а касније је откупљена за стални постав Спидарт музеја.

■ Н. Ј.

Нове књиге

На београдском сајму књига и Интерлиберу Просвјете је набавила 297 нових наслова

Од 22. до 24. новембра, у Средишњој библиотеци 'Просвјете' одржана је изложба нових наслова књига купљених на Београдском сајму књига и загребачком Интерлиберу.

— Набавили смо више капиталних издања – други дио Српске енциклопедије, Речник ијекавског изговора српског језика, као и нови лексикон писаца српске књижевности. Набавили смо наслове нобеловца Џона Фосеа, књиге о рату у Украјини те о односу Европе и Русије. Укупно смо платили око 4.000 евра, а од сваког наслова узимамо по један примјерак, како бисмо обухватили што више подручја, тема и књижевника – каже Горанка Буљан из Библиотеке.

— Књиге су и даље осјетно јефтиније у Србији, а самим тиме смо их више набавили. Све је више латиничних издања, што се објашњава прилагођавањем тржишту – каже водитељица Библиотеке Сњежана Чича. Изложени су и неки старији насл-

лови. 'Пратимо жеље корисника што би жељели читати и кад идемо на сајам настављамо их', објашњавају Чича и Буљан.

■ Н. Ј.

Караџић прије Вука

И сам је Вук Каџић признао да ћирилица коју користи потиче баш од Саве Мркаља који је први реформирао застарјело писмо

Проводом 240. годишњице рођења Саве Мркаља, у Средишњој библиотеци Просвјете у Загребу одржано је предавање Душка Певуље, професора на Филозофском факултету у Бања Луци.

— Сава Мркаљ није био претходник Вуку Каџићу него је Вук Каџић настављач дјела Саве Мркаља који је својим дјелом 'Сало дебелога јера либо азбукопротрес' извршио реформу ћириличног писма. То је поштено признао и Каџић који је у својим књигама навео да ћирилица коју користи потиче баш од Мркаља – рекао је Певуља.

— Борба за реформирano писмо трајала је до средине 19. вијека кад је тријумфирала азбука Саве Мркаља, али под именом Вука Каџића. Мркаљ се спомиње уназад 30 – 40 година и до тада је заправо био запостављен – казао је Певуља.

Мркаљ је најпознатији као филолог, али је драгоцен и као пјесник. Тек 50-их година прошлог вијека објављене су његове пјесме. Од њих се три-четири налазе у антологијама српског пјесништва. Разлог томе што се о Мркаљу премало говори су и постојећи уџбеници у којима се наглашава Каџићева улога те би требали бити озбиљније писани.

Мркаљ је рођен 1783. у Ласињском Сјеничаку на Кордуни где је стекао писменост. У Плашком 1798. завршио је богословију, након чега службује као учитељ Славено-србске школе у Госпићу. Потом одлази у Загреб на школовање где завршава Архигимназију, а онда двогодишњи студиј филозофије. У Пешти је слушао предавања из филозофије и математике те стекао звање доктора филозофије. Тамо 1810. објављује своје животно дјело у којем се залаже за реформу тадашњег застарјелог, неразумљивог правописа који се употребљавао у цркви и књижевности те је тражио примјену фонетског писма базираног на народном језику, односно правилу 'пиши како говориш'.

У јулу 1811. замонашио се у манастиру Гомирје као калуђер Јулијан. Како се замјерио тадашњим црквеним властима и митрополиту Стратимировићу, лишен је чина, након чега је радио као учитељ у Бовићу на Кордуни. Године 1827. је због тешке депресије болнички лијечен, па је 1833. умро у душевној болници у Бечу.

■ Н. Јовановић

1. 12. – 8. 12. 1923: какви су наši političari, pitaju se jedne novine: 'Naši su političari ljudi puni srca. Puni su lijepih programa i riječi, puni oduševljenja za sve što samo oni smatraju pravednim i patriotskim. I lijepo je ako se netko oduševljava onim za što drži da je domoljubno i korisno, ali to je za bavljenje politikom nedovoljno. U politici treba dalekovidnosti, okrenutosti i vještine, a iznad svega razuma i životnog rada. Naši su političari – i oni koji imaju mandate u parlamentu i oni s mandatima u gradskim zastupstvima – uvijek dolazili pred svoje glasače s velikim riječima i vatrenim govorima, pa se oduševljenje birača pretvaralo u pravu političku pjesmu. Ali! Od svega je ostala samo pjesma i ljudi se njom oduševljavaju dok im ide dobro. Kad ih snađe jad i nevolja onda se više nikome ne pjeva...' *

* izlijevanje Save u Zagreb, osim ljudskih žrtava, izazvalo je i golemu materijalnu štetu. Najteže je oko Savske ceste: tu je voda prodrla u mnoštvo kuća i stanova, a najkritičnije je oko ženske kaznionice, pa sve do Gradskog vrtića. Neke su kuće duboko u vodi, a više ih je poplavljeno sve do krova. 'Voda je poplavila tolike kompleksne zemljišta da se sve pretvorilo u veliko, nepregledno more iz kojeg viri na stotine kuća. Teško je oštećeno i Gradsko kupalište, a voden val je razorio sve pred sobom' izvještavaju novine, napominjući da su se brojni stanari Miramarske i Vrbika sami organizirali i podigli nasipe, sprečavajući tako da voda prodre i u te dijelove grada. Računa se da se na udaru poplave našlo više od 30.000 ljudi, od kojih je najveći broj ostao bez krova nad glavom.

* nogometni zagrebački Građanski gostovali su u Beogradu i тамо доživjeli neočekivani poraz od Jugoslavije, iako су у првом poluvremenu водили čak s 4:1. Jedne zagrebačke novine taj poraz ovako objašnjavaju: 'Prva je pogreška učinjena što je momčad 'Gradanskog' otputovala u Beograd tek u petak na večer. Vlak je stigao u glavni grad s pet sati zakašnjenja, što znači da je putovanje trajalo više od 17 sati... Ipak, glavna krivica za poraz leži u nedisciplini momčadi koju je i samo vodstvo puta toleriralo. Kad su nogometni stigli u Beograd bilo je za očekivati da odmah odu na počinak. Međutim, to se nije dogodilo. Većina igrača razmiljelo se po gradu, tražeći lokale s dobrom zabavom. Jedan nogometni priča da se vratio u hotel u subotu, tek u šest sati ujutro. Tri sata prije utakmice, trebalo je objedovati. Ali, vođe puta su i na to zaboravile. Tek u 1 sat i 10 minuta, dakle 50 minuta prije utakmice, neki igrači još uvek su bili u šetnji po beogradskoj kaldrmi. Zadnji je došao vođa puta... I tada, umjesto da pojedu neko lagano jelo, oni su navalili na svijjetinu i sarmu. U prvom poluvremenu još je sve bilo dobro – водили су čak s 4:1, a na kraju, na kraju su utakmicu izgubili s 5:4. Sve ovo morali smo napisati jer je očito da se 'Gradanski' nalazi u jednoj dušbokoj krizi. Morali smo to napisati i zbog toga da bi se shvatilo da je hegemonija Zagreba u sportu prestala, i da je Beograd u nogometu nadvisio Zagreb...' *

■ Đorđe Ličina

Samo posao, ništa život

Amerika je mit, dominantna paradigma modernosti, a New York je srce tog mita. U kasno ljeto, grad pulsira na 35 stupnjeva, dok između salvi podražaja, grozničavog gibanja i energije bezbrojnih doseljenika izbijaju ekstremna nejednakost, nesigurnost i porast nasilja

RASKRŠĆE avenije Lexington i 125 ulice u istočnom Harlemu, lokacija koju je LOU REED opjevao u 'I'm Waiting for the Man', pjesmi radosnog džankija. Tom slavnom raskrsnicom početkom ovog rujna pogubljeno baulja crnac: moguće da je na *tranqu*, sve popularnijoj drogi, kombinaciji sedativa za konje, ksilazina, i heroina ili fentanila. Nedaleko na asfaltu spava muškarac, a pored njega i drugi, naslonjen na klupu. Nešto južnije, u bitno imućnijoj četvrti Upper East Side, ulicu prelazi sijedi muškarac u crnoj, duboko razrezanoj haljini, a iz te mantije opasane kožnim kaišem iskorakači gole butine, natkrivene kaubojskim šeširom s perom i pažljivo njegovanim bra-

dom. Ispred krcatih skala muzeja Metropolitan za stolom i žutom pisaćom mašinom sjedi plavuša poslovnog držanja: 'Custom poems' – 'pjesme po narudžbi' – piše na kutiji maštine. 'Pedofilija nije seksualno opredjeljenje, mRNA injekcije nisu cijepiva, muškarci nisu žene, klimatske promjene nisu prijetnja, vlada nije tvoj prijatelj', poručuje gerilska naljepnica pored ulaza u obližnji Central Park. Nedaleko od izlaza na zapadnoj strani stambeni je kompleks Dakota; ispred njega je psihotični MARK DAVID CHAPMAN smrtno upucao JOHNA LENNONA. Južnije, pulsirajuća masa vrvi grotlom Times Squarea, uokvirenog neboderima s kojih mnoštvo billboarda zasipa salvama podražaja, proizvodeći animirani pakao. Normalniji displejevi listaju popuste

Istočni Harlem – svježa pizza i križanje slavno zahvaljujući Velvet Underground

na predstave 41 kazališta smještenog u ulici Broadway, muškarac utjeruje novac od svih koji se fotografiraju sa živim King-Kongom, 'Freude, imaš dolar?', dobacuje crnac odjeven samo u bokserice i crveni šlafrok. 'Ovo je zona bez oružja', obavještava jarki pano s prekriženim pištoljem. Još južnije je East Village, četvrt kojom su 1950-ih landrali bitnici, od WILLIAMA S. BURROUGHSA i JACKA KEROUACA nadalje.

Potom, World Trade Center: na mjestu 'Blizanaca' čije terorističko rušenje je bilo okidač neoimperijalnog 'rata protiv terora' prilično je posjećeni memorijalni kompleks

s dva reflektirajuća bazena. Američke zastave izvješene nad kompleksom prodaju se po 75 dolara, *Made in USA*, a kupac dobiva i certifikat o autentičnosti. Na obližnjem raskršću iz limuzine izlazi grupa ortodoksnih Židova. 'Mesija je ovdje', poručuju naljepnice na semaforima. Na njima je rabin SCHNEERSON, umro 1994. godine, čiji su sljedbenici vjerovali da je upravo on spasitelj. Mesija nikada nije bio bliži: na naljepnici se koči QR-kod kojim ga može dozvati svaki pametni telefon. Na samom jugu su Financial District i zloglasni Wall Street, simbol besramnog bogatstva, pohlepe i nejednakosti. A potom, u daljinu, Kip slobode i otok Ellis, do 1954. prva točka za milijune doseljenika utonulih u američki san. Ova površna skica Manhattana rezultat je nasumičnih dojmova prikupljenih tijekom nekoliko dana rujna. Kao i uvijek, to srce New Yorka ispunjeno je grozničavim gibanjem, energijom bezbrojnih doseljenika i turista, vjerojatno stotinama jezika koji odjekuju 20-milijunskim gradom, kao što su prije dvije hiljade godina odjekivali središtem prvog univerzalnog zapadnog carstva. 'Amerika je Rim', napisao je IGGY POP. Baš ovdje su dovedeni i službeni izaslanici cijelog svijeta: tu na East River smješteni su Ujedinjeni narodi. 'Amerika je govno, ako nemaš para. A da ih imam, otisao bih u Dubai', kaže nam Egipćanin zaposlen u meksičkom *fast foodu* u Upper East Sideu. Ispred radnje na rasklopnom krevetu spava beskućnica, jedna od njih devedesetak tisuća u ovom gradu. 'Vidiš kako mi je. Samo posao, ništa život', odgovara nam drugi Egipćanin na obližnjem kiosku s bliskoistočnom hranom. Dva mjeseca kasnije internet će zapaliti snimka na kojem njegovog suradnika islamofobno vrijeda i maltretira izvjesni STUART SELDOWITZ, inače savjetnik u Obaminoj administraciji.

Amerika je mit, dominantna paradigma modernosti, a New York je srce tog mita, djelomično i jugoslavenskog: na Petoj aveniji je smještena cvjećarnica Grupe TNT. Kasno ljeto u New Yorku ipak donekle odudara od očekivanja. Zahvaljujući globalnom zagrijavanju, ovlašnja klima je nedavno službeno reklassificirana, iz vlažne kontinentalne u vlažnu sputropsku. Temperature su početkom rujna dosizale gotovo 35 stupnjeva, a da im zaštite jastučiće na šapama vlasnici su psima obuvali cipele. Krajem mjeseca grad su pogodili pljuskovi i poplave. Zrak je strahovito topao i težak, pa ambiciozni šetač lije litre znoja. Ispunjeno je i gotovo sveprisutnim mirisom kanabisa, legaliziranog 2021. za privatnu upotrebu, dok je javno pijenje alkohola i dalje kažnjivo. Smeće je rasuto ulicama, kojima po službenim procjenama trčkara oko tri milijuna štakora. Skitajući se bruklinskim Prospect Parkom nailazimo na ugodan par: na zrak su izveli svoju bou konstruktor. 'On je dobar', odvraća muškarac na naš zapanjen pogled. Nešto je, ipak, vrlo očekivano, poput odvratno zašćerenih bezalkoholnih pića, koje redovno prolijevamo nakon par gutljaja. Ili već spomenute raznolikosti: odavno se ovdje ne nalazi samo Little Italy i Chinatown, nego i Little Brazil, Little Manila, Little Yemen i desetine ostalih etničkih četvrti. A taj Babylon sve je više hispanofon – španjolski je materinski jezik približno četvrtine stanovnika užeg gradskog područja.

To jest potpuni kliš, ali ovdje stvarno ima ljudi iz svih mogućih svjetova. Na nasumičnoj zabavi možete sresti ruske disidente ili klasične pijaniste koji sviraju RAHMANJNOVA. S druge strane, osim što su ta multikulturalnost i *melting pot* iznimno klasno segregirani – pa tako na Upper East Sideu uglavnom žive bogati bijelci, ali i bogatiji pripadnici ostalih rasa, dok u Queensu živi uglavnom multirasna radnička klasa – ovdje vlada ekstremna nejednakost. Najbogatiji ljudi svi-

Times Square – zona bez oružja

jeta svakodnevno se mimoilaze s gomilom beskućnika koji nemaju baš ništa, osim psihičkih problema. Američki tip kapitalizma i puritanski individualizam podrazumijevaju da su propali pojedinci sami za to odgovorni, pa se sami moraju i izbaviti. Demonizacija i dehumanizacija siromašnih kroz medije i političku retoriku toliko su uobičajene da njih prosječan građanin gotovo više ne gleda kao ljude – govori nam VALERIO BAĆAK, sociolog iz Zagreba koji u New Yorku i obližnjem New Jerseyu živi od 2015. godine.

MNOGI beskućnici su LGBT ili trans osobe istjerane iz vlastitih obitelji, koje zbog liberalne atmosfere dolaze u New York. Iz istog razloga dolaze i brojni ovisnici, pa je taj društveni problem ovdje bitno vidljiviji no drugdje. Osim što su tužitelji u njujorškom kaznenom sustavu prilično progresivni, razni socijalni servisi su prisutniji nego li u najvećem dijelu zemlje, objašnjava Baćak. Tijekom 2021. federalna vlada potrošila je 1,1 bilijun dolara na razne socijalne programe,

‘Amerika je govno, ako nemaš para. A da ih imam, otišao bih u Dubai’, kaže nam Egiptanin zaposlen u meksičkom fast foodu u Upper East Sideu. Ispred radnje na rasklopnom krevetu spava beskućnica, jedna od njih devedesetak tisuća u ovom gradu

a savezne države još približno 750 milijardi, pri čemu je gledajući iznos utrošen po glavi stanovnika New York pri samom vrhu. Istovremeno, mnogi Amerikanci nemaju nikakve ušteđevine niti veze s obitelji, a njujorški život je skup. Samo najam jednosobnog apartmana u Bronxu košta od 1,5 do dvije tisuće dolara mjesечно, a na Manhattenu i više od tri i pol tisuće. Ovdje nema socijalne zaštitne mreže – premda je za vrijeme pandemije koronavirusa SAD uveo golem niz potpora uslijed kojih je počeo sličiti na evropsku socijalnu državu, s vrlo dobrom rezultatima, pa je tako broj djece koja žive u siromaštvu smanjen je za trećinu. Većina tih programa je, međutim, ukinuta. Sve u svemu, ponekad su dovoljni jedan ili dva mjeseca bez plaće da se završi na ulici.

East Village desetičićima je bio kontrakulturalna Meka u kojoj su nakon bitnika uslijedili pankeri: u kulturnom klubu CBGB nastupali su Ramonesi, Television i PATTI SMITH. Četvrt je danas dobrim dijelom gentrificirana, iako i dalje ima status hipsterke prijestolnice, s brojnim umjetnicima i birtijama. U nekim od njih malo pivo, i to

neglamurozni Pilsner Urquell, košta devet dolara, na što još ide obavezna napojnica; u drugima je ‘samo’ četiri. Začitavši se u parku na Tompkins Squareu – nedaleko od zgrade u kojoj je živio slavni bebop saksofonist CHARLIE PARKER – iznenadila su nas dva muškarca prilazeći doslovce na dvadesetak centimetara razdaljine. Nakon prvog straha ispostavlja se da su jedva pokretni, vjerojatno opijatima pretvoreni u zombie.

— Grozno je to što živeći ovdje razvijete toleranciju, oguglate na ljudsku nesreću. Recimo, naletite na prizor u kojem jedna žena drugu mlati bocom. Ne pada vam na pamet da se uključite, što bi u Zagrebu vjerojatno napravili. Pozovete policiju ukoliko vidite mrtvaca, ali ni to vas ne pogoda koliko bi bilo normalno. Ovo je tranzicijski grad u kojem velik broj ljudi ne živi predugo, što utječe na društvenu koheziju. I raznolikost stanovništva utječe na slabiju povezanost. Za razliku od toga, Philadelphia, u kojoj sam također živio, obitelji nastanjuju generacijama – nastavlja sociolog.

Turisti na Brooklynskom mostu

Društvena anomija naročito je narasla tijekom pandemije, a s njom i stope nasilja, ponekad posve slijepog – poput nasumičnog guranja ljudi pod podzemnu željeznicu. Gdje se nalazimo podsjećaju i reklamni panoi: nude 10,000 dolara za pomoć pri hapšenju osobe koja je ustrijelila policajca. Ipak, stopa kriminala i dalje je bitno manja no prije tridesetak godina. Tako je 2022. zapunjeno 438 ubojstava, za razliku od 2,262 iz 1993. godine. Istovremeno, uz nejednakost i nasilje, Ameriku vjerojatno daleko najviše i dalje presudno truje još jedno staro, morbidno zlo.

— Zapanjujuće je koliko u ovom društву stvarnost još uvijek rasno određena, uključujući životne ishode vezane za zdravstvo, obrazovanje ili kazneni sustav. Očekivale bi se mnogo veće promjene, uzimajući u obzir koliko se govori o rasizmu na svim razinama, od visoke politike do običnih ljudi. No on je gotovo postao ne samo neka vrst strukturne činjenice, nego i svojevrsni instinkt ili nepromjenjiva datost ovog društva, u kojem *de facto* postoje beneficije i za antirasiste i za rasiste – objašnjava Baćak, zaposlen na Sveučilištu Rutgers u New Jerseyu, gdje se bavi nejednakošću u kaznenom pravosudu.

Godine 2000. crnci su činili polovicu američke zatvorske populacije, iako njihov udio u stanovništvu iznosi svega 13 posto. Otada su se stvari ponešto popravile, naročito nakon policijskog ubojstva GEORGEA FLOYDA 2020. godine i masovnih prosvjeda pokretna Black Lives Matter. Rasne nejednakosti u zatvorskom se sustavu smanjuju, mada su i dalje snažno izražene. A u Illinoisu je ukinut institut jamčevine, koji imućnima omogućava da suđenje čekaju izvan zatvora. Naš sugovornik ovu temu poznaje i iz osobnog iskustva. New Jersey je zatvorenicima omogućio studiranje, pa tako Baćak kazneno pravo predaje i u jednom prilično ozloglašenom zatvoru.

— Imam osamnaest studenata, od čega desetak crnaca, ostali su bijelci i hispanoamerikanici. Neki su desetljećima u zatvoru, SAD je jedina država koja ima doživotnu zatvorskou kaznu i za maloljetnike. Teško je gledati kontrast između zadovoljstva zatvorskih čuvara i samih zatvorenika. Kod njih su me, s druge strane, iznenadile dvije stvari – izuzetno dobro razumiju kako sustav funkcioniра, a mnogi od njih su, unatoč snažnoj kritici rasizma, jako veliki patrioci – zaključuje naš sugovornik.

Ambivalentnost se možda najbolje osjeća pri šetnji južnim Bronxom, poznatom po repu, hip-hopu, grafitima i siromaštvu: njegova stopa ovdje iznosi 37 posto, dok je na razini cijelog grada bitno manjih 14,3 posto. Brojni stanovnici četvrti Mott Haven zaista se doimaju sirotinjom – veoma pretili i prelijevajućih trbuha, kljakavi, u kontrastu s mondenim svjetom downtown Manhattan mnogo manje fensi odjeveni... Uznemirena djevojka preko mobitela vrišti na majku te je čuje čitava ulica, dernjava vlada i oko polica banaka hrane, *food banks*, muškarac s dredloksima ležerno kopa po vrećama smeća i ostatke slaže na plastični tanjur, tu i tamo poneko leži onesviješten. Upečatljive su poznate stambene zgrade od crveno-smedih cigli s vanjskim protupožarnim stubištima. Svakih par desetaka metara je neka crkva: Dom svećenika vjere (multikulturalna crkva), Evangelički misionarski hram inc., Božja crkva inc.... Lokalni momci ‘vise’ po čošama i slušaju muziku, hlađeći se pored razbijenih hidranata, dok pokušavamo izbjegći suvišne poglede... Sve te šarolike i zazorne prizore posjetitelj istovremeno osjeća vrlo intimno. Vidio ih je, naime, na stotine ili tisuće puta. ‘Ne izgleda li sve kao na filmu?’, piše nam iskusnija prijateljica ovog grada. Svi jest i podsvijest nisu naše: kolonizirane

Ovdje nema socijalne zaštitne mreže – premda je za vrijeme pande-mije SAD uveo golem niz potpora koje su broj djece koja žive u siromaštvu smanjile za trećinu. Većina tih programa je, međutim, ukinuta. Ponekad su dovoljni jedan ili dva mjeseca bez plaće da se završi na ulici

Stipan Tadić na izložbi vlastitih slika. (gore) Valerio Bačak (dolje)

su Hollywoodom te se moramo podsjećati da vidimo stvarnost, a ne pokretne slike. Isto važi za čitav New York, od 'Gradanina Kanea', preko 'Taksista' i filmova WOODYJA ALLENA do 'Matrixa'. Uostalom, za čitavu američku kulturu, s razlogom smatrana iznimno snažnom 'mekom moći, soft power', uslijed koje noću u baru plaćate klavijaturistu kako biste baš ovdje čuli 'I'm Waiting for the Man'.

IAKO su u američkom slučaju uvelike točni, stereotipovima mnogo i izmice. STIPAN TADIĆ slikar je iz Zagreba, a u New Yorku živi od 2018. godine. Za svoj posljednji ciklus nazvan 'Metropolis: 36 prizora New Yorka' obilazio je brojne lokacije. Na početku ga je bilo strah odlaziti u Bronx – 'Međutim, uskoro sam izgubio predrasude. Svi se fokusiraju na nekoliko likova koji prodaju drogu, ali to je možda o,1 posto stanovništva', kaže, dodajući kako većinu čine obitelji koje pokušavaju živjeti. Mnogo njih su afrički muslimani ili

Portorikanci – 'treći glazba, ljudi plešu po cesti, snažan je osjećaj zajednice'. Tadićev spomenuti ciklus radova – postavljen prošlog ljeta na izložbi u Galeriji James Fuentes – usredotočen je na njujorsku radničku klasu, primjerice dostavljače, kao i na rasne manjine. Na jednom od njegovih stripoidnih platna, nerijetko podijeljenih u niz prizora i punih prljavog života metropole, lebdi i lice RALPHA FASANELLE – španskog borca, sindikalista, borca za radnička prava i poznatog samoukog slikara, rođenog u Bronxu.

— Umjetnost je ovdje elitna djelatnost, velika je razlika između mene i tih radnika. Mnogo sam se dvoumio kako da oslikam taj milje, bez da to ispadne eksploracija i komodifikacija tude patnje. Istovremeno, mislim da je suština umjetnosti i dalje ta da bude neko zrcalo koje pokazuje svijet, a ja se ovim ciklom sigurno neću obogatiti. Napravio sam portret New Yorka slijedeći jednu liniju podzemne željeznice, jer mi je to dalo mogućnost da kroz 36 slika demokratski oslikam društvenu panoramu, od radnika u Bronxu do Rockefeller centra. Fizički sam obišao sve lokacije i razgovarao s ljudima. Sociološki i antropološki aspekt mi je uvijek bio bitan – priča nam Tadić.

U radu mu je uvelike pomoglo to što je po dolasku ovdje na Sveučilištu Columbia odslušao čitav semestar o velikom renesansnom slikaru PIETERU BRUEGHELU: on je, kaže, 'bezvremenski oslikao seljake, parodirajući ih empatično, bez ruganja. Bio je antropolog svoga vremena i, štoviše, utjecao na ukus seljačke klase'. Drugi uzori pri ovom ciklusu bili su mu Grupa zemlja, odnosno HEGEDUŠIĆ i GENERALIĆ. Također i njemački novi objektivizam – OTTO DIX, GEORGE GROSZ – ali i *underground* strip. 'U temelju svega su dokumentaristički crtež, groteska i ptica perspektiva', zaključuje ovu temu. Inače, njujorsko umjetničko tržište je ogromno, vrijedno milijarde dolara. Tadić ističe da je 'najvažnije na svijetu te uvelike povezano s modnom industrijom. Ne prodaju se samo slike, nego i performansi, u slučaju NFT-a vidjeli smo da su ljudi spremni *de facto* kupovati zrak (*non-fungible tokens*, 'nezamjenjivi žetoni') su kriptografski zaštićeni digitalni lanci podataka, a u jednom trenutku počelo se masovno špekulirati umjetničkim djelima temeljenim na NFT-ovima, da bi se taj mjeđuh naglo ispuhao, a tržište propalo, op.a.).'

— Postoji dosta preprodavanja, pojedini kolekcionari kupuju, recimo, radove svih studenata s jedne studijske godine Sveučilišta Yale, pa kad jedan uspije, prodaju sve njegove radove na sekundarnom tržištu – to se zove *flipping*. Neke galerije samo slijede eksploracijske trendove, pa su nakon pojave pokreta BLM poludjele za radovima ne-bijelih umjetnika. Ukratko, tržište iskorištava progresivne ciljeve. Opasno je jahati na tim trendovima, jer riskirate da vas iskoriste kao privremeni fenomen. Srećom, postoje i kolekcionari kojima je mnogo bitnija kvaliteta, i zadovoljan sam što me prepozna takva galerija – objašnjava slikar.

Njegovo iskustvo New Yorka slično je Baćkovom, pa naglašava fascinantnu raznolikost i brutalno neravnopravnost. Trebale su mu godine, dodaje, da pređe preko toga i prihvati da pripada nekoj vrsti elite, mada se istovremeno kao umjetnik-imigrant i osobno susreće s predrasurdama te elite – 'ona u istočnoevropskim vidi sirove bauštelce'. — Istovremeno, sve mi je bliža ideja da su umjetnici zapravo radnici, tako da u takvoj percepciji možda i ima istine. Svakako, sposobni migranti izuzetno su obogatili ovo društvo i to je njegov najbolji dio. U tome, ali ne samo u tome, New York i Amerika zaista za uzor imaju Rimsko carstvo, kao i svaka imperijalna sila uostalom – zaključuje. ■

Pravno do dna

Zona Clarion-Clipperton postala je predmetom interesa bez presedana zbog enormnog porasta globalne potražnje za metalima kao što su kobalt i nikal, no posljedice komercijalnog rудarenja na tom području mogu biti 'goleme i ireverzibilne', upozoravaju stručnjaci za znanost mora

POTKRAJ svibnja ove godine znanstveni časopis Current Biology objavio je rezultate studije naslovljene 'Koliko životinjskih vrsta živi u najvećoj svjetskoj regiji istraživanja minerala?'. Iako bi se na prvi pogled moglo pomisliti da je u pitanju neko kopneno područje, 'najveća svjetska regija istraživanja minerala' zapravo je podmorsko područje pod nazivom Zona Clarion-Clipperton. Zona se prostire središnjim i istočnim Tihim oceanom, na površini od 4,5 milijuna kvadratnih kilometara smještenoj između Meksika i Havaja.

Kako mu i naslov sugerira, to istraživanje nije potaknuto isključivo znanstvenom zna-

tiželjom, već činjenicom da je upravo taj dio oceanskog podmorja postao predmetom interesa bez presedana zbog enormnog porasta globalne potražnje za metalima kao što su kobalt i nikal. To su metali koji se koriste u proizvodnji kompjutora, mobitela, električnih automobila i dijelova za solarna postrojenja i vjetroturbine, dakle tehnologija koje bi trebale omogućiti prelazak na navodno čistu energiju. U pitanju je toliko neistraženo područje Zemlje da se smatra da je preko 90

Aktivisti meksičkog Greenpeacea u luci Menzanillo protestiraju protiv rudarenja morskog dna (Foto: Greenpeace Mexico / Reuters / PIXSELL)

posto svih životinjskih vrsta viđenih u Zoni Clarion-Clipperton 'nepoznato znanosti'. Od ukupno 5.578 identificiranih životinjskih vrsta njih samo 436 dosad su proučene dovoljno da bi dobile službena imena, a procjenjuje se da u dubokim vodama ovog područja živi između šest i osam tisuća životinjskih vrsta.

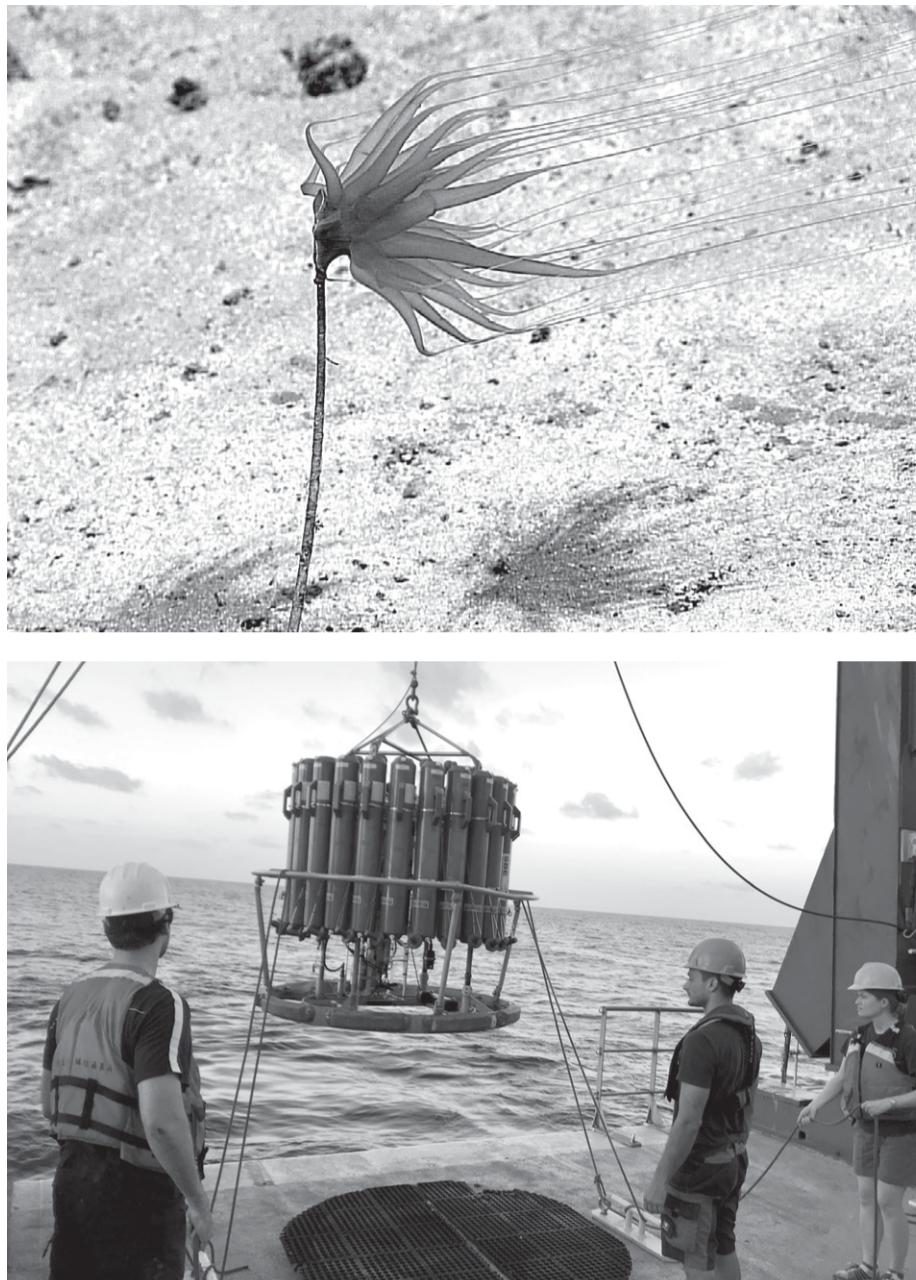
Ta misteriozna bića, neka dugačka tek nekoliko milimetara, nastanjuju dno na dubinama do šest kilometara, a nose 'radna' imena neobična kakav im je i izgled: vampirska lignja, zmijozub, riba čvrga, gumena vjeverica i hobotnica Casper, nazvana tako zato što je, poput duha, gotovo prozirna. Velika većina tih životinja nastanjuje isključivo područje Zone Clarion-Clipperton i nije viđena nigdje drugdje.

Caspera je u blizini Havaja otkrio američki robot za istraživanje dubokomorskog dna, a osim neobičnog izgleda uzrokovano potpunim nedostatkom svjetlosti u njegovom domu, znanstvenike je naročito zainteresiralo mjesto na koje te malene hobotnice polažu svoja jajašca. Primijetili smo, rekla je jedna njemačka znanstvenica koja je sudjelovala u projektu, 'da neke od tih životinja grle koriđene spužvi nasadenih na nodulima'. Kasnije su ustanovili da te spužve rastu isključivo na nodulima, odnosno polimetalnim krvžicama, građenima od mangana. To znači i da opstanak Caspera ovisi o tim tvorbama sastavljenih od mangana i drugih metala kao što su bakar, kobalt, cink i nikal.

Polimetalne krvžice s oceanskog dna nastale su milijunima godina procesom nakupljanja slojeva metala oko organskih ostataka, a ozbiljnija istraživanja o mineralima na morskom dnu datiraju iz 1960-ih godina. U prilično bliskoj budućnosti moglo bi postati jedini preostali resursi metala neophodnih za tehnologije koje bi trebale omogućiti energetsku tranziciju s fosilnih goriva. Procjenjuje se da bi kopneni rudnici nekih od tih metala mogli biti iscrpljeni u narednih nekoliko desetljeća, pa su istraživanje i komercijalno rudarenje nodula tek nedavno postali dovoljno vrijedni da bi to opravdalo goleme troškove njihove ekstrakcije s dna oceana.

Prema projekcijama istraživačkog odjela investicijske banke Goldman Sachs, prodaja električnih automobila do 2040. godine povećat će se za 30 puta, dok Međunarodna agencija za energiju do 2030. godine prognozira 600-postotno povećanje potražnje za metalima koji se koriste u baterijama. To je rezultiralo fokusiranjem rudarskih multinacionalnih korporacija na taj hiperosjetljivi oceanski ekosustav i njegove vrste koje eonima žive u morskim dubinama, nenaviknute na buku i bilo kakve druge smetnje nastale ljudskim djelovanjem. Štoviše, znanstvenici upozoravaju da se radi o vrstama najosjetljivijima na stres na planetu, pri čemu oko 30 posto ugljičnog dioksida koji nastaje izgaranjem fosilnih goriva apsorbiraju upravo oceani, odnosno njihovo dno, ublažavajući time klimatske promjene.

U istom znanstvenom časopisu, Current Biology, u srpnju su objavljeni i rezultati eksperimenta rudarenja po morskom dnu koji je trajao dva sata. Tijekom tih dva sata populacije riba i rakova smanjile su se za gotovo 50 posto na području obuhvaćenom radovima, a u radijusu od 150 metara još i više. 'Naši rezultati pokazuju da čak i mala podmorska iskapanja mogu značajno smanjiti životne zajednice, pri čemu su najveće promjene zabilježene kod visoko pokretljivih plivajućih životinja koje su primarno predatori i strvinari', napisali su istraživači. Zaključili su da takvi poremećaji dubokomorskih habitata 'mogu uključivati izumiranje vrsta, uništenje globalno značajnih ekosustava i nepredvidive štete okolišu koji je od esencijalne važnosti za ljudsko zdravlje i planet'.

U odsustvu regulative sekretarijat ISA-e privatnim kompanijama dosad izdao 30 licenci za istraživanje, a one su izdane unatoč stavu znanstvene zajednice da su podaci o životu ispod površine Tihog oceana nedostatni za propisno upravljanje rudarenjem

Nova vrsta žarnjaka otkrivena u Zoni Clarion-Clipperton (Foto: NOAA/Ocean Exploration and Research) (gore). Spuštanje sonde za mjerjenje vodljivosti, temperature i dubine (Foto: Ekspedicija Deepcz) (dolje)

rodne vode. Osnovali su ga Ujedinjeni narodi 1994. godine, nakon što je na snagu stupila Konvencija o pravu mora kojom se morsko dno definira kao 'zajedničko dobro čovječanstva'. Prema toj konvenciji ISA je zadužen za donošenje regulative rudarenja na morskom dnu, no to do danas nije učinio. Posljednji sastanak agencije je održala 9. studenog ove godine, a na sastanku je odlučeno da će se izrada nacrta regulative prolongirati do 2025. godine.

Iako ga je osnovao UN, ISA je autonomna agencija i premda bi trebala zastupati interese 167 članica, odnosno država, iz svoga sjedišta u Kingstonu na Jamajci sve ove godine opera- rira u popriličnoj tajnosti. Štoviše, njezin sekretarijat često donosi odluke kojih nisu svjesne ni same članice. Niz novinarskih istraživanja objavljenih u posljednje dvije godine ukazuje i da je ISA premrežen korupcijom do te mjere da, kako je rekao jedan od njegovih bivših zaposlenika, morski geolog SANDOR MUSLOW, ta agencija 'nije sposobna regulirati nikakvu aktivnost u međunarodnim vodama; to je kao da vuku date da pazi na ovce'.

Na čelu ISA-e od 2016. godine nalazi se britanski odvjetnik MICHAEL LODGE, koji je u agenciji zaposlen od njezinog osnutka 1994. Istraživanje koje je u travnju prošle godine objavio Los Angeles Times (LAT) pokazuje da je Lodge najblaže rečeno ogrezo u sukobu interesa, i to prilično transparentno, no sve je prolazilo ispod radar-a. U odsustvu regulative sekretarijat ISA-e je privatnim kompanijama dosad izdao 30 licenci za istraživanje, zahvaljujući mehanizmu kojim omogućava

da nađu 'države sponzore'. Licence su se izdavale unatoč stavu znanstvene zajednice da su podaci o životu ispod površine Tihog oceana nedostatni i neadekvatni za propisno upravljanje rudarenjem.

Lodge se tako 2018. godine pojavio u video spotu kanadske kompanije The Metals Company. Smješten u kabinu istraživačkog broda u vlasništvu kompanije, Lodge u spotu govori da je ISA kompaniji upravo dao zeleno svjetlo za istraživanje morskog dna na period od 15 godina. Video je, navodi LAT, prošle godine uklonjen s interneta.

Kalifornijski dnevnik evidentirao je i niz Lodgevih spornih sudjelovanja na konferencijama koje su se bavile tom temom, a na kojima je bez iznimke zastupao interes privatnog kapitala. Tako je na konferenciji održanoj u Hamburgu 2018. godine procjene da će dubokomorsko rudarenje dovesti do kolapsa ekosustava nazvao 'preuveličavanjem bez utemeljenja u činjenicama'. Na jednom drugom događaju kritizirao je 'okolišni apsolutizam i dogmatizam koji graniči s fanatizmom'.

I STOVREMENO, ISA je u posljednjih desetak godina razvio mehanizam koji kompanijama omogućava da, u odsustvu sveobuhvatne regulative, od te agencije traže i dobivaju licence za rudarenje pod uvjetom da imaju države sponzore. To je u posljednjih nekoliko godina iskoristio niz otočkih državica smještenih u Tihom oceanu – Nauru, Tonga, Kiribati i Cookovo otoče. U pitanju su bivše kolonije u kojima su se desetljećima eksplotirali prirodni resursi, a sada žive od turizma i ribarstva, ekološki izrazito osjetljivih privrednih grana.

Unatoč tome, sve navedene države trenutno su u različitim fazama pregovora s rudarskim kompanijama iz Belgije, SAD-a, Kanade i drugih zapadnih zemalja. Iako se radi o mikro-državama s brojevima stanovnika koji se mijere u tisućama, one kontroliraju površine oceana usporedive s onima Indije, Meksika, Afganistana i Poljske.

The Metals Company, čija je država sponsor Nauru, prošlog je ljeta najavila da će iskoristiti svoje pravo da zatraži licencu za rudarenje u vodama Naurua. 'Više nije pitanje hoće li, nego kada će započeti sakupljanje nodula na komercijalnoj razini', napisali su iz te kompanije u svom službenom priopćenju. Nauru je, inače, bivša njemačka, australijska i japanska kolonija, a sada porezna oaza i lokacija na kojoj Australija ima prihvatišta za tražitelje azila. Smatra se jednim od ekološki najuništenijih područja na svijetu zbog višedesetljetnog crpljenja fosfata, koji se koriste za proizvodnju umjetnih gnojiva. Vlada Cookovog otočja u ožujku prošle godine također je izdala licence kompanijama iz SAD-a, Južnoafričke Republike i Belgije, nakon što je nekoliko godina prije toga proglašila ekskluzivnu ekonomsku zonu u zaštićenom morskom泊地.

Američki portal Truthdig u svom istraživanju objavljenom prošlog ljeta navodi pak primjer Papue Nove Gvineje, države za koju se 'jedno vrijeme mislilo da bi mogla biti prva koja će ruderati na morskom dnu'. Premijer JAMES MARAPE potpisao je ugovor s kanadskom kompanijom Nutilus Minerals, koja je u tamošnjim vodama trebala tražiti bakar, zlato, srebro i cink. Tom je prilikom svečano objavio kako će Papua uskoro postati 'najbohatija crna kršćanska nacija na svijetu'. Nutilus je, međutim, 2019. bankrotirao, ostavivši državi dug od 150 milijuna dolar-a jer je u projektu imala udio. S obzirom na štete do kojih bi došlo da je projekt započeo s radom, može se reći da je Papua, a s njom i ostatak planeta, barem za neko vrijeme imala sreće. ■

INTERNACIONALA

Ekstremist korak do vlasti

Wilders je dugo smatran ekstremističkim klaunom. Na nizozemskim je izborima pobijedio nakon što je vladavina konzervativno-liberalnog VVD-a dovela do kolapsa socijalne države

PARLAMENTARNI izbori u Nizozemskoj održani prošle srijede rezultirali su još jednim uspjehom europske ekstremne desnice. S izbora su kao očiti pobjednici izšli GEERT WILDERS i njegova Stranka za slobodu (PVV), osvojivši 37 mandata u donjem domu nizozemskog parlamenta – čak 12 više od drugoplasiranih Laburista. Wilders – kojega se ne samo zbog ksenofobne politike nego i zbog karakterističnog imidža može smatrati europskim ‘Trumpom prije Trumpa’ – sada očekuje daljnji razvoj situacije. Čak i ako mu nekako izmakne premijerska pozicija, šanse da će u potpunosti ostati izvan buduće vladajuće koalicije za sada se čine malenima. No nizozemski je politički proces notorno spor i stranački rascjepkan pa će do izbora novog premijera proći još dosta vremena. Wildersu pritom svakako ne pomaže činjenica da je GOM VAN STRIJEN, njegov odabran ‘skaut’ za koalicijske pregovore, na toj funkciji izdržao svega tri dana – nakon čega je bio prisiljen dati ostavku zbog optužbi za pronevjeru dva milijuna eura javnih fondova. Od stranaka koje se može smatrati spremnima na suradnju s Wildersom najprije valja navesti konzervativno-liberalni VVD, stranku dosadašnjeg premijera MARKA RUTTEA koja je od 2010. dominirala nizozemskom političkom scenom. Rutte je početkom 2023. najavio svoju odlazak s premijerske pozicije, čime je svoju stranku gurnuo u krizu iz koje se još uvijek nije uspjela izbaviti. Nova predsjednica VVD-a DILAN YEŞILGÖZ, inače tursko-kurdskog

Čestitaju mu euroskeptici diljem Europe – Geert Wilders
(Foto: Yves Herman/Reuters/
PIXSELL)

porijekla, tako se našla u nezavidnoj poziciji izborne gubitnice i potencijalne mlađe partnerice strankama krajnje desnice. Kao moguće koalicijske partneri PVV-a valja navesti još dvije značajne nove sile – NSC PIETERA OMTZIGTA i Farmersko-gradanski pokret (BBB). Omtzigova partija, osnovana u kolovozu ove godine nakon raskola u staroj demokršćanskoj stranci, uspjela je osvojiti čak 20 mandata predstavljajući se kao ‘centristička’ stranka. Populistički BBB je apsolutno dominirao na provincijskim izborima održanim u ožujku ove godine, no na parlamentarnim izborima im nije bilo suđeno – osvojili su tek sedam mandata, ali su i jedini (dosad) javno naglasili svoju punu spremnost na stupanje u koaliciju s Wildersom.

Geert Wilders stara je ličnost nizozemske politike, no do prošlotjednih izbora bio je smatran relativnim marginalcem, svojevršnim ekstremističkim klaunom kojega su sve stranke *mainstreama* trebale izbjegavati. Njegove su izjave, poput one o potrebi zakonske zabrane Kurana, kod manjina izazivale nervozu, a kod neoliberalnih političara podsmijeh. Odnedavno više nije tako i valjalo bi se zapitati kako je do toga došlo. Duga neoliberalna vladavina Marka Ruttea dovela je do kolapsa ostataka socijalne države u Nizozemskoj. Stambeno je pitanje postalo osobito akutno – u zemlji s 18 milijuna stanovnika i površinom manjom od Hrvatske postalo je gotovo nemoguće kupiti, ali i izgraditi nove stanove. U takvoj je situaciji desnica pojačala svoje napade na najslabiji dio populacije: ionako marginalizirane imigrante. Neoliberalni VVD je pritom širom otvorio vrata antiimmigrantskoj retorici, pokušavajući na taj način privući dio glasova s desnog spektra. Sam je Rutte tako bio jedan od kreatora novog sporazuma o sprečavanju migracija između Europske unije i Tunisa, potpisano sredinom srpnja 2023. godine. Supotpisnica mu je pritom bila talijanska premijerka i miljenica europske

desnice, GIORGIA MELONI. Sa svoje strane, Wilders je ovaj pomak centra prema desnici popratio ublažavanjem svojega retoričkog rata protiv islama kao takvog i prihvaćanjem suvremene terminologije o ‘migrantskoj krizi’. Kako bi dokazao svoju socijalnu osjetljivost u kampanji se počeo baviti i nestaćicom stanova – za koju je, naravno, optužio imigrante.

Wildersova pobjeda mogla bi imati i značajnih posljedica po Europsku uniju. Euroskeptici su u njemu odavna vidjeli saveznika, pa stoga nije trebalo dugo čekati na čestitke političara poput VIKTORA ORBÁNA, MARINE LE PEN I MATTEA SALVINIJA. Istočne članice EU-a su rezultate izbora dočekale s oprezom: Bugarska i Rumunjska pritom osobito strahuju od daljnje blokade pristupanja Schengenskom prostoru, koje je i ranije stopirala upravo Nizozemska. Ukrainski mediji također strahuju od Wildersovog utjecaja na buduću nizozemsku vladu zbog njegovog ambivalentnog odnosa prema rusko-ukrajinskom ratu: u nedavnom je predizbornom intervjuu na državnoj televiziji izjavio kako osobno ‘politički podržava Ukrajinu’, ali i da Nizozemska mora obustaviti isporuke oružja ukrajinskoj vojsci. Na globalnom planu pobjedu PVV-a su sa zadovoljstvom zasigurno dočekali u Izraelu, čiji je Wilders odlučni podržavatelj. To je potvrđio i svega par dana nakon izbora, kada je na Twitteru ponovio svoj stari stav o tome da Palestinci svoju domovinu trebaju potražiti – u Jordanu. U svakom slučaju, nizozemski su izbori dali novi vjetar u ledu europskoj ekstremnoj desnici. Od Švedske do Italije mogu se cuti glasovi hvale za Wildersa i njegovu ekstremističku retoriku. Kamo će nas to odvesti, ostaje nam vidjeti.

■ Marko Faber

zentativci DEJAN BODIROGA, MIĆA BERIĆ, PREDRAG DROBNJAK, ali i sadašnji – VANJA MARINKOVIĆ. ProGlas je podržao, doduše ne i potpisao, i vladika diseldorfsko-nemački GRIGORIJE.

— Značaj ProGlaša može se meriti kroz njegov potencijal da mobilizuje građane i podigne svest o važnosti participacije na izborima, od bazičnog učešća u vidu glasanja do aktivnijeg angažmana u vidu kontrolora – kaže za Novosti ALEKSANDRA STANKOVIĆ iz Instituta za evropske poslove.

Na tribinama ProGlaša često se ističe da je cilj probuditi apstinente, kao i one koji se smatraju apolitičnima. Naša sagovornica smatra da su oni i bili ciljna grupa inicijatora ProGlaša.

— Animiranje građana koji odbijaju da budu deo izbornog procesa, nesvesni da je i neizlazak na izbore *de facto* politička odluka i da itekako ima direktnih implikacija na izbor vladajuće garniture, već dugo je jedan od glavnih izazova izbornih ciklusa u Srbiji – objašnjava ona.

U intervjuu datom Insajderu Bjelogrlić je rekao da, ako se dode do 300.000–400.000 ljudi koji su umreženi i koji su zainteresovani ‘za svoju realnost, za društvo u kojem žive, svaka politička partija koja bude na vlasti znači da ima 300.000–400.000 ljudi koji posmatraju i koji aktivno učestvuju u svemu’. Broj potpisnika za sada obuhvata nešto više od deset odsto građana Beograda, pod uslovom da su potpisnici isključivo iz Beograda, a nisu. Pitanje dometa ProGlaša naša sagovornica povezuje sa medijskim mrakom u Srbiji.

— U ovakvoj atmosferi promocija ProGlaša svedena je na društvene mreže i terensko delovanje. Pritom moramo imati u vidu da se ne radi o političkoj partiji sa izgrađenom partijskom strukturu i celijama u različitim mestima širom Srbije, već o grupi ljudi koji se mogu osloniti samo na sopstvenu popularnost, nekoliko nerežimskih medija koji imaju dosta ograničen domet i individualne događaje – napominje ona.

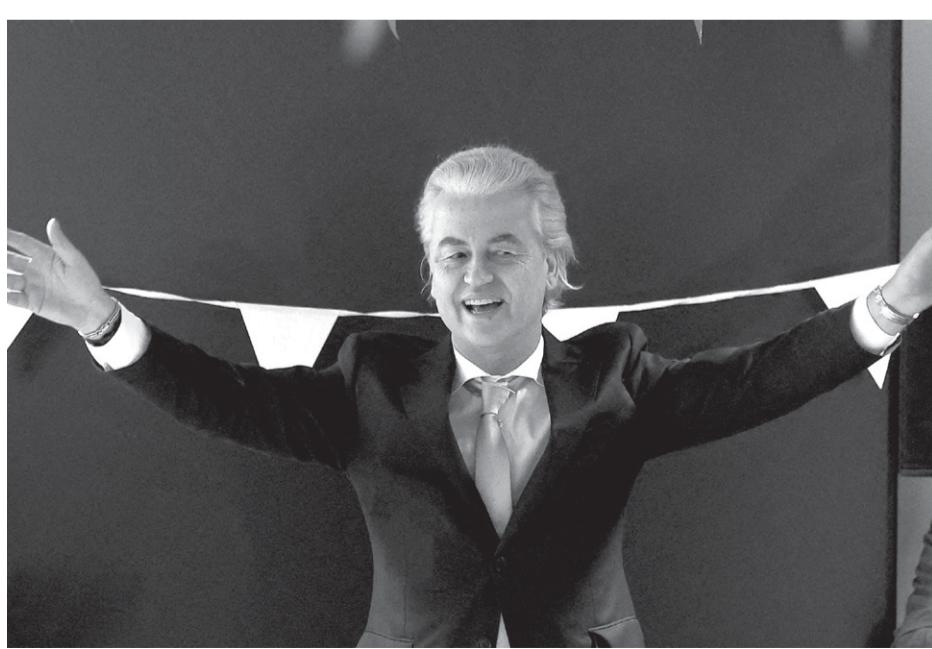
No vidan je nedostatak mladih ljudi. Prospekt je godina, kako inicijatora tako i onih koji dolaze na tribine, iznad 50. Mladi jesu tema i na tribinama, ali najčešće se kritikuju da su oni najapolitičniji. Ali daleko od toga da mladi nisu zainteresovani. To je bilo vidljivo i na prvim protestima ‘Srbija protiv nasilja’. Oni su u međuvremenu odustajali od šetnje, ali to ne znači da su manje zabrinuti za budućnost. Na to ukazuje i istraživanje Krovne organizacije mladih u Srbiji koje pokazuje da bi danas oko 65 odsto mladih izšlo da glasa. Na nedostatak komunikacije sa mladima ukazuje i naša sagovornica.

— Nedostatak interesovanja mladih za ProGlaš ukazuje na potrebu bolje komunikacije sa tom ciljnom grupom – možda korišćenje jezika koji je blizak mladima ili specifičnih strategija na društvenim mrežama koje bi privukle njihovu pažnju. Autori mogu razmotriti dodatne načine uključivanja mladih, kao što su organizovanje posebnih događaja ili kampanja koje se direktno bave pitanjima koja su bitna za mlade, kao i privlačenje, a zatim i promovisanje potpisnika iz javnog života koji pripadaju mlađoj populaciji a koji imaju uticaja među mladim naraštajima, prevašodno glumci, pevači i drugi – predlaže Aleksandra Stanković.

■ Dejan Kožul

Proglasom do glasova

ZRENJANIN, Pančevo, Novi Sad, Gornji Milanovac, Požega, Valjevo, Kragujevac – ovo su za sada gradovi u kojima je stigao karavan zvan ProGlaš kako bi pozvao ljude da glasaju na izborima koji će se u Srbiji održati 17. decembra. Šta je ProGlaš? Reč je o inicijativi koju je pokrenulo 14 javnih ličnosti, među kojima su akademik i bivši predsjednik Srpske akademije nauka i umetnosti VLADIMIR KOSTIĆ, reditelji SRĐAN GOLUBOVIĆ i DRAGAN BELOGRLIĆ, univerzitetski profesor FILIP EJDUS, novinari... ‘Naše je nedvosmisleno uverenje da vreme u kojem živimo zahteva od svih odgovornih i zabrinutih građana suočavanje s trenutkom, donošenje jasnih odluka i spremnost ne samo za svedočenje o potrebnim zaokretima, već i za učešće u njima’, napisali su. Do ovog trenutka inicijativu je potpisalo više od 150 hiljada ljudi, ali ti potpisi nisu obavezujući i u neku ruku su prebrojavanje onih koji su protiv autokratske vlasti ALEKSANDRA VUČIĆA. Ono što je primamljivo su imena ljudi koji su dali svoje potpise, a posebno se ističu bivši košarkaški repre-

Klima poslovne prilike

Ovogodišnja klimatska konferencija UN-a COP 28 izazvala je kritike i prije otvaranja. Po svemu sudeći, Ujedinjeni Arapski Emirati namjeravaju je koristiti za dogovaranje novih naftnih poslova

POTIČEM sve strane (...) da zajedno vide i procijene kako možemo uključiti fosilna goriva u finalni dogovorenim tekst (...) uz zadržavanje perspektive 1,5 stupnjeva Celzija.' U toj je optimističnoj maniri otvaranje COP-a 28 najavio SULTAN AL DŽABER, predsjedavajući tog međunarodnog skupa. COP, godišnja klimatska konferencija Ujedinjenih nacija, formalno radi na tome da zadrži globalno povećanje srednje temperature na spomenutih 1,5 stupnjeva (u odnosu na predindustrijski period) do kraja stoljeća, tako da potiče zemlje sudionice na dobrovoljno određivanje vlastitog smanjenja emisije stakleničkih plinova. Takvo smanjenje ključni je dio proklamiranog cilja usporavanja zagrijavanja. S obzirom na to da u načelu uključuje sve države svijeta, takav mehanizam dobrotoljnih i samostalnih, ali javno objavljenih ciljeva pojedinih država smatra

se ključnim da bi se osiguralo globalno sudjelovanje. Međutim, kako nas neminovno podsjeća svaki COP, proklamiranje ciljeva ne znači i rad na njihovoj provedbi. Dapače, 28 godina nakon prvog takvog sastanka, više od trideset godina nakon Protokola iz Kjota, kao prvog značajnog globalnog dogovora, i osam godina nakon Pariškog sporazuma, koji se još smatra ključnim dokumentom za borbu protiv stakleničkih plinova, emisije još uvijek nezaustavljivo rastu. Očekivano, prošle je godine Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC), znanstveno tijelo koje nadzire promjene i efekt državnih politika, zaključio kako je cilj od 1,5 stupnjeva teoretski moguć, ali u praksi neprovediv. Uzimajući smjer kretanja u obzir, još je Pariška deklaracija iz 2015. zadržala 1,5 stupnjeva kao poželjan cilj, ali i ublažila imperativ na neodređenih 'znatno ispod 2 stupnja'.

U međuvremenu, energetske potrebe čovječanstva i dalje rastu. Skromna povećanja drugih metoda proizvodnje energije,

koje emitiraju znatno manje stakleničkih plinova, nisu ni blizu dovoljna da kompenziraju rast potražnje energije. Stoga ne čudi da svake godine bilježimo povećanje proizvodnje energije iz fosilnih goriva, što uključuje i naftu i plin, ali i ugljen, koji se smatra najštetnijim. Ova je godina, objavljeno je prije mjesec dana, službeno najtoplja u proteklih 125.000 godina Zemljine povijesti. Šokantan niz katastrofa koje uključuju suše, poplave i požare na globalnoj razini tokom proteklih dvanaest mjeseci zvoni na uzbunu ne samo klimatskim znanstvenicima nego i mnogima koji su dosad prema ovom problemu ostajali indiferentni. Nesrazmjer između razglasenih povećanja ulaganja u obnovljive izvore – koji uglavnom nisu ujedno 'priateljski za okoliš' – i stvarnih efekata koje to povećanje ima za proklamirane ciljeve usporavanja zagrijavanja postao je zadnjih godina glavna karakteristika globalnih klimatskih politika. Nakon desetljeća otvorenog negiranja, velika većina svjetskih lidera sada je spremna govoriti o klimatskim promjenama kao ozbiljnom 'izazovu' za čovječanstvo, no to se nije nužno pretočilo u efikasne politike ublažavanja, a još manje saniranja ovog problema. Dobrim dijelom zato što bi takve politike zahtijevale znatne promjene u ekonomskim sistemima na koje lideri nisu spremni.

Dobro to ilustrira i ovogodišnji COP koji traje od 30. novembra do 12. decembra, a koji je izazvao brojne kritike. Njegov domaćin su Ujedinjeni Arapski Emirati, jedna od zaljevskih naftnih autokracija. Spomenuti predsjedavajući al Džaber ujedno je direktor Nacionalne naftne kompanije Abu Dabija (ADNOC), koja je često meta prozivki zbog agresivnog nastojanja da poveća proizvodnju naftne, čak i u usporedbi s drugim naftnim kompanijama. Al Džaber se od kritika brani tvrdnjom kako kompanija također investira i u obnovljive izvore, no te su investicije marginalne u usporedbi s onima u fosilna goriva. Stoga njegovo inzistiranje na uključenju fosilnih goriva u buduće dogovore ne čudi, osobito s obzirom na još neiskorištene kapacitete koje ima njegova monarhija. Par dana prije otvaranja COP-a BBC je objavio dokumente emiratskog predgovaračkog tima koji dokazuju kako delegacija domaćina namjerava koristiti skup za dogovaranje novih naftnih poslova sa zemljama poput Njemačke, Kine i Brazila.

■ Nikola Vukobratović

PERSONA NON CROATA

Australski znanstvenik OVE HOEGH-GULDBERG pionir je proučavanja koralja i desetljećima vodi kampanju s ciljem sprečavanja umiranja koraljnih grebena. Još 1998. upozoravao je da će klimatske promjene i zagrijavanje mora dovesti do masovne devastacije koralja, zbog čega je kritiziran i ismijavan. Tijekom 2022. je, međutim, Veliki koraljni greben proživio četvrtu epizodu 'izbjeljivanja', odnosno umiranja, unutar samo šest godina. 'Ovo je planetarna hitna situacija. Ovo je ključno za čovječanstvo. Moramo pronaći način za promjenu odnosa prema prirodi, i to što prije', poručio je ovih dana.

■ J.B.

Niger protiv EU-a

POLA godine nakon što je pučem došla na vlast, nigerska vojna vlast stavila je izvan snage antimigracijski zakon koji je umanjio migracijske tokove iz zapadne Afrike prema Europi. Zakon done-

sen 2015. zabranio je transport migranata kroz Niger prema sjeveru, a donesen je u trenutku kada je preko Mediterana do Evrope stizao rekordan broj ljudi, što je dovelo do političke krize unutar Evropske unije. U zamjenu EU je pokrenula pet milijardi eura težak fond namijenjen uklanjanju osnovnih uzroka migracija te je Niger slovio kao 'uzoran učenik' EU-a u Sahelu. Zemlja leži u središtu najvažnijih migracijskih tokova iz zapadne Afrike, kojima su svake godine stotine tisuća ljudi kretale prema Sredozemnom moru. Međutim, zabrana migracija je u gradovima koji leže na migrantskim rutama – poput petog najvećeg nigerskog grada Agadeza – dovela do eksplozije nezaposlenosti. Naime, uništila je dosadašnje izvore prihoda, a da stanovništvo nije pružena alternativan način stjecanja sredstava za život. Vlada u Niameyu pohapsila je stotine vozača koji su do tada legalno prevozili ljude i zaplijenila njihove džipove. Propale su i brojne trgovine i restorani. 'Bila je to ekomska katastrofa za sjeverni Niger', rekla ovih dana Al Jazeera analitičarka HANNAH RAE ARMSTRONG.

Međutim, krijumčarska industrija se priлагodila te započela koristiti nove i mnogo opasnije rute do Libije, koje prolaze preko Čada i sudanskog Darfura. Ta putovanja su duža, mnogo opasnija i pet puta skuplja no ona kroz Niger, a istovremeno je došlo do pogoršanja problema ropstva u Libiji. Sve u svemu, mada je službeni razlog zabrane migracije u Nigeru bio čuvanje ljudskih života – od hapšenja u Libiji ili utapanja u moru – još je 2019. posebni izaslanik UNHCR-a VINCENT COCHETEL procijenio da zbog zabrane barem dvostruko više ljudi umire na putu do Sredozemlja nego u samom Sredozemnom moru.

Vojska je ovoga srpnja pučem srušila izabranog predsjednika MOHAMEDA BAZOURAMA i preuzeo vlast. EU je odgovorila zamrzavanjem finansijske pomoći, zbog čega su brojni državni službenici ostali bez primanja. Nove vojne vlasti su, sa svoje strane, zauzele oštar antikolonijalni kurs prema evropskim zemljama, naročito prema Parizu, te započele približavanje Moskvi. Istovremeno se, međutim, moraju nositi i s posljedicama sankcija koje im je nametnuto blok zapadnoafričkih država ECOWAS, zbog kojih pati opskrbu zemlje strujom. Šef nigerske vojne vlade ABDOURAHAMANE TCHIANI prošlog se mjeseca susreo s vlastima Burkine Faso i Malija, zemalja kojima također upravlja vojska i koje su s Nigerom u rujnu sklopile savez. To je, baš kao i ukiданje spornog zakona, dio pokušaja vlasti da učvrsti vlastiti legitimitet.

'Taj zakon potkopal je legitimitet Bazoumove vlasti. Njegovo ukiđanje ga po-nešto vraća', naime, 'ukiđanje tog zakona koji je viđen kao kolonijalni okov nigerske slobode se doživljava kao ponovno sticanje suvereniteta. To se uklapa u način na koji se vlada ideološki predstavlja javnosti', komentira stručnjak Oxford Analytice NATHANIEL POWELL. Za Bruxelles pak odлуka Niameya znači ozbiljno razočarenje – iako je bila očekivana i iako je EU zamrznula finansijsku pomoć, eurobirokrati su ipak nastojali zauzeti umjereni kurs nego Francuska, nekadašnji kolonijalni gospodar, u nadi da će sačuvati s prijašnjom vladom postignut dogovor.'

■ Jerko Bakotin

Изборна кладионица

Кладионице у Србији прогнозирају да ће коалиција коју предводе Вучићеви напредњаци на изборима добити 42,5 посто гласова, а коалиција Србија против насиља 21,3 посто. Већина аналитичара не вјерује да СНС-ова листа може сама освојити већину мандата у Скупштини

Непуна три тједна прије одржавања изванредних избора у Србији једино су кладионице објавиле своју прогнозу изборних резултата. Агенције које проводе редовна истраживања о изборним преференцијама бирача утихнуле су јер или раде ексклузивна истраживања за поједине нарочите или чекају да Републичка изборна комисија прогласи коначни попис изборних листа за које ће се гласати 17. просинца на изванредним парламентарним, београдским градским и шездесетак локалним изборима, како би провеле предизборна истраживања о расположењу бирача.

Кладионичари не губе вријеме јер је оно и за њих новац, па прогнозирају да ће на парламентарним изборима коалиција коју предводе Вучићеви напредњаци добити 42,5 посто гласова, а коалиција Србија против насиља 21,3 посто. За њима слиједе Дачићев СПС с 10,2 посто и ДСС-ова НАДА с 5,4 посто потенцијалних гласова. Шанса да прескоче трипостотни

изборни праг имају ЈЕРЕМИЋЕВА Народна странка и коалиција Борис Тадић-Доста је било-Отете бебе с око 2,6 посто гласова. Кладионичари не откривају на основу чега су прогнозирали овакве изборне резултате, али истовремено имају право до избора мијењати своје квоте, а тиме и изборне прогнозе. Претпоставка је и да прије свега желе зарадити на клајењу и да због тога настоје што је могуће прецизније погодити коначне резултате избора.

И изборни такмаци за сада, попут агенција, углавном шуте о резултатима предизборних истраживања која се за њих раде, односно у која имају увид. Копредсједник Зелено-лијевог фронта Радомир Лазовић, који високо котира на листи Србија против насиља, ових је дана готово успут изјавио да је 'могуће да Србија против насиља заједно с 'десницом' у Београду има 10 одсто више гласова од СНС-а и СПС-а'. С друге стране, и кад је Београд у питању, Александар Вучић који предводи СНС-ову кампању тврди: 'Ми смо по први пут, додуше од пре месец дана, испред листе ДРАГАНА

ЂИЛАСА. Они су пре тога били испред нас неколико месеци. Верујем да људи виде ко, шта и како ради и верујем и да ће ту резултат бити добар. Не буде ли, ми ћemo први честитати и пожелети успех свима који су нас победили и на нивоу Србије и на нивоу Београда и на нивоу сваког града и општине у сваком месту.' Вучић је истовремено изјавио и да СНС-ова листа за парламентарне изборе има три посто више гласова од свих осталих странака заједно, односно од Дачићевог СПС-а и свих опозицијских странака заједно.

Већина аналитичара, међутим, не вјерује да СНС-ова изборна листа може сама освојити већину заступничких мандата у Народној скупштини, као што јој је то пошло за руком неколико пута у протеклих десетак година. Вучић пак вјерује да је то могуће, а једино му је упитно хоће ли СНС-овој коалицији за већину у парламенту бити потребни тек гласови заступника Савеза војвођанских Мађара. Но без обзира на кладионичарске и све друге предизборне прогнозе, очито је да се главна изборна утврда води између СНС-ове изборне листе Србија не сме да стане и коалицијске листе Србија против насиља. За њом слиједи борба за позицију главног постизборног коалицијског партнера, коју воде СПС и десничарске коалиције Двери-Заветници и НАДА. СПС се као постизборна удавача обећао СНС-у, НАДА Ђиљасовој коалицији, а Двери-Заветници наводно би такођер с остатком опозиције рушили Вучићев режим, али под ујетом да се њихови будући коалицијски партнери већ сада обавежу да ће одбацити Бриселски и Охридски споразум, одустати од приступних преговора с ЕУ-ом и јамчити да неће уводити санкције Русији.

Премда се уцјењивачки увјети које Двери-Заветници прије свега постављају Ђиљасовој коалицији чине неприхватљивима коалицији која се бирачима нуди као прозападна демократска опозиција

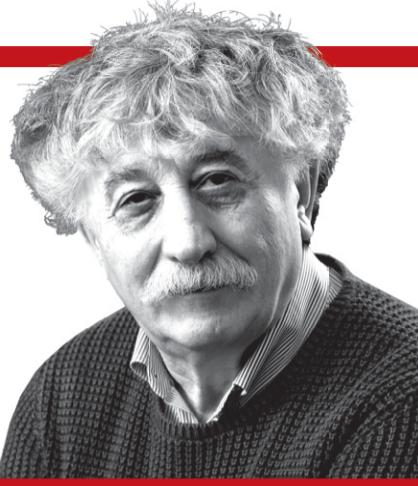
Вучићевој напредњачкој власти, лидери Србије против насиља и даље јој се љигаво удварају, нудећи им постизборни брак макар у Београду, у којем очекују мртву трку за освајање градске власти. Судећи, међутим, по томе да је управо због постизборног коалирања с Ђиљасом коалицијом пропало формирање заједничке изборне листе трију десних странака (Двери, Заветници и ДСС-Покс, односно коалиција НАДА), јер су Заветници били против таквог предизборног опрејељивања, мало је вјеројатно да ће се и послије избора све садашње опозицијске странке успјети договорити да формирају власт и у Београду, а камоли на државној рани.

Ина прошлим београдским изборима СНС и СПС су освојили тек два мандата више од опозиције, али врло брзо су их повећали јер су им се постизборно приклонили поједини градски вијећници ДСС-ова коалицијског партнера Покс-а. Постизборна муга која очекује опозицију ако и добије шансу да формира власт на државној или градској ранини већ сада је тим већа што је и коалиција Србија против насиља унутар себе подијељена око којовског, руског и других питања које им десница намеће као ујете за постизборно коалирање. И у Ђиљасовој коалицији има странака које би у кош бациле Бриселски и Охридски споразум, а не би ни у сну уводиле санкције Русији. Драган Ђиљас стога и десници, али и појединим својим коалицијским партнерима, као решење очајнички нуди варијанту формирања пријелазне владе која би та и друга спорна питања заледила, а посветила би се демонтажи напредњачке власти и стварању ујета за нове слободне и фер изборе. Око Косова, приступних преговора с ЕУ-ом, увођења санкција Русији, па и страних инвестиција, по Ђиљасовој замисли, рукаве би засукала тек власт која би се формирала након избора који би се одржали за шест мјесеци, а можда и за годину и више дана након ових које су на захтјев опозиције расписали Вучићеви напредњаци. У Ђиљасовој визији постизборне Србије у којој би садашња какофонична опозиција преузела власт, Европа и свијет би морали стати и чекати да лидери неспојивих политика прочешљају и уреде Србију и њезине институције како би након још једних избора вијели хоће ли наставити преговарати о чланству у Европској унији и нормализирати односе с Приштином или ће се окренути Русији и покушати 'вратити војску на Косово'.

Због тог предизборног политичког галиматијаса, поједини аналитичари закључују да се на овим изванредним изборима за наклоност бирача заправо натјечу три десничарске изборне листе, све једна гора од друге. Не чуди стога што и кладионичари прогнозирају мању излазност у односу на претходне изборе. По њима, на парламентарним изборима ће гласати само 53,5 посто бирача, пет посто мање него на прошlim, а у Београду за 1,2 посто мање, односно 56,5 посто. Медији наводе да је и око 400 тисућа неодлучних бирача који би гласали, али још увијек не знају за кога. По томе изгледа да ће кладионичари морати свакога дана коригирати своје квоте како би смањили ризик да изгубе на предизборном клајењу, које им се сада чини као добра прилика за додатну зараду. А зараду прије свега очекују од изборне побједе Вучићеве листе Србија не сме да стане. ■

Нуди формирање
пријелазне владе – Драган
Ђиљас (Фото: Антонио Ахел/
PIXSELL)

PIŠE Sinan Gudžević

U času kad je javno kazao da je za eskalaciju nasilja odgovornost na državi Izrael, to jest da su napadi Hamasa posljedica diskriminacije koju prema Palestincima vrši država Izrael, Ovadia je bio na funkciji direktora Gradskega teatra u Ferrari. Deset dana nakon svoje izjave više nije bio direktor teatra. Povukao se, jer nije htio da teatar trpi zbog direktora

ONI koji vjeruju da se duše umrlih sele u tijela onih koji se radaju, mogli bi reći da se duša čovjeka po imenu GIOVANNI PICO DELLA MIRANDOLA preselila u čovjeka po imenu MONI OVADIA. Pico della Mirandola je rođen u Mirandoli, na pedeset kilometara od Ferrare. U Ferrari je jedno vrijeme studirao. Moni Ovadia živi u Ferrari. Pico della Mirandola je jedan od rodonačelika književne vrste *dostojanstvo čovjekovo*. Sa dvadeset i tri godine je, na latinskom, sastavio čuveni 'Govor o dostojanstvu čovjekova', *De hominis dignitate*. Govor je bio predviđen kao uvod u veliku raspravu o 900 teza koju je namješavao da održi u Rimu. Rasprava nikad nije održana, a Picov je uvod u raspravu postao uvod u njegovu tragediju. Papa ga je proglašio za heretika, zbog čega je bježao iz Italije pa bio hapšen i robijao po Francuskoj. Umro je sa samo 32 godine života. Po dostupnim dokumentima može se smatrati da je otovan u Firenci.

Moni Ovadia je primajući dušu i duh Pica della Mirandole nastavio vrstu *dostojanstvo čovjekovo*. To je načinio davno, ali se možda najjasnije vidi i čuje ove jeseni. Moni Ovadia je primjer za to da se dostojanstvo čovjekovo ne dobiva rađanjem, nego se izgrađuje postojanjem, kako je pokazivao i tražio Pico della Mirandola.

Moni Ovadia, pisac, scenograf, režiser, glumac, pjevač rođen je prije 77 godina u Plovdivu, u Bugarskoj. Rođen je u sefardskoj familiji, otac i majka Jevreji sefardi, oboje muzičari. Dok je bio još dijete, familija se preselila u Italiju. Ondje se školovao i svojim višestrukim umjetničkim darom načinio ime u koje nema sumnje.

Ove jeseni je Moni Ovadia stao na stranu palestinskog naroda kad je tzv. međunarodna zajednica zavela prešutni dekret da se politika i javnost u zapadnim zemljama imaju staviti na stranu Izraela. Moni Ovadia nije na palestinsku stranu stao nakon Hamasovih napada na Izrael 7. oktobra, ne, on je na palestinskoj strani odavno. On je u Italiji glas savjesti, glas ljudskog dostojanstva. U času kad je javno kazao da je za eskalaciju nasilja odgovornost na državi Izrael, to jest da su napadi Hamasa posljedica diskriminacije koju prema Palestincima vrši država Izrael, Ovadia je bio na funkciji direktora Gradskega teatra u Ferrari. Deset dana nakon svoje izjave više nije bio direktor teatra.

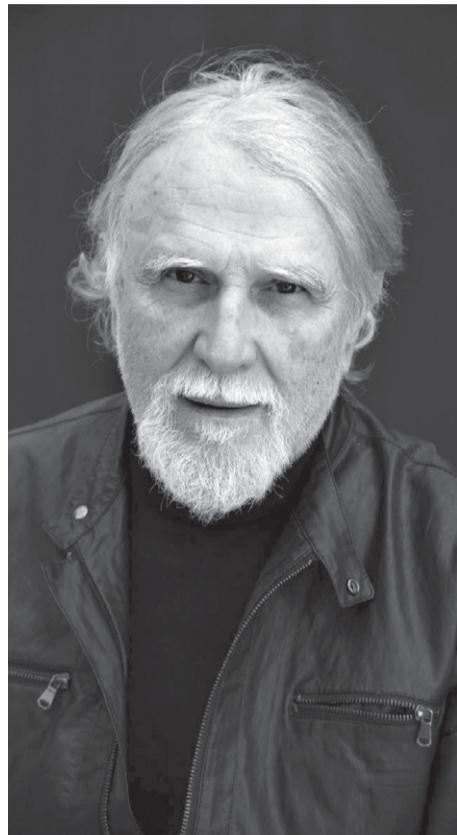
Povukao se, jer nije htio da teatar trpi zbog direktora. U reakcijama nakon toga dogadaja pokazala se velika bijeda talijanske kritičke hipokrizije. Na ovu se stranicu ne bi mogao smjestiti sav katalog toga bešaća. Bivši direktor je izabralo da bude bivši direktor, da ne bi izgubio ljudskost i dostojanstvo. A s njime kao direktorom, Teatro comunale di Ferrara za četiri godine je načinio velik napredak: povećao je broj predstava, povećao se broj gledalaca, materijalna situacija u teatru se popravila, sve je postalo bolje no što je bilo. Svejedno, većina u savjetu grada Ferrare se okrenula protiv Ovadije. U izjavama za novine i u forumima raznih televizija, Ovadia je ponavljao ono što govori više decenija: da Izrael nije demokratska zemlja, da je čista budalaština zvati Izrael demokratskom zemljom. Dodao je i da ni Italija nije demokratska zemlja, nego da je samo režim.

U razgovorima koji su uslijedili za razne listove, televizije i web forume, Ovadia je

kao najodgovorniju državu za stalno nastavljanje zločina na Bliskom istoku prebacio na Sjedinjene Američke Države, zbog neprekinute i bezuslovne podrške Izraelu. Evropske države, inače američke satelite, optužio je za nečasnu i nekritičku poslušnost prema Americi i podršci Izraelu. Kazao je više puta da je oblast Gaze odavno logor postavljen u paklu. A na tvrdnje onih koji mu prigovaraju kako su sve zemlje oko Izraela nedemokratske, islamističke i terorističke, a kako je samo Izrael demokratska, odgovara da su tvrdnje o Izraelu kao demokratskoj državi samo tlapnje, i dodaje kako demokratska država ne kolonizira i ne okupira zemlje koje joj ne pripadaju, a Izrael to radi desetljećima, i tu 'ljetoput' provodi već 56 godina u ozemlju na zapadnoj obali rijeke Jordana, a 75 godina u Gazi. Podsjeća kako je slogan cionista uvijek bio 'zemlja bez naroda za narod bez zemlje', iako je na toj zemlji narod već postojao. Samo je ADOLF HITLER, kaže, vjerovao da su Jevreji drukčiji, iako su oni kao i drugi. Država Izrael je, međutim, stvorila, zapravo zavela takav nacionalizam da je on doveo do toga da Izrael ne zanimaju antisemiti već antisionisti. No on, kao Jevrejin, naglašava kako je iz svoga jevrejskog naučio da bude stalno na strani ugnjetenih, a nikad na strani ugnjetavača.

On nije očekivao da će napadi Hamasa biti kakvi su bili, ali, kaže, kad se razmisli i sve uzme u obzir, moralo se računati da će do toga doći. Sva strava se desila kao posljedica jedne okrutne i zločinučke politike više izraelskih vlada, a posebno ove posljednje, koja i koje nisu nikada htjele da na Palestince gledaju kao na ljudska bića. Potom, praksa da se svaka osoba koja pripada palestinskom narodu etiketira kao terorista jest primjer odvratnog rasizma. Pa se javno upitao, e šta sve nismo vidjeli da je činila izraelska vojska: rušenje palestinskih kuća, administrativna hapšenja čak i djece, lažna obećanja, potom sistematski prezir koje su vlada za vladom zavodile i provodile prema tim ljudima i mnogo još štošta drugo tim je ljudima onemogućilo slobodu kretanja i prisililo ih na tavorenje u ponižavanju. Na to dode odvratna aragoncija tih čelnika izraelskih koji besramno samouvjereno govore, kao da su vlasnici i robovlasci samog palestinskog naroda, kako nikada neće biti palestinske države.

UVELIKOM razgovoru koji je vodio pisac i novinar ALESSANDRO DI BATTISTA, Ovadia se osvrnuo i na pokvarene i podle konformiste, kojima podlost i pokvarenost omogućava da se svrstavaju na stranu Izraela. A njih to ne košta ništa, a donosi im bodove za ulazak u *mainstream* salone. Svi govore: Izrael ima pravo da se brani. A nas nekoliko, kaže, iz manjine pita se: a imaju li Palestinci pravo da žive, imaju li pravo da odlučuju kakvu će vlast imati, imaju li Palestinci pravo da vide kako im se djeca školuju? Ništa od toga. Kad je izraelska vojska tukla muslimane koji su išli na molitvu, možda je kakav marginalni list i objavio o tome 3–4 retka, ali takozvana međunarodna zajednica nije trošila na to rijeći. U toj međunarodnoj zajednici nikome od ljudi na vlasti nije palo na pamet da kaže: 'Alo, Izraelci, vi morate poštovati rezolucije Ujedinjenih nacija!' A tih rezolucija je bilo: 194, 242, 338. Probleme bi riješilo poštivanje.

Moni Ovadia, umjetnik i borac za ljudsko dostojanstvo. Foto: Maria Pia Ballarino

nje tih rezolucija. Ali izraelske vlade ne haju za rezolucije. Oblast na desnoj obali Jordana je zatvor pod vedrim nebom, a Gaza je zapečaćena kutija puna sardina. Izraelske vlade već dugo pričaju bajke kako su se povukle iz Gaze. Ali, kako su se to Izraelci povukli iz Gaze? Tako što su zapečatili granice, tako što su stavili pod kontrolu one na zemlji, one pod zemljom, granice na moru, prostor po kojem leti avioni, energiju, električnu struju i vodu! I to znači da su se povukli?! Ujedinjene nacije su još prije dvije godine proglašile Gazu teritorijem nemogućim za stanovanje. Zašto međunarodna zajednica nije rekla Izraelcima: potpisali ste sporazum u Oslu, zašto ga se ne pridržavate? Ništa od svega, mrtvo slovo na papiru. Pa kako onda može biti iznenadenje čak i takva eksplozija palestinskog beznadu? Palestinci ondje žive kao robovi, žive kao miševi. I takvo ponašanje i nečinjenje da se išta promijeni nabavlje, zove se zapadna civilizacija, taj okrutni oblik barbarstva.

Moni Ovadia kazuje svome sugovorniku Di Battisti, na čiji je poziv ovo kazao, kako zna da će se zbog takvog razgovora na obojicu sručiti lavina optužbi i obojicu proglašiti za zlotvore samo zato što nastoje da ne izdaju mišljenje i što nastoje da se pitaju o onome u čemu žive i što ugrožava dostojanstvo čovjekovo. To je bilo 9. oktobra. Već deset dana kasnije Ovadia nije više bio direktor Gradskega teatra, povukao se. Podrška koju je za svoj istup dobio od mnogih, kroz razimske medije se minimizira i sada, mjesec i po dana kasnije.

Kad sam prije 16 godina, u proljeće 2007. u Trstu upoznao Monija Ovadiju, nisam mogao slutiti da će me ikad skoliti strepnja od toga da bi on, glasnogovornik ljudskog dostojanstva, mogao doći u opasnost da zbog svojih riječi nastrada od hulja ovoga svijeta. Nadam se da se duša onoga koji je otrovala Pica della Mirandolu nije preselila u nekog koji se kreće onuda kuda se kreće i Moni Ovadia. ■

PETAR MILAT

Postali smo platforma za naše autore

Postoji percepcija da hrvatska kinemografija podbacuje u segmentu dugometražnog igranog filma, ali kad se uđe u svaki od žanrova – dokumentarni, animirani, umjetnički i eksperimentalni film – stanje nije tako loše kako bi se očekivalo da jest

Human Rights Film Festival (HRFF) održat će se od 4. do 9. decembra u Kinoteci i Dokukinu KIC uz filmske projekcije i više popratnih dogadanja. O programu i okolnostima u kojima se održava razgovaramo s njegovim direktorom PETROM MILATOM.

Postoji li nit vodilja ovogodišnjeg izdanja?
Na našem festivalu autorskog angažiranog filma u šest dana prikazat ćemo 22 naslova, i to u svim žanrovima, što je inače za nas uobičajeno. Što se tiče niti vodilje, ove godine nismo je ni tražili. Da budem iskren, dva mjeseca prije festivala ostali smo bez glavnog kina, kina Tuškanac koje je ušlo u rekonstrukciju. To znači da ove godine imamo smanjenje – ne nužno broja naslova, nego termina njihovog prikazivanja, uz bitno manje resursa. Druga stvar je vojni sukob koji je počeo u Palestini 7. listopada. Moram reći da je od samih početaka za HRFF pitanje Palestine i Izraela bilo jedno od važnih pitanja, što se vidjelo u filmovima, filmašima i intelektualcima koje smo pozivali na ranija izdanja. Međutim, ove je godine bilo logistički dosta kasno da se u to upustimo, pa smo se odlučili da temu nećeemo obrađivati. No ponovo ćemo prikazati neke od najintrigantnijih i najzanimljivijih naslova iz protekle filmske godine, po čemu smo kao festival poznati.

Koliko je bilo teško ili lako izabrati filmove koji će biti prikazivani?
Poslednjih godina zbog korone i uvođenja online projekcija pitanje selekcije postav-

Foto Privatna arhiva

ljalo se na svim filmskim festivalima, ne samo u Hrvatskoj. Tako su filmski festivali iz kina izšli u neke druge formate, pa je ta činjenica dosta pomjerila načine na koji se selekcija naslova za festivalne odvija. Danas je prikazivanje filmova bitno skuplje. To se nekom može činiti kao sekundarna tema, ali cijene projekcijskih prava su otišle u nebo. Što se tiče umjetnički orientiranih filmova koje mi prikazujemo, tu su uvjeti za prava prikazivanja za srednje velike festivala kao što je naš postali neodrživi. Ali to je sve prisutnija stvar, pogotovo s obzirom na to da u Zagrebu više nemamo pravo, veliko kino otkako je kino Europa zatvoreno, a sada je u rekonstrukciji i Tuškanac. Planiranje i održavanje festivala ove je godine nekako išlo, ali idućih će biti sve teže. Uvijek se čini da izbor filmova ovisi o ukusima, znanju i vještinama u smislu kako se možete dogovoriti s autorima, distributerima ili producentima, a ove godine to je pitanje finansijske održivosti.

Zašto ove godine festival otvara film Gorana Devića?

Ovo je drugi put da otvaramo festival filmom GORANA DEVIĆA. 'Što da se radi?' dugometražni je igrano-dokumentarni film i paradigmatska priča Hrvatske, ali i ostalih istočnoevropskih tranzicijskih zemalja. Dević je, ne samo u žanru dokumentarnog filma, iznimski autor, i to ne samo u hrvatskim okvirima. Čekali smo neko vrijeme da film буде готов. Naime, kad smo ga gledali u sirovim fazama, shvatili smo da je to nešto što želimo prikazati, a činjenicom da njime otvaramo festival htjeli smo autoru i filmu dati dodat-

nu važnost. Interesantno je da je nakon niza Devičevih opservacijskih dokumentara klasičnog kova, ovo hibridna forma s obzirom na teme koje obrađuje. 'Što da se radi?' zahvaća jako puno različitih i važnih tema u našem društvu, poput privatizacije, pokušaja da se privatizacija dokine i da se ti procesi vrati na početak, radničke borbe, nacionalizma, ostavštine socijalizma. To je izvanredan film za koji mi se čini da dolazi nakon vala filmova koji su u Hrvatskoj i šire snimani o radničkim borbama, pa bi se moglo učiniti da je riječ o nečem tematski već viđenom. Ali to je uistinu prava poema i iznimno intrigantan film oko kojeg nismo dugo dvojili. Što se tiče hrvatskog filma generalno, pogledamo li određen broj autora ili djela naše filmske zajednice, HRFF je postao platforma za njihovo premijerno prikazivanje u Hrvatskoj. Ne smijemo zaboraviti ni drugu filmsku premijeru važnog hrvatskog autora, film 'Polako nikuda' DAMIRA ČUČIĆA.

Kako ocjenjujete stanje hrvatskog filma?

Po našem uvidu, stanje filmske scene je dobro, ali to zavisi od žanra do žanra. Postoji opsjednutost kraljevskim žanrom, odnosno dugometražnim igranim filmom, a postoji i percepcija da u tom segmentu hrvatska kinematografija podbacuje – ne toliko na festivalima, koliko na kino kasama, jer su te brojke relativno neumoljive. To važi samo u percepciji masovnosti ili prijemčivosti hrvatske suvremene filmske produkcije, ali kad se podrobnije uđe u svaki od žanrova – dokumentarni, animirani, umjetnički i eksperimentalni film – stanje nije tako loše kako bi se očekivalo da jest.

Hoće li publika imati prilike i u kinima ili nekako drugačije pogledati neki od filmova prikazanih na festivalu?

Za jedan dio naslova, posebno žanra po kojem je naš festival specifičan, a to je tzv. spori film (*slow cinema*), koji posebno gaje azijski ili južnoamerički autori, HRFF će biti jedina prilika da se pogledaju. Međunarodni festival novog filma/Split Film Festival nam je neka vrsta paralelne inspiracije, ali nakon tragične smrti BRANKA KARABATIĆA možemo se pitati o sudbini tog festivala. To spominjem jer postoji čitava mreža inicijativa ili festivala na kojima je ova vrsta filmova mogla biti prikazivana, uključujući i naš. Ipak, bitno je spomenuti da je najznačajnija distributerska kuća za umjetnički film na području Jugoslavije, beogradski Megacom, službeno prisutna u Hrvatskoj. Uz druge važne distributere, kao i uz ZFF, odnosno Propeler film, s distributerske strane stvari su nešto bolje i jasnije nego prije. Ima nekoliko udarnih naslova i autora, poput NURIJA BILGEA CEYLANA, koji se na HRFF vraća filmom 'Suhom travom', KENA LOACHA s filmom 'Stari hrast', japanskog redatelja RYŪSUKEA HAMAGUCHIJA s dramom 'Zlo ne postoji' ili JONATHANA GLAZERA, koji se predstavlja višestruko nagradjivanim novim filmom 'Zona interesa' o holokaustu i životu zapovjednika Auschwitza. Tu je i MARGARETHE VON TROTTA s filmom 'Ingeborg Bachmann – Putovanje u pustinju'. Kao udarni naslovi, bit će prikazivani i po *cineplexima* i po kinima u drugim dijelovima Hrvatske. Iako je situacija oko mogućnosti gledanja takve vrste filmova daleko od idealne, posebno u Zagrebu, nije sasvim crna. Važno je napomenuti da kino nije ekskluzivni kanal prikazivanja jer dobar dio naslova s HRFF-a završi na *streaming* platformama. Nama je draga da možemo premijerno prikazati dosta filmova jer nam je publika koju na taj način privlačimo itekako važna. Ali otkako organiziramo festival, što se tiče uvjeta održavanja situacija nikad nije bila tako loša.

Oспорава- nje mitova

Ukoričeni tekstovi Katarine Peović proizašli su iz potrebe da se opiše ekonomsko-socijalna periferna pozicija u koju smo ponovo zapali, ali i ospore sveprisutni mitovi koji taj položaj mentalitski opravdavaju

PRED nama je knjiga KATARINE PEOVIĆ ‘Spontana ideologija svakodnevnih pojmova’ nastala ukoričivanjem članaka koje je između 2017. i 2020 objavljivala u internetskim časopisima H-Alter, Novi plamen, Proletter i na društvenim mrežama. Budući da se uglavnom radi o reagiranjima, dobro je pitanje kako ti tekstovi podnose vremensku distancu? Oni su danas dokumenti blago promijenjenog stanja, no i dalje su aktualni, bez obzira na to što su neke političke figure koje se u njima spominju sada već pomalo bivše.

Naslov ‘Spontana ideologija svakodnevnih pojmova’ nehotice je postao posveta preminulom kanadskom ekonomistu i marksistu MICHAELU A. LEBOWITZU. Peović se u više tekstova poziva na njega, primjerice kada govori o greškama dvadesetstoljetnog socijalizma i postavlja mu alternativu u demokratskom socijalizmu 21. stopeća.

Lebowitz je, kao i Peović, opisao poziciju kapitalista koji, odgovarajući na tržišnu konkureniju, proizvode ideološki okvir koji im omogućava perpetuiranje odnosa dominacije i podređenosti. Radi se o ‘istini’ ideologije koja odgovara individualnoj vizuri, a kroz vulgarnu ekonomiju, govor političara i javni prostor nameće se kao dogma i mitologizacija. Ta ideologija počiva na ‘zdravom razumu’, samorazumljivosti i spontanosti, onome što neki autori nazivaju i ‘spontanom ideologijom okoline’. To je ona ‘žabljka perspektiva’ koja se u međnistru ne propituje i koja uvelike otežava život ljevice, s obzirom na to da ona, prije nego što izloži svoj program, mora dovesti u pitanje samorazumljivost vladajućeg konteksta, koji pitanja radikalne društvene transformacije ne može ni zamisliti.

Tekstovi su proizašli, piše Peović u uvođu, iz potrebe da se opiše ekonomsko-socijalna periferna pozicija u koju smo ponovo zapali, ali i ospore sveprisutni mitovi koji taj položaj mentalitski opravdavaju, kao primjerice oni da još nismo dosegnuli ‘pra-

cipom i desnim sluganskim nacionalizmom. Oni koji se krunu u ‘moderni suverenizam’ najskloniji su drugima predati razne oblike suverenosti, od monetarne i fiskalne do prehrambene.

Umjesto o narodnim ‘mentalitetima’ valja dakle govoriti o periferiji kao ishodu kapitalističke koncentracije ekonomske i političke moći. U tekstu ‘Neoliberalizam – kako ostvariti snove desnice i postati periferija Evrope?’ dekadentni hrvatski nacionalizam ne pokazuje se samo kao sfera ‘ustaštva’ u svom ekstremnom obliku, nego i ‘građanske’ pristojnosti s obzirom na revitalizaciju sluganskog mentaliteta. Iako je okrenut prošlosti, novohrvatski nacionalizam priprema narod da ostavi svaku nadu ulazeći u vrli novi svijet. Nacionalisti slijede nacionalizam koji nije usmjerjen na naciju, nego se temelji na nacionalnim kompleksima poticanja i prihvaćanja kolonijalne perspektive. ‘Odričući se nasljeđa socijalizma’, piše Peović, ‘smještamo Hrvatsku na mjesto periferije Evrope.’ No i takav bi nacionalizam teško uspio u svom naumu da nije poduprt neoliberalizmom, a to često prolazi ispod radara lijevih ili kvazilijevih kultur-kritičara, pri čemu se neki od njih s neoliberalizmom i nesvesno poistovjećuju. Ta perspektiva nije samo socijalno neosjetljiva, nego i duboko promašena.

Pobornici neoliberalizma njegove dosege definiraju kao porast kompetitivnosti, koja se navodno postiže deregulacijom, otvaranjem nacionalnih tržišta za trgovinu kapitalom, uključujući finansijska tržišta. To je s obzirom na privatizaciju i ograničavanje djelovanja vlade uključivalo i smanjenje uloge države, koja proizvodi fiskalni deficit i gomila dug. Navodne pozitivne dosege neoliberalizma možemo pobijati na dvije razine. Jedna je odnos privatnog kapitala i radnika, a druga odnos nacionalnih država unutar EU-a. Jedan od temeljnih mitova neoliberalizma je da privatni profit stvara nova radna mjesta, dok kapitalisti samo upravljaju i kontroliraju proizvodnju. I to čine uglavnom na štetu radnika, jer površje nadnica nije nužno odraz rasta. Dru-

ga su razina mjere štednje, slijedom kojih se zanemaruje odnos periferije i centra. U tom su kontekstu prisutni mitovi o fiskalnoj konsolidaciji ili o ‘bolnim rezovima’, iako su mjere štednje ponekad neracionalne čak i iz aspekta kapitala. Govori se o mjerama ‘oslobađanja’ privatnog sektora od davanja javnom sektoru putem otpuštanja ‘uhljeba’. Tu je i mit o stranim investicijama, stvaranju ‘povoljne klime’ za strana ulaganja, iako strani investitori uglavnom ulaze u sektore u kojima već postoji infrastruktura, kao što su telekomunikacije i trgovina. Treći je mit o evropskim fondovima, koji realno nisu dostatni da bi proizveli pozitivne efekte na ekonomiju. Hrvatski se oporavak u velikoj mjeri zamišlja kao spas ‘izvana’, pri čemu se zanemaruju uvjeti proizvodnje i asimetrija između zemalja periferije i centra Evrope.

U tekstu ‘Direktna demokracija i (anti) kapitalizam’ autorica negira tezu da je glavni problem demokracije njezin deficit u kapitalizmu. Problem je u kapitalizmu. U hegemoniji koju vladajući provode iniciranjem jaza između podređenih klasa oni osiguravaju svoju vladavinu, dovodeći podređene u poziciju da glasaju protiv svojih interesa. Kao zagovornica direktnе demokracije i prijelaza u demokratski socijalizam, Peović kaže da se oni ne mogu svesti na upozoravanje na deficite demokracije, s obzirom na to da bi strukturalna borba za jednakost trebala biti dominantna. Riječ je o socioekonomskoj borbi za ukidanje podjele rada koja omogućuje reprodukciju kapitalističkih odnosa u proizvodnji. Demokratizacija bi trebala slijediti antikapitalističku politiku, jer demokracije bez socijalne jednakosti može biti, dok socijalne jednakosti bez demokracije nema. U tekstovima u knjizi, međutim, nema dublje analize koncepta direktnе demokracije i demokratskog socijalizma, npr. sa stanovišta organiziranja i partijskog života. Kritičari su već primijetili, a neki aktivisti i iskusili, da je to problem Radničke fronte čija je Peović članica. To je stanovište inače povezano s pozitivnim naporima izbjegavanja autoritarnosti u avangardnim partijama dvadesetstoljetnjih socijalizama. No kako se to provodi? Zazivanje socijalizma u kojem bi se proizvodilo za potrebe svih, a ne za profit, za svaku je pohvalu, no pitanje je kako to postići – mirnom tranzicijom ili revolucionarno. S obzirom na to pojavljuje se i problem partijske organizacije koji ne možemo apsolvirati s nekoliko antiautoritarnih fraza jer je povezan s različitim videnjima propasti dvadesetstoljetnjih socijalizama, odnosno tome pripisujemo li ih autoritarnim partijama koje su ga provodile ili odustajanju od socijalističke transformacije, a onda i od partije kao avanguardne? Nisu li partije u povijesnim socijalizmima ‘prerano’ odustale od sebe, više nego što su bile sklone totalitarizmu? Ta pitanja nisu aktualna samo za organiziranje RF-a u budućnosti, nego i za ‘tranziciju’ našeg društva u neki novi socijalizam.

No u knjizi je puno vrijednih i konkretnih reagiranja, poput one o kapitalanstu SDP-a u odnosu na klasnu borbu, odnosno negaciju teze da su kapital i rad uvejk u suprotnosti i činjenicu da su klasu izbacili iz svog diskursa. Knjiga govori i o blokiranim građanima, ljevcima, naciji i nogometu i samoj spontanoj ideologiji svakodnevnih pojmova, na primjeru ‘uhljeba’, kao i o teorijama zavjere. Katarina Peović na razmeđu je više socijalnih uloga. Ona je sveučilišna profesorica i saborska zastupnica pred izazovom novog mandata. U netom objavljenoj knjizi više je u ulozi komentatorice političkih, društvenih i teorijskih fenomena, nego kao političarka, zato su neki tekstovi analitički, a drugi više reagiranje. S nestrpljenjem čekamo u kojem će se smjeru opus ove autorice razvijati. ■

SPONTANA
IDEOKATAT
LOGIJARINA
SVAKOPE
DNEVNIHVIĆ
POJMOMA

Durieux

Strukturalna borba za jednakost treba biti dominantna

DARKO CVIJEĆIĆ

Žrtve ne mogu biti osvetnici

Svi smo u tom ratu izgubili. Može neko misliti da je pobijedio, ali stvorene države su samo mali fildžani. Važno nam je da imamo svoju domovinu, svoju otadžbinu, ali ako je pobjeda to da nemamo što jesti, nemamo se pravo zaposliti, nemamo zdravstvo, onda to nije domovina, a ni otadžbina

NAKON što je prostor kazališta Gavella obnovljen, konačno je i u Zagrebu počela igrati predstava 'Što na podu spavaš' prema istoimenom romanu DARKA CVIJEĆIĆA i u velikoj koprodukciji Gavelle, Srpskog narodnog pozorišta iz Novog Sada, Narodnog pozorišta Sarajevo i Internacionalnog teatarskog festivala MESS. Ta predstava u režiji beogradskog redatelja KOKANA MLAĐENOVIĆA osvojila je brojna priznanja, među njima i tri Sterijine nagrade. O snazi riječi, o minutu neba i doživljaju zagađeće premijere razgovarali smo sa Darkom Cvijetićem, autorom romana i glavnim glumcem u predstavi.

Predstava svojom scenografijom, režijom, glumom i muzikom teleportira gledaoca u jezivo ratno vrijeme devedesetih. Ormari sa patologije iz kojih izlaze skulptura tijela, rezviziti puškomitrailjeza iz kojih pucaju zbuđeni regruti, zvukovi razbacanih šljemova koji odzvanjaju... Kako ste kao pisac romana i glavni glumac doživjeli svoj literarni tekst u kazališnom jeziku redatelja Kokana Mlađenovića?

Kokan je pjesnik pozorišta koji umjetnost pozorišnog režiranja dovodi do vrhunca. Uspio je roman preći u jaku metaforičku dimenziju kazališnog jezika ne napuštajući literarnu podlogu. Ideja da mu pisac igra je potpuno suluda. Kad mi je rekao da glumim, mislio sam da će se na sceni pojaviti tek dva-tri puta, a ne da će zapravo cijelo vrijeme biti na sceni i pisati roman. Sve što se dogada na sceni, odvija se u mojoj glavi – ja pišem. Ta patologija, moji mrtvi likovi koje svojim rečenicama ozivljavam, oni izlaze, odigravaju svoje uloge. Na kraju se čak dogodi ludilo da likovi odbijaju više da igraju, dosta im je toliko zla, ne mogu

više da podnesu koliko im ja kao pisac namerćem taj teret zvan zlo. To je jedna suluda situacija. Priča se odvija u preplitanju života stvarnih i izmišljenih likova. U tom ritmu fikcije i realnosti, igra je između života i smrti, naših odluka, nadanja u ljubav i izgubljenih prilika i života. Tako se nažalost moj brat BOTA nije zaljubio u vojsku, nije mu se dogodila ta prva vojnička ljubav sa muslimankom. Imao je samo jedan jedini izlaz u grad iz kasarne Viktor Bubanj, a sve drugo mu je bio pakao. Našao se zarobljen u kasarni, apsolutno ne osjećajući i ne znajući što se oko njega zbiva, ni ko puca na njega, ni na koga on treba da puca. Dječak

od 19 godina došao je punog srca da odsluži vojsku, da upozna tu djevojku. Ništa se od toga nije dogodilo, izuzev silnih trauma. Tu djevojku Senku sam izmislio kako bi na neki način u to ratno ludilo i naivnost tih mladih momaka zarobljenih u kasarni ugradio tračak topoline i nade da neka ljubav negdje čeka.

Vrlo je efektan zvuk pisače maštine koja se kroz Gavellin prostor prolomi kao metak. Svaki sljedeći vaš otkucaj gledatelj iščekuje sa strahom jer netko od likova biva ranjen ili ubijen.

Riječi ubijaju, riječi su te koje proizvode buduće puške, buduće nositelje pušaka. Ta metafora je vrlo jaka i čvrsta. Čak na prvi pogled naivna, sve dok je ne doživite u svoj njezinoj punini. Kako drugačije ispričati užas, logore, ako ne nekim dječjim jezikom koji odjedanput, iznenada počne funkcioniратi monstruozno.

Riječi ubijaju, ali isto tako kažete da mrtvi žive jedino u riječima. Kao dvije istine koje se odbijaju. Možemo li govoriti o ravnoteži tih riječi devedesetih i danas?

Literatura je magija u kojoj je moguće da se svijet živih i mrtvih poravna. Najveće povjerenje imam u riječi, živim od riječi, ali manipuliranje riječima danas je stravično. Moj najveći strah je da netko moje riječi uzme kao moguću manipulaciju i zato ih kao pjesnik ekonomiziram, pokušavam koristiti što manje riječi, što manje tog mesa, da ne bude iskoristeno, da ne dam povoda da moje riječi odu na krivu stranu. Mladim pjesnicima savjetujem da pišu ne koristeći velike riječi kao sunce, ljubav, krv, sloboda – to su jake riječi, vrlo manipulativne, koje danas ništa ne znače.

Na Gavellinoj sceni polaže se i zakletva mlađih regruta JNA, a dobar dio predstave na podu je bačeni grb bivše nam zajedničke države. Jeste li jugonostalgičar? Danas je to negativna osobina, nepoželjna za priznati.

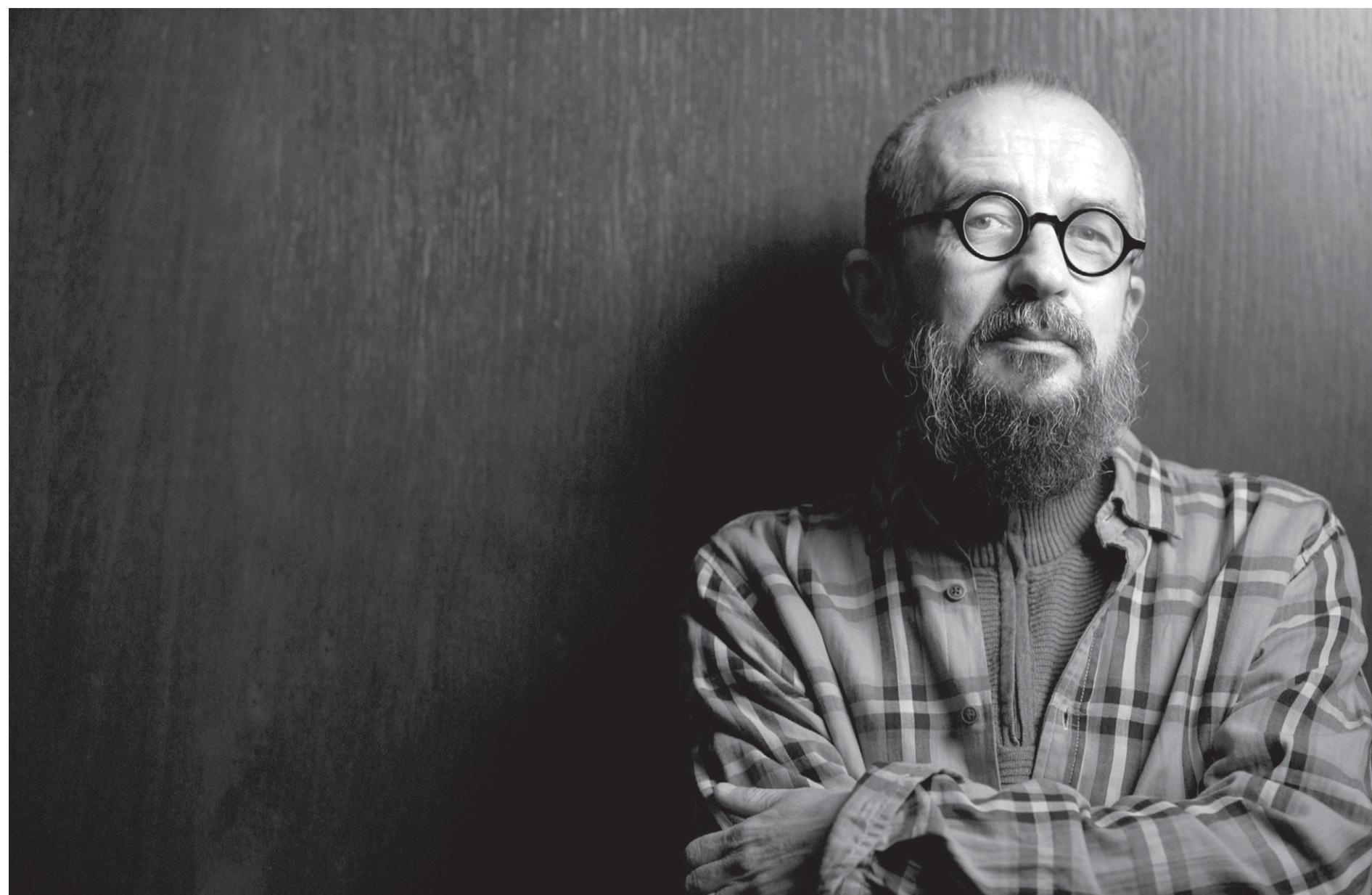
Ne može meni niko oduzeti moje sjećanje i osjećaje, to je nešto samo moje. Vojsku sam služio upravo ovdje u Zagrebu i to je moj grad, isto kao i Sarajevo ili Zaječar, Beograd. Dok se izgovarala zakletva u Gavelli razmišljao sam se kako smo početkom devedesetih sve riječi pogazili u samo nekoliko dana. Udruživanje je najbolja ideja koja se mogla desiti južnim Slavenima. Europska unija je zapravo isto to udruživanje kakvo smo mi imali. U predstavi glume četiri glumca iz Zagreba, četiri iz Sarajeva, četiri iz Novog Sada, redatelj iz Beograda. Jedna mala kulturna Jugoslavija. To nam je zapravo bio cilj. Sjećam se prošlogodišnje prve probe u Gavelli i riječi redatelja Kokana Mladenovića da ako samo ostanemo prijatelji, drugari, da smo napravili posao. Cijela ideja priče je da pokušamo spojiti ljudi, da počnemo napokon razgovarati, pogotovo mlađi ljudi koji se rata i ne sjećaju ili ga se sjećaju kroz prizmu priča svojih očeva. Htjeli smo ispričati priču koja nikog ne povređuje, ili je bar naše nastojanje da nikog ne povrijedimo. Svi smo u tom ratu izgubili. Može neko misliti da je pobijedio, ali stvorene države su samo mali fildžani. Važno nam je da imamo svoju domovinu, svoju otadžbinu, svoj dnevnik, svog vođu, nevažno što je on multimilijoner i što govori gluposti iz dana u dan. Ako je pobjeda da u toj domovini ili otadžbini nemamo što jesti, nemamo se pravo zaposliti, nemamo zdravstvo, onda to više nije domovina, a ni otadžbina. Želim vjerovati da svojim djelovanjem možemo pomjeriti ovaj svijet bar malo na bolje, pa jednoga dana možda od tih svojih otadžbinskih i domovinskih fildžana stvorimo mjesta u kojima vrijedi živjeti. Kakvi su momci ginuli na ratištu, tamo oko nekih tad beskrajno važnih kota oko Gradačca, Tuzle, Vozuće... Sad su te kote potpuno prazne, nitko tu više ne živi. Nema tu više ni sela, ni šume koju su posjekli. Grobove tih istih izginulih mladića uništili su praveći im ogromne spomenike, omalovažavajući tako svaku sjećanje na njihovu ljudskost.

Proizvodnja čudovišta

Danas se veliča patriotizam, potencira se isključivost kroz nacionalne boje i simbole, što stvara osobu spremniju na rat nego na raspravu, pa bar sa samim sobom. Odgajamo li danas kroz literaturu, medije, obrazovanje čovjeka ili čudovište?

To je najveće pitanje ovog vremena. Stravično je da smo kroz čitav sustav obrazovanja, na svim stranama stvorili podlogu da odgajamo tačno takvu i takvu osobu kakvu nacija diktira. Nove generacije su iz nevinosti pretvoreni u čudovišta i trebaće kako puno vremena, kako puno metalne snage, da se one odupru tom sistemu, da se ponovo uljude ako ima volje. U moru informacija, polubajki, mitova, poluistina, društvo jednostavno indoktrinira um mlađog čovjeka. To je proizvodnja čudovišta. Vidimo ta čudovišta i danas svuda oko nas, u crnim zastavama, u crnim proslavama. Mlađi ljudi, 25-godišnjaci, pričaju kao da su jučer izašli iz rovova i meni objašnjavaju ono što sam ja proživio. Blijedo me gledaju kad im krenem objašnjavati da u ratu nema ama baš ništa lijepo. Ostaju šokirani da je meni potpuno nevažno da li ču reći 'tisuća'

Moj otac je iz potkazarskog sela u kojem su ustaše napravile pokolj. Kao beba je preživio užase Jasenovaca, djed se iz Jasenovca nikad nije vratio, a stričevi su ubijeni. Sve to je mom ocu ostavilo traume, ali on nije gajio mržnju i ja sam mu na tome silno zahvalan

ili 'hiljada', 'spužva' ili 'sunder'... Moj odgoj je potpuno nevin i plemenit za današnje generacije. A moglo se dogoditi da moj odgoj bude potpuno drugaćiji i da se u meni probudi osvetnički instinkt koji bi od mene u ovom ratu napravio čudovište. Moj otac je iz potkozarskog sela u kojem su ustaše u Drugom svjetskom ratu napravile pokolj. Kao beba je preživio užase Jasenovca, djed se iz Jasenovca nikad nije vratio, a stričevi su ubijeni. Sve to je mom ocu ostavilo traume, ali ih on nije isticao, čak je oženio Hrvaticu. Nije gajio mržnju i ja sam mu na tome silno zahvalan. Žrtve ne mogu biti osvetnici. Upravo je to u meni budilo ljudskost. Ko sam ja da osvećujem svoje stričeve? Na taj način ja sebe obeščovjećujem. Smatram da svako treba preispitati svoju savjest, počevši od sebe. Danas je moć izbora puno veća, a ljudi se sve više sužavaju, sve je više klaustrofobije, teško izlazimo iz svojih nacionalnih brloga. Skrivamo se pod zastave, a zastave su lažne kao rezvizite na pozorišnoj sceni.

Mogu li današnje generacije, u vremenu kad se slave samo nacionalni heroji koji su se devedesetih godina jasno razvrstali pod svoje nacionalne zastave, shvatiti karakter kapetana Topića, Hrvata u JNA koji je ostao lojaljan datoru zakletvi i svojoj zadaći?

Danas je kapetan Topić potpuno nerazumljiv. To je tako plemenit čovjek, koji je spasio mog brata i te mlade dečke u Sarajevu. Njegov lik simbolizira sudbinu mog sunarodnjaka iz Prijedora, generala TRI-FUNOVIĆA, i njemu slične ljude koji su u tom ratnom paklu pokušavali sačuvati svoj obraz, svoju uniformu. Sjećam se sahrane generala Trifunovića u Prijedoru 2017. godine, kojoj je prisustvovalo jako malo građana. Niko od vojnika koje je spasio nije

došao. U mom romanu, pukovnik Topić se ubija jer nije mogao podnijeti količinu zla koja mu se naslagala na leđa. Hrvat u JNA, poslije u srpskoj vojsci, on više nigdje ne spada, nigdje više nije svoj na svome. Nakon što se vratio u Jajce, niko više nije htio da razgovara s njime. On sjeće sebi vene oštrim predmetom poput petokrake. To je žestoka kružna metafora koja nam je sjekla glave na sve moguće načine. Bio je od svih prokazan, jedina osoba kojoj je pripadao i jedina koja ga je čekala u zagrljaju je njegova žrtva, nana koju je ubio ispred kasarne, koja mu govori 'dodi meni'. To je absurd. Žrtva čeka. Siguran sam da je osoba kojoj

smo nanijeli zlo, pogotovo smrtno, prva osoba koju ćemo sresti kad sklopimo oči. Duboko vjerujem u to. I ne, nisam praktični vjernik. Moja molitva je moj minut neba. Duboko vjerujem da svako svoju žrtvu sreće na svom odlasku sa ovog svijeta. Velika pravda bi bila da čovjek koji je ubio drugog čovjeka do kraja života nosi njegove kosti. Svjestan sam da ću jednog dana kad sklopim oči i ja sresti mladića kojeg sam odveo u smrt u Trnopolju.

Najstrašniji događaj

Zar događaj u srpskom logoru nije samo vaša fikcija da bi priča o ratnim zločinima u prijedorskim logorima bila ispričana?

Nažalost, ta najstrašnija scena nije fikcija. To je najstrašniji događaj u mom životu. U logoru sam bio samo dva dana kao stražar. Kad je Kokan rekao da želi taj događaj postaviti na scenu, uhvatio sam se za glavu. Doista je sve bilo tako. Ti zločinci koji su ga ubili vidjeli su u meni neku potpuno naivnu budaletinu. Rekli su mi 'ajde nađi nekog mesara', a ja sam otišao kao kreten, nisam apsolutno ništa shvaćao. On se javio sam. Vjerovao mi je, vjerovao je u moje riječi i ja sam vjerovao u njih. Moj je najveći strah da ću sresti njegovu majku, da će mi reći upravo ono što mi kaže u predstavi: 'Kako si mogao? Ja otvorim tvoj roman, i svaki put pročitam da je nasmijan. To je jedino što mi je ostalo.' I zaista sam bio nazvao tu ženu da je njen sin dobro. I zaista sam vjerovao da je dobro. Koliki sam naivac bio?! Drugi dan sam ga tražio. Kad sam video mrtvo tijelo tog mladića, iščupao sam sebi dvije šake kose. Vidjeli su svi da sam pukao. Tog momenta uzeo sam pušku i ušao u prvi kamion i vratio se u grad. Nisam ostao na straži, niko me nije zaustavio, imao sam osjećaj da su svi sve znali. Treći dan me niko nije zvao.

Koliko je teško ispričati svoju priču? Je li to zaličenje, pražnjenje ili ponovna trauma? Kriš kaže da je porodična nesreća uvijek odlična literarna sreća. Roman sam napisao iz intimnih, porodičnih razloga i užasnih sudbina. Jedan sudbinski konglomerat. Kad bi svako ispričao svoju priču, ovaj bi svijet dobio ubrzanje, energetsko pražnjenje. Vidio sam stvari koje normalan čovjek ne smije da vidi, ne treba da vidi jer su to nenormalne situacije, situacije koje vas kao čovjeka ili duboko mijenjaju ili vas pretvore u životinju. Ako uspijete zadržati dozu ljudskosti, bježite u nekakve kukuruze i cupate kosu. Svaka predstava me ubije, po mjesec dana me prati taj osjećaj, ali ako ona liječi nekog drugog koji je tako nešto preživio, ako moje riječi artikuliraju njegova ludila, traume, strahove, onda su to male pobjede.

'Mnogi smo se mnogo puta ratnih deve-setih godina naspavali na podu'. Mnogo puta se ponavljaju te riječi, bez interpunkcije. Zašto ste taj položaj mrtvaca izabrali za naslov knjige i koliko smo danas kao društvo ustali sa poda?

'Ej, ti, što na podu spavaš... čuješ li me, ej, ti što na podu spavaš...', to je ugradni dio neke rečenice, produžetak neke agonije, neugodnosti, stanja duboke nesigurnosti, pokušaj da se neka neugodna situacija otjelotvori, da joj se da volumen. Na podu spava netko ko nema postelju, jastuk. Na podu je hladno, neugodno, na podu spava neko ko je spreman svakog trenutka ustati. Na podu ne možemo mirno spavati, teško je sanjati. Nažalost, i danas jako puno ljudi spava na podu. I metaforički i stvarno. Mogu reći da jedva ustajemo sa poda. Možda smo uspjeli neki dio tijela podići, ali mislim da će trebati još generacija dok se ne podignemo i ne skinemo taj teret sa naših leđa.'

Duboko vjerujem da svako svoju žrtvu sreće na svom odlasku sa ovog svijeta. Velika pravda bi bila da čovjek koji je ubio drugog čovjeka do kraja života nosi njegove kosti. Svjestan sam da ću jednog dana kad sklopim oči i ja sresti mladića kojeg sam odveo u smrt u Trnopolju

Samo kad se smijem (r: Vanja Juranić)

(2023.)

PIŠE Damir Radić

Slavko Sobić i Tihana Lazović kao Frane i Tina

Mučni trijumf Labavo oslonjen na slučaj Ane Magaš, film ukazuje na nepatvoren redateljski dar autorice

VANJA JURANIĆ u kinematografiju je ušla kao snimateljica, a njezin prvi javno prikazani rad, ako se ne varam, bio je dokumentarac 'Sun Mei' (2006.) o glavnoj glumici 'Putu lubenica' BRANKA SCHMIDTA. Dokumentaristički nerv Juranić je suvereno dokazala 2011. dugometražnim debijem 'Jesam li sretna?', u kojem je zadobila povjerenje soabarica iz nekoč prestižnog zagrebačkog hotela Palace te iznutra prikazala radnu svakodnevnicu tih žena s nižeg stupnja društvene ljestvice. Nagraden na ZagrebDoxu, film je plijenio autentičnošću koja je uključivala i potpunu eliminaciju (umjetno nametnute) dramatizacije. Iako je njezinigrani debi, kratki 'Vidimo se u Sarajevu' iz 2008., bio neuvjerljiv, cijelovečernjiigrani prvičenac 'Zagreb Cappuccino' iz 2014. ispaio je kvalitativno sasvim korektnim ostvarenjem. Bavio se u okviru naše kinematografije rijetkom temom ženskog prijateljstva, i to dviju stvarno ili naizgled uspješnih i privlačnih žena srednje životne dobi (jako dobre izvedbe NELE KOCSIS i MILE ELEGOMIĆ) u važnim trenucima njihovih života. Do realizacije sljedećeg filma, ponovo dugog igranog metra, Juranić je čekala gotovo deset godina, no vrijedilo je. 'Samokad se smijem' (kao i u slučaju doksa 'Jesam li sretna?', naslov znakovito progovara iz prvog ženskog lica jednine) autoričin je najboljiigrani rad do sad i jedan od boljih hrvatskih dugihigranih filmova proteklih nekoliko godina.

Ambijentiran u Zadar i labavo oslonjen na poznati slučaj ANE MAGAŠ, film se bavi mlađom ženom Tinom, majkom djevojčice Mare, i njezinim odnosom sa suprugom (i Marinim ocem) Franom. Dinamika tog odnosa je sljedeća: Tina je iz obitelji skromnijeg, a Frane boljeg ekonomskog statusa, Tina je domaćica, a Frane poduzetnik koji dobro zarađuje (ona se, dakle, 'dobro udala', ali je u toj relaciji dubinski podređena), a njihova situacija počinje se polako, ali si gurno i nepovratno mijenjati kada se ona odluči vratiti studiju koju je bila prekinula

zbog trudnoće. Isprva, Frane njezinu odluku – u (dalmatinskoj) patrijarhalnoj sredini nekonvencionalnu – prihvata, ali je malopomoćno implicitno opstruira, dok njihov ionako neravnopravan i diskretno tenzičan odnos postaje još neravnopravnijim, ali i eksplisitno napetim, s eksplozijama nasijava. Ta i takva interakcija prikazana je vrlo životno, zahvaljujući dobrom scenariju (zajedno s redateljicom, scenaristica je ELMA TATARAGIĆ), solidnoj režiji i iznad svega odličnim glumačkim nastupima TIHANE LAZOVIĆ kao Tine i SLAVKA SOBINA kao Frane (odlična je i mala ELODIE PALEKA kao Mare). Lazović se već dokazala kao jedna od ne samo najboljih nego i najhrabrijih hrvatskih glumica (i ovdje ima hrabru i snažnu scenu, onu kupaonskog samosvlačenja nakon traume), dok Slavko Sobić, dosad najpoznatiji po ulogama u populističkim TV-serijama, prvi put ostvaruje potencijal pokazan u deset godina starom kratkom filmu JOSIPA LUKIĆA 'Marmelada', gdje mu je partnerica u ulozi submisivne djevojke bila tada neznana, a sada sveže afirmirana IVA JERKOVIĆ. Kao Tinin ambiguitetni suprug, koji varira od 'normalnog muža', preko brutalnog zlostavljača, do čovjeka slomljena grizodušjem, Sobić je iznimno uvjerljiv.

Film ima nekih dramaturški neoptimalnih rješenja (dojma sam da bi kronološki linearne izvedbe fatalne scene bila efektnej od uporabljenog vremenskog razlomljivanja, kao i da je trebalо, ako se već za njom posezalo, smisliti originalniju globalnu metaforu za kraj), ali i donosi dvije-tri doista moćne, mučne scene s kakvima se u našoj kinematografiji rijetko susrećemo. Njima Juranić, zajedno s krasno neposrednim otvarajućim prizorima u američkom *indie* stilu, ali i skrivenim biserom – kratkim, a izuzetnim ambijentalnim kadrom vrhova stambenih zgrada – pokazuje nepatvoren redateljski dar. ■

Miroslav Krleža i Marko Ristić: Simfonije/Turpituda

(r: Rajna Racz; Hrvatski inženjerski savez)

PIŠE Bojan Munjin

Odličan ansambl mlađih glumaca (Foto: Marko Milovac)

Iščekujući katastrofu

Predstava mračne atmosfere vremena u kojem danas živimo

NADREALIZAM u umjetnosti ranih dvadesetih pojavio se, između ostalog, i kao očajnički šamar koji je tzv. izgubljena generacija opalila evropskoj građanskoj klasi nakon milijuna mrtvih u Prvom svjetskom ratu. U isto vrijeme, socijalno angažirana umjetnost zamjerala je nadrealistima 'nerazumljivost' i 'fantaziju' u trenutku kada je vrijeme za revoluciju. U našim krajevima nekako je na pola puta stajao MIROSLAV KRLEŽA, društveno angažirani književnik, kojeg su i tzv. proleterski pisci, kao i nadrealistički pobornici 'nezainteresirane igre misli', podjednako tjerali da se odluči na koju će stranu. Taj već znani sukob na književnoj ljestvici mogao je započeti, dok je katastrofa 1941. godine bila sve bliža. Ovaj povijesni siže uzela je redateljica RAJNA RACZ kao okvir za predstavu 'Simfonije/Turpituda', koja je nastala u produkciji Eurokaza i u suradnji sa Srpskim narodnim vijećem u Zagrebu. Predstava se služi inventarom nadrealizma; začudnim pokretima, šokantnim detaljima, ekstravagantnom retorikom i egzotičnim stihovima, slikajući opasan društveni okoliš pred početak Drugog svjetskog rata. S jedne strane stoji kritički intelektualac Miroslav Krleža, s druge nadrealist MARKO RISTIĆ, a u sredini je polje povišenog neurotičnog raspoloženja, u kojem se doima kao da će junaci ove priče svakog časa eksplodirati. Ono što će otići dodavola je stvarnost oko njih, koja će mnoge od tih posvađanih heroja povući za sobom. Zašto se redateljica uopće vraća ovoj davnoj priči? Ona tajnovito kaže kako je ova predstava sva u pitanjima i 'poetski izrezbarena', ali radi se o tome da danas, jednako kao i 1938., živimo vrijeme pred katastrofu, s tom razlikom što sada nikakve poetičnosti u javnom životu nema ni u tragovima. Da li će do katastrofe doći, mi to još uvijek ne znamo, kao što su protagonisti ove priče – Krleža, Ristić, CESAREC, RICHTMANN, PRICA, MARIJA VINSKI i drugi – vodili intelektualne razgovore, pisali jedni drugima

pisma i sporili se dok je Drugi svjetski rat bio iza ugla. Sve te njihove užarene polemike postale su nevažne pred činjenicom da je većina učesnika tih svađa završila u logoru Kerestinec iz kojeg se nikada nije vratila. 'Jesu li jedan drugome pružili ruku na rastanku', redateljica Racz ponavlja pitanje koje je STANKO LASIĆ postavio pišući o Prici i Richtmannu. Izvedba 'Simfonije/Turpituda' jest zapravo predstava mračne atmosfere vremena u kojem danas živimo i ono što osjećamo jest nešto duboko jezovito u njoj od početka do kraja. Na mjestu izvedbe, u hladnom prostoru stubišta Hrvatskog inženjerskog saveza, čini nam se da smo beznadno ogoljeni, promrzli u duši i nezaštićeni, kao u kakvom istražnom zatvoru, u kojem znamo da na kraju tog ledenog hodnika posljednja vrata vode u smrt.

Godina 1941. je godina koja se uvijek vraća i to je usud ovih krajeva. U tom smislu, ironiju sudbine oslikava činjenica da se u predstavi, uz odličan ansambl mlađih glumaca koji čine FABIJAN KOMLJENOVIC, IVAN SIMON, MARKO KASALO, ZDENKA ŠUSTIĆ, MARINA ŽUŽIĆ, DAMIAN HUMSKI, LOVRO RIMAC i DORA ČIĆA, pojavljuju i daci Srpske pravoslavne opće gimnazije u Zagrebu, koji, odjeveni u crne odore, predstavljaju neku vrstu vizualnog lajtmotiva iz vremena NDH, u kojem su se višestrukim udarcima maljem u pravilu razriješavale sve ideološke, nacionalne i vjerske dileme. Doba pred Drugi svjetski rat, o kojem govori ova predstava, vrijeme je malih ratova i velike javne buke u koju u nas spada i tzv. sukob na književnoj ljestvici. Vrijeme sadašnje je također vrijeme malih ratova, u kojem se uz puno velike buke onaj 'glavni' rat tek iščekuje. Zato je predstava 'Simfonije/Turpituda', uz suptilno estetsko tkanje redateljice Racz i atmosferu samrte profinjenosti, danas krajnje aktualna. ■

PREPORUKE: POEZIJA

Petr Hruška:
*Dan velik
kao oborenijelen*

(s češkog preveo Matija Ivačić, Artikulacija, Koprivnica, 2018.)

VELIKI češki liričari dvadesetog stoljeća izvukli su po pitanju aktualne recepcije svakako deblij kraj, poredimo li ih, primjerice, s ruskima ili poljskim. Postavimo li kao međaš pad Zida i domino-efekt koji je potom prebrisao sve europske realne i nešto manje realne socijalizme, moderni klasični mahom nisu osvježavani i dopunjivani novim prijevodima, a suvremenici su se prevodili i objavlivali sporadično, još rjeđe knjigom. Pozdraviti je stoga opsežan izbor iz djela PETRA HRUŠKE (1964.), uz PETRA BORKOVCA vjerojatno najvažnijeg češkog pjesnika srednje generacije. Knjiga se pojavila kod malog koprivničkog izdavača i promovirana je tako da sam po nju morao otići u pjesnikovu rodnu Ostravu, što donekle objašnjava ovu pet godina prekasnu preporuku. Hruška pomnijim pratieljima domaće periodike nije nepoznat. Štampan je u više navrata, no i priredivač pri evidentiranju objava propušta njegovo uvrštenje u antologiju suvremene češke poezije časopisa *Quorum*, u izboru ADAMA BORZIČA i JONÁŠA HÁJEKA i prijevodu MIRNE STEHLÍKOVE ĐURASEK, u kojoj se nalazi i naslovna pjesma ovog izdanja. Hruška je lapidaran, jezgrovit liričar, pjesnik egzistencijalne situacije, slutnje i tek natuknutog, teške slike koja proviruje iz telegrafskih stihova ispisanih izravnim, programskim neornamentiranim jezikom. Motivski je najčešće usidren u intimne i socijalne vedute (post)industrijske Ostrave, samoču subjekta kao melankoličnog kroničara čade, duhanskog dima. Prozno-pjesnički zapisi iz knjige 'Jedna rečenica' izvrsno nadopunjavaju stihove. 'Nekad mi se čini da smrt više ne hoda s kosom, već s otvaračem za konzerve.'

Adam Borzič:
Vreme u Evropi

(s češkog preveo Biserka Rajčić, Treći Trg, Beograd, 2023.)

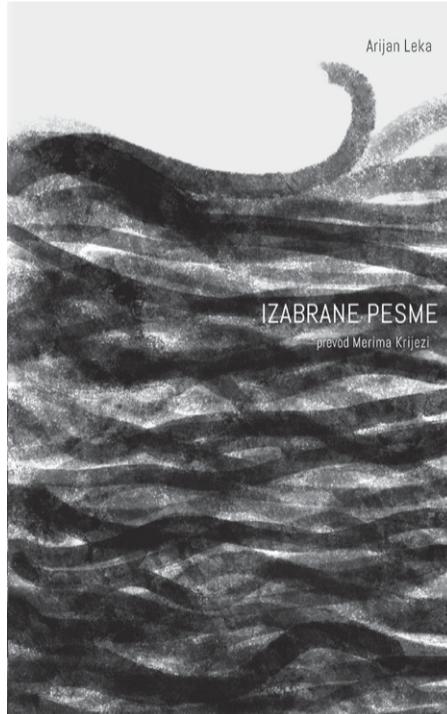
UBEOGRADU se, ipak, knjige suvremenih čeških pjesnika štampaju nešto agilnije, a odnedavno im valja pribrojiti i izabrane pjesme već spomenutog Adama Borziča (1978.). U postjugoslavenskom je književnom polju on također već primjećeno ime, s našeg jezika i sam prevodi – odraстао je u Kaštelima. U svakoj od pet u ovom izboru predstavljenih knjiga Borzič istražuje različite pjesničke registre, strategije i pristupe – u rasponu od kračih, gnomski koncentriranih sastavaka, do prevladavajućih, na neki način suštinski paradoksalnih 'asocijativnih meditacija' dugog stiha, koje sjedinjuju egzegezu širokog spektra, kontemplativna duhovna istraživanja i blještavu slikovnu kanonadu. Tri su konstante: nesputana imaginacija, jednako nesputani vitalistički, libidalni, gotovo panseksualni naboj teksta te propitivanje mogućnosti duha kao višeg bića, njegovog

utemeljenja i zatim svrgavanja, mogućeg pomirenja u polju pjesme. Borzič je prakticirajući psihoterapeut: i u stihovima neprestano tinjuju pitanja identiteta, integriteta, osobne obiteljske traume. 'Večnost je, možda, na svakom čošku, ali, svakako, bliži se erotsko doba.'

Arijan Leka:
Izabrane pesme

(s albanskoga prevela Merima Krijezi, Srebrno drvo & Treći Trg, Beograd, 2023.)

KNJIGE prevedene s albanskog pojavljuju se u nas eventualno svake prestupne godine, a kada je riječ o poeziji, ta perioda postaje upravo nesnosno duga. U Beogradu je situacija, opet, nešto bolja, no i ondje je, uslijed poznatih povjesnih okolnosti, dugo zvonio neobično glasan vakuum. Situaciju književne razmjene s kosovskom književnošću albanskog izraza aktualizirao je zatim angažman ekipe okupljene oko festivala Polip, no sama Albanija ostala je mahom i dalje slijepom pjegom. ARIJAN LEKA, rođen 1966. u Draču, uz LULJETU LLESHANAKU vjerojatno je međunarodno najpoznatiji suvremeniji albanski pjesnik.

Časopisno je više puta predstavljen i kod nas, a u Srbiji i Crnoj Gori objavljeno mu je više knjiga eseja i kratkih priča. Knjiga je naslovom odredena kao izbor iz poezije, pod izvornikom su navedena četiri izdanja, no pjesme, po svemu sudeći, sačinjavaju jednu koherentnu, čvrsto konceptualiziranu cjelinu, vjerojatno iz knjige 'Nijema mapa upotpunjivača'.

Kao svojevrsni prolozi pjesmama stoje isječci iz tiska koji dokumentiraju različite tragedije ilegalnih prelazaka Mediterana, dok same pjesme autorovu opsesivnu temu – more – sravnjuju s modrom grobnicom kojom ona sve više postaje. Poema 'Morski Aušvic' njeno je glasa lišeno središte; nečujan, ali pjesnički upečatljiv krik utopljenih. Na drugu obalu, kao u pjesmi 'Misija spasavanje', umjesto ljudi stižu životinje: one s logotipova preskupih marki, proizvedenih u nekim drugim zemljama trećeg svijeta.

■ Marko Pogačar

CHLOÉ BILLON

Ugrešićina recepcija u Francuskoj je jako dobra

Za prijevod 'Lisice' Dubravke Ugrešić na francuski jezik dodijeljena vam je ovogodišnja Velika nagrada Grada Arlesa. Riječ je o drugom vašem prijevodu Ugrešićinog romana nakon 'Baba Jaga je snijela jaje' iz 2021. Što vas je vezalo za njen rad?

Još se sjećam tog dana listopada 2019. kad sam dobila mail u kojem me je DUBRAVKA pitala želim li je prevoditi, s obzirom na to da je njen bivša prevoditeljica bila u penziji. Bila sam jako počašćena – mislim da se ne bih sama usudila da joj priđem, valjda me previše impresionirala. Volim hibridne književne forme, pa mi se u njenom radu svidjela ta mješavina fikcije, autofikcije i eseja. I njezina nevjerojatna erudicija – a opet, stil joj je toliko lijep i zaigran, sve se to čita lagano. Ona vam priča priču, a vi se samo prepustite. Naravno, nimalo je nije lako prevoditi, morala sam puno istraživati i puno sam naučila u tom procesu. Volim i njen humor i neizmjerno cijenim što je, usprkos svemu, ostala nepokolebljivo vjerna svojim etičkim i političkim principima. I to što zna biti jako oštra prema sebi, ne samo prema drugima.

Foto: Privatna arhiva

Kako se iz pozicije prevoditeljice s bosansko-crngorsko-hrvatsko-srpskog jezika vidi ovaj naš jezični i kulturni prostor?

Kao strankinja je to za mene jedan prostor, s unutarnjim razlikama naravno, ali ipak mogu svugdje da čitam i pričam s ljudima na tom jeziku, odnosno tim jezicima. Meni je to školski primjer da je pitanje jezika, a i dijalekata, političko pitanje. No nije na meni da kažem tko ima pravo na svoj jezik. Kao prevoditeljica, kako uživam u svim tim nijansama i razlikama unutar jednog prostora koji mi je ipak čitljiv. No žao mi je što knjige iz susjednih zemalja toliko teško cirkuliraju, iako, koliko vidim, scene međusobno surađuju i komuniciraju, bar u nekoj mjeri. Za kraj, citirala bih rječnik koji sam nedavno nabavila radi prijevoda 'Mladenke Kostonoge' ŽELIMIRA PERIŠA, Rječnik govora Dalmatinske zagore i zapadne Hercegovine. U njemu sam našla na riječ 'jedinstvo: samoča, život bez potomstva ili s malo potomaka'. To je ono što me silno veseli u vašem jeziku, sve te varijacije. Jako je simbolično za taj isti vaš jezik: u kojem jedinstvu želimo biti?

■ Lujo Parežanin

KVADRAT

Prema preliminarnom izvještaju organizacije Heritage for Peace, više od stotinu kulturnih znamenitosti povijesnih lokaliteta je uništeno tijekom izraelskog bombardiranja Gaze, prenio je portal ARTnews. Između ostalog, uništeni su vjerski objekti, muzeji i arheološki lokaliteti, navodi se u izvještaju.

■ L.P.

Džamija Al-Omari, uništena tijekom bombardiranja (Foto: Dan Palraz/Wikiimedia Commons)

Вријеме прије најгорег

**Бановић енергично
и сардоничким тонусом
панорамски доноси велик
број неисписаних унутраш-
њих кругова културе,
хетерогену галерију скица
и портрета, множину
феномена и личности**

ЈЕДИНСТВЕНА је ова књига Сњежане Бановић. А исто тако, и запаљујуће, прва у томе што ради и што приповиједа. Ова међутим констатација о јединствености књиге личних и генерацијских записа, неке врсте мемоарске прозе и покушаја реконструкције важног дијела епохе, загребачке, (социјалистичке) хrvatske и југославенске – није недвосмислена похвала ни хипербола. Напротив, то је критичка

опаска спрам једне амбиваленције средине у којој је књига настала и као таква отвара одмах проблемско питање: како је могуће да град ове величине и значаја тек сада добива овакву књигу? Узимimo примјер успоредбе ради (јер Загреб воли себе успоређивати, иако то не признаје): некадашњи главни град заједничке земље развио је читаву митологију о себи, а из ње и стално растућу библиографију. О много мањем Сплиту у посљедњих тридесет

година и његовој способности наметања своје аутомитологизације да не говоримо.

Овакав мањак припада специфичној дјалектици која је овдашња, загребачка. Ако се, сасвим редуктивно, погледа како у историју културе, тако и идеолошке детерминанте, Загреб је одувијек 'град реакције' – не у смислу политичке реакционарности (мада има и тога), него, терминолошки и феноменолошки досједно написано, *ре-акције*, град који се, другачије речено, често у односу на дogađајe постављао *анишишнички*, стварајући кроз нарочиту врсту супротстављања своје вриједности. Није случајно да је највећи писац града и националне културе, Мирослав Крлежа, и сам био таква врста фигуре, оне у сталној опозицији, у 'перманентној антитези'. У негативном облику пак, ова реактивност може бити и метафора декаденције, ината, неосвијештености, калкулантства и идеолошког страха, наравно, као трајних болести.

Ако се томе придода најважније – то да ова књига доноси посљедњи златни период града и културе (истакнуто и у, држим, непотребном поднаслову 'Одломци из лудих осамдесетих'), што се иначе тржишно (а не идејно) рауба немилосрдно годинама, митологизира лишено контекста и оклаштрено – онда недостатак сличних радова открива и простор препримиреног, трауматичног, над несвесном нелагодом да су најврснији, најтрајнији културни артефакти и наслијеђе протеклих пола столећа настали само и једино у контексту из кога се данас на сваки начин тај и такав онодобни Загреб покушава измјестити: из земље која се звала Југославија.

Ова је и у том смислу од ријетких књига што су углавном превладале тај проблем, већ у погледу терминолошком – понаприје исправљањем анакронизма којима се иначе у Хрватској води трајни идеолошки 'меки рат' за прошлост – овде кад ауторица говори о 'Хрватској седамдесетих', онда и мисли на ср Хрватску, а не на неки анакрони вјечни ентитет који се овдје подваљује, активно фалсифицирајући повијест. Сњежана Бановић, иако напушта знанствену форму, није напустила и етичност структурне одговорности означавања у књизи у којој је то највише потребно.

Као да потом хоће надокнадити недостатак овакве мемоарске литературе, и споменутом *реактивношћу*, ауторица – усталом, као дијете свога града и по властитој мотивацији, као проматрач, судионик, уједом биографије, из првог лица, а онда професионалним одређењем повјесничарке, решершом, као кроничар и тумач, али и чистом вољом да се таква књига напише, да се нешто учини од толиког приватног и опћег културног капитала – енергично и повишеним, сардоничким тонусом, ослобађа и панорамски доноси велик број неисписаних унутрашњих кругова културе, хетерогену галерију скица и портрета, множину феномена и личности.

Уз протагонисте, истински је импресиван број појава загребачке и југославенске сцене које пролазе кроз књигу, у смјењивању 'високог' и 'ниског' у овој (мета)повјесници, у распону од људи такозване популарне културе до највиших, институционализираних, елитних и елитистичких, друштвено признатих. Неке је знала лично, остale су знали сви. Централне, носеће личности које су *иницији* и тежиште сваког поглавља, служе и као отварање простора за увођење и споредних ликова, с намјером да се сви у пар потеза осликају или макар кратко поброје: крајњи и заборављени маргиналици и ствараоци који су мијењали и настављају мијењати

културу до данас, представници 'културе ниске резолуције' и дојани високе умјетности, позната лица и статисти на градској сцени, звијезде и губитници, политичари и бирчуска опозиција, свеучилишни професори и писци без књига, боеми и градске љепотице... 'нежење без стана, путници без пара', усталом. Изнад свега, као централно мјесто генерациске идентификације – бројни рокенролери, нововаловци. С правом. Јер они су ти што су, на челу с оним под иницијалима 'Б. Ш.', кључним, за тако кратко вријеме учинили овај град већим од себе, промијенили му начин како се види и како га виде, саму свијест града и коначно читаве земље. Све је то силно узбудљиво док се чита, овако измијешано, из поглавља у поглавље, до краја.

Ако се нетко упита зашто је баш Сњежана Бановић написала овакву књигу, одговор је у дубљој логици: зато што није била protagonist – они никад не пишу панорамске кронике него углавном о себи и из себе. Напротив, 'дебитант' сцене, још у процесу развијања, који проматрају ствари са стране једно се формирајући, да би на крају и сами постали умјетнички или критички мовенси – такви су намјерени за ову врсту књига. И они који напуштају: почетно, тинејџерско вријеме, доколицу, 'Духанске путове', Полет, рокенрол, прве узоре, љубави – и фигуру која је неименована, али је као централна каријатида читаве конструкције, стожерна личност која је и ових дана подигла свој антички бијес, *реактивно*, и каузматска појава која једина, уз Крлежу раније, у културној хисторији нашега града и данас као елемент лебди над њим, над градом.

Кад би онда у том срастању и растајању с мрвом ироније и играјући се значењем све оно свели на један термин, то би можда био 'ПОП АРТ'. Као на новој, нашој верзији чувеног омота 'Сарцент Пеперса', албума Битлса, како га је направио највећи британски поп-артист Питер Блејк, и Сњежана Бановић је поставила свој и овдашњи, наш колаж с безбрзом лица 'свијету на видјело'. Уместо чланова Битлса који на омоту плоче стоје у првом плану, овдје би могле бити четири раздобља: загребачка тинејџерка која улази на сцену бочно, обликује се у јавности, у гомили повезаној у један 'живчани сустав' и у интими необичне ауторске и ренегатске фигуре; затим друга, млада жена која напушта градски, улични 'театар' и 'духанске путове' јер им је истекао рок трајања и окреће се ширим перспективама, властитој академској формацији; онда, као трећа фигура, у театру, као пракси и као знаности, прелазећи тих неколико симболичних метара од Кавказа до ХНК-а, да би се темељно и *ирофујшуро* бавила институцијом највеће симболике за националну културу, а нужно и друштвом. На крају, четврта, ова која пише мемоарски, реконструира свој рани живот у многим круговима културног живота и 'помирује' метафорички пут од истог 'Кавказа' до прве праве зрелости.

У том путу, у способности да се покрива више свјетова унутар једног, ширег, а послије несталог, као и у властитом погледу, сјећању и писању које је увијек дијелом, теоријски, 'нејединствен приповједни простор' (М. Велчић), нужна фикционализација и субјективност, књига постаје таква каква јест – 'дружица од других', да речемо лакшим тоном цитата бенда из оног добра. Латентни осјећај катализме, времена што је дошло касније и срушило све, остаје дакако присутан. Али остаје и књига која ће код читања једнако блажити и будити бијес што је то тако и што се све дододило тако, прво најбоље, а онда најгоре што је могло. ■

Колаж с безбрзом лица
златног доба Загреба

PIŠE Boris Rašeta

U izvrsnoj trećoj epizodi treće sezone 'Betonskih spavača' vidjeli smo Zenicu. Rodno mjesto silovitog uspona, željezaru, lično je otvorio drug Tito. Taj je zatvarao, ali je bogami i otvarao! Pred vašim očima potom se redaju čuda, Semiramidini vrtovi socijalističke industrijalizacije i urbanizacije

Klub čitatelja: Fizika tuge, HRT, 22. studenog, 21:21

STANKO LASIĆ nije bio u pravu – bugarska književnost nije nam nebitna (sjećate se, napisao je 1992. da je srpska književnost u njegovim preokupacijama dobila status bugarske) jer je zvijezda prvog izdanja Kluba čitatelja bio – Bugarin! Nova, cjelovečernja emisija Trojke posvećena je knjizi, to je sat lektire. Prvi dio večeri odvija se u studiju, a DRAŽEN ILINČIĆ i VLATKA KOLAROVIĆ s četvero gostiju razgovaraju o knjizi jednog pisca i njegovu opusu – u ovom slučaju dakle o slavnom GEORGIJU GOSPODINOVU, piscu koji se već godinama nalazi u nezadrživu naletu na regiju, Europu pa i svijet. Gosti prvog Kluba bili su književna kritičarka JAGNA POGAČNIK, novinarka SANJA MODRIĆ, pisac BORIS PERIĆ i profesorica MARIJANA BIJELIĆ. Diskusija je bila zanimljiva, bio je to nagovor na Gospodinova, i to uvjerljiv, jer su svi prisutni pokazali dosta visok stupanj fascinacije štivom toga pisca. Nakon studijske rasprave DEAN ŠOŠA u međučinu emisije, koji su nazvali 'Dopunska nastava', njavio je film 'Idioti budućnosti', antiprosvjetiteljsku utopiju koja pokazuje kako ljudi oko 2505. neće biti pametniji nego danas, nego uglavnom intelektualno defektni zbog negativne selekcije, dominacije rijalitija i drugih zaglupljujućih sadržaja. Ta tri članaka – rasprava, najava filma i film – čine Klub čitatelja, a gledanost emisije ovisit će više o snazi pisca nego gostiju. U drugoj emisiji tema će biti MICHEL HOUELLEBECQ. To ćemo sigurno gledati!

Diplomatkinja, Netflix

KATE Wyler treba postati ambasadorica SAD-a u Afganistanu, ali predviđeni razvoj dogadaja omete napad na britanski nosač aviona u Perzijskom zaljevu, pri čemu smrtno strada 41 mornar. Ona je pozvana da predsjedniku SAD-a, Williamu Rayburnu, objasni što se to zbiva na Bliskom istoku – ubočajeni sumnjivac je Iran – ali na soareji s predsjednikom i šeficom njegovog ureda Kate dozna da treba postati ambasadorica u Londonu, a ne u Kabulu. Razočarana je jer je žena od akcije, a ne od protokola, a s njom u London odlazi i suprug Hal Wyler, neraspoređeni diplomat. Brak im je u krizi, a diplomatska misija ubrzo prerasta u političko-špijunko-diplomatski triler u kojem se, naravno, pojavljuje i drugi dio 'osovine zla', famozni Rus... Ta Netflixova uspješnica solidan je način da iskoristite slobodno vrijeme i zavirite kroz ključanice ureda i soba ljudi koji vode svjetsku politiku. Autorica, scenaristica i producentica DEBORA CAHN već je proizvela serije 'Zapadno krilo', 'Domovina' i 'Uvod u anatomsiju', što je samo po sebi preporkuka. Pa, bujurum – ako vam ne smeta da Amerikanci i Englezzi, visoki, modrooki, lijepi i pravedni spašavaju svijet od pošasti s istoka, uglavnom tako da im gradove srovne sa zemljom ili zavade jedne sa drugima, pa kasnije kradu naftu i zemlju – uživajte u kadrovima 'Diplomatkinje'.

Betonski spavači, HRT, 23. studenog, 23:16

ŠTO neupućen čovjek, poput vašeg kritičara, pomici kad se kaže Zenica? Prvo mu na pamet padnu stihovi: *U Zenicu kada podem ja / prati me pet-šest drotova*. Pomišlja dakle na zatvor, potom na NK Čelik, a onda dugo, dugo ništa, pa na koncu na 'kasabu', to je neki gradić, tamo daleko u Bosni... Kakva ljuta zabluda! U izvrsnoj (ocjena: čista petica) trećoj epizodi treće sezone 'Betonskih spavača' (serija je, kažimo onima koji je nisu pratili, posvećena arhitektonskom i urbanističkom nasljeđu SFRJ) vidjeli smo grad koji je, u fazi intenzivne industrijalizacije, s 15 tisuća narastao na 150 tisuća stanovnika. Rodno mjesto silovitog uspona, željezaru, lično je otvorio drug TITO. Taj je zatvarao, ali je bogami i otvarao! Pred vašim očima potom se redaju čuda, Semiramidini vrtovi socijalističke industrijalizacije i – to je važno naglasiti – urbanizacije. Zenica je, naime, planski izgrađena: u centru grada je najveće i najmoderne kazalište u Bosni i Hercegovini. Ispred kazališta je velika skulptura 'Duleta Eksera', genijalnog DUŠANA ĐAŽMONJE, unutra je sjajna scena i gledalište (i danas bi izazivali divljenje), dok je zastor napravila JAGODA BUIĆ WUTTKE, svjetski priznata umjetnica tapiserije. Potom vidimo sportsku dvoranu, u kojoj je na jednoj etaži veliki bazen, a na drugoj sportska dvorana. A onda nas autori vode u glavni gradski hotel, pa u park koji je napravljen po uzoru na njujorški Central park. Kazalište u Zenici, imalo je, usput budi rečeno, dvadeset tisuća pretplatnika, uglavnom proletera. Samo, sve je to prošlost. U bazenu više nema vode, košarkaška dvorana je zapuštena, kazalište prokišnjava, pa su na stropovima vidljive velike fleke. Pretplatnika više nema. Zastor Jagode Buić Wuttke više se ne spušta, željezaru su za jedan dolar kupili Indijci, a proleteri su u nizu mutacija – kako genijalno primjećuje SELVEDIN AVDIĆ – najprije postali zaposlenici da bi danas bili 'ljudski resurs', dakle nešto posve dehumanizirano. Zenicu je od stare kasabe u moderan urbani centar transformirao briljantni JURAJ NEIDHARDT (prema lokalnoj legendi uz pomoć LE CORBUSIERA).

Kadar iz 'Betonskih spavača'
posvećenih Zenici (Foto: Screenshot/HRT)

Polazio je od koncepta 'humanog stanovanja', koji i danas možemo vidjeti od Novog Zagreba do Zenice. Ta vizija svijeta polazila je od pretpostavke da čovjek osam sati radi, osam sati se odmara, a osam se kulturno uzdiže. Prostor služi čovjeku. Pogledamo li naselja koja su 'urbanizirali' MILAN BANDIĆ i slični, vidjet ćemo da su 'kvadrati pojeli ljudi'. U Zagrebu danas vlada 'kvadratofrenija', tko god može gradi nove stanove jer cijene lete u nebo, a o popratnoj infrastrukturi – cestama, vodovodu, kanalizaciji, parkingu ili, sačuvajbože, parkovima – nitko ne vodi računa. Stanovanje je danas nehumano, humana je samo lova. Producija: Hulahop za HRT, snimatelj: HRVOJE FRANJIĆ, montaža: NINA VELNIĆ, autori: SAŠA BAN, MAROJE MRDULJAŠ, NEVENKA SABLJIĆ, režija: Saša Ban scenarij: Saša Ban, Maroje Mrduljaš, Nevenka Sablić, producentica: DANA BUDASAVLJEVIĆ, urednica: NANA ŠOJLEV. Svaka čast, ljudi!

Dnevnik, N1, 24. studenog, 18:00

UDNEVNIKU koji je vrlo angažirano uredila NINA KLJENAK vidjeli smo dvoboje ravnopravnih protivnika, premijera PLENKOVIĆA, koji je sve nervozniji, i reporterke IVANE TOMIĆ, koja se ne da fascinirati autoritetom. Na pitanje o potrošnji europskog novca u Ministarstvu kulture i medija, zbog čega je ono na udaru europskih istražitelja, Plenković je kazao kako su europski istražitelji u krivu. 'Na temelju čega to sudite', pitala je reporterka. 'Na temelju činjenica', odgovorio je premijer, ali se Tomić nije zaustavljal, pa je dalje pitala 'kojih činjenica?' Tu je premijer kazao da neće ponavljati tvrdnje s jučerašnje presice, koja je, kako je rekao 'trajala 36 minuta'. Nešto kasnije, pohvalio se kako je dovukao europske milijarde u Hrvatsku, pa šeretski zapitao novinarku 'je li to postignuće', a ona mu hladnokrvno odgovorila: 'To će vam reći gradani na izborima'. Tako se to radi, pohvale novinarki, uz prognozu da je ovo početak divnog prijateljstva – čini nam se da ćemo takve verbalne duele češće gledati. ■

24/7

www.portalnovosti.com